

ENDRŐDI FÜZETEK 3.

Az endrődi
parasztemberek élete
a századfordulótól

H 634 390
Helyi könt E 53
Endrőd

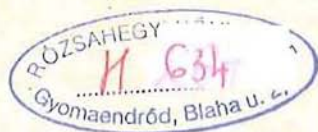
Endrői füzetek 3.

Az endrői parasztemberek élete a századfordulótól

ENDRÓDI FÜZETEK 3.

Az endrődi
parasztemberek élete
a századfordulótól

*A címlapon: Dógi Timár Mihály. (született: 1892-ben Endrődön, a Bangó utcában,
34 hold földön gazdálkodott.)*

Kiadja: Honismereti Egyesület Gyomaendrőd
Összeállította: Hornok Lajosné Németh Eszter
A nagylaposi uradalomról szóló részt írta: Varga László
A jegyzeteket készítette: Róza Olga
Illusztrálta: Bella Rózsa
Lektorálta: Barna Gábor

Készült a Gyomai Kner Nyomdában,
a nyomda alapításának 111. esztendejében
Felelős vezető Papp Lajos ügyvezető igazgató
ISBN 963 04 3788 0
ISSN1215-7856

TARTALOM

Bevezető	9
Adatközlők	13
I. Társadalom	15
A falu földművelő társadalma	15
1. A földtulajdonos	15
2. A földnélküli	16
– felesbérelő	17
– harmados	17
– negyedes	18
– cseléd	18
– napszámos	18
– tanyás	19
3. Elvándorlás	19
II. A család	20
1. Nagyapa	20
2. Apa	22
3. A fiú	23
– munkához szoktatás	23
– a családi gazdálkodás részese	24
– az önállósodás kezdete	25
– osztályozkodás	26
– öröklés	27
II. Gazdaság	29
<i>A tanyavilág</i>	29
1. A falu	29
– a föld minősége, földjavítás	29
– a tanyavilág részletes bemutatása	31
– utak	39
2. A tanya épülete	42
– az épület helyének megválasztása	42
– a ház tájolása	43
– a ház belső tere	44
– melléképületek	45
– az udvar	46
– veteményes	49
– gyümölcsös	49
Gazdálkodás	50
1. A gazdálkodás összetevői	50

2. Növénytermesztés	55
– vetés	55
– kapálás	58
– szénakaszálás	58
– aszatólás	61
– aratás	62
– hordás	65
– cséplés	66
– szántás, trágyázás	72
– törés	73
– a búza vetése	75
3. Állattartás	76
– ló	76
– tehén	82
– birka	85
– kiverés	86
– csorda	88
– disznó	88
– csürhe	89
– kecske	90
– méh	90
– galamb	90
– aprójószág	90
– kutya	91
– madarak	92
4. Téli munka	93
III. <i>Kultúra, közösségi élet</i>	96
IV. <i>A tanyavilág megszüntetése</i>	102
V. <i>Varga László: A nagylaposi Tüköry-uradalom</i>	107
VI. <i>Jegyzetek</i>	123

- *Nagyapa, te parasztember vagy?*
- *Az vagyok, kisfiam.*
- *Mit jelent az, hogy paraszt?*
- *Azt jelenti: kenyér.*

BEVEZETŐ

A tíz kötetre tervezett sorozat harmadik kötetét tartja kezében, Kedves Olvasó. Az első két kötet volt: Az endrődi gyerekek élete a századfordulótól; a második kötet volt: Az endrődi asszonyok élete a századfordulótól. A negyedik kötet témája a jeles napok endrődi hagyományainak feldolgozása lesz, megjelenését 1994-re tervezzük.

A harmadik kötet az endrődi parasztemberek életét mutatja be a századfordulótól 1944-ig. Ez az időszak megegyezik a faluhoz tartozó tanyavilág kiteljesedésével. A tanyai életmód nálunk is a jobbágyfelszabadítás után kezdődött, és – miután a lakosság gyorsan szaporodott, a századfordulóra a falu határában már minden földet elfoglaltak az emberek. Nem sok idő múlva előállt az a helyzet, hogy a faluhoz tartozó földterület nem tudta eltartani a lakosságot. Ekkor kezdték elhagyni az emberek a falut, mentek a „megélhetőség” után. Kivándoroltak Amerikába, elmentek kubikra, summásnak, cselédnek. Taplraesett, okos embereket adott Endrőd országnak-világnak, miközben maga a falu visszafejlődésnek indult. 1930-ban a lakosság 13928 volt, ma alig 6000.

Az Endrőd környékén élő parasztság élete 1948-ig viszonylagos nyugalomban telt. Átvészelték a két háborút, a gazdasági világválságot, éltek, ahogy lehetett. A tanyavilág végleges megszűnésének oka az 1960-ban kicsúcsosodó, ún. „általános szocializálás” volt. „Az a paraszti élet, ami vót a háború előtt, az vissza nem gyün soha. Vót abba jó is, vót abba rossz is.” – mondja az egyik adatközlőnk. Kötetünk sem visszasírni szándékozza az akkori életet, hanem bemutatni: ez a világ számos érték hordozója volt. Meggyőződésünk, hogy – egyéb gazdálkodási formák mellett – a tanyás gazdálkodásmódnak is volt létjogosultsága, és nem a megszüntetés, hanem a korszerűsítés lett volna mindnyájunk érdeke.

Ebben a világban – úgy tűnik – a természeti és a gazdasági törvények a fontosak. Amikor már a politika is megjelenik, az semmi jót nem hoz a parasztságnak. Az emberek természetközelen éltek, életritmusuk azonos volt a természet ritmusával egy napot tekintve is, és egy évet tekintve is. Amikor a nap lement, a tanyán elcsendesedett minden; úgyszintén: tavaszkor kezdték, őszkor befejezték a munkát, télen pedig „teleltek”. A munkájuknak volt eleje és volt vége, volt idő pihenésre, ünnepeiket méltó módon megtartották. Az időjárásra kellett figyelniük, az állatbetegségekre, a növények fejlődésére. Még ha a csapásokat figyelembe vesszük, akkor is azt mondhatjuk, hogy nyugodt életük volt. A bajban is összefogtak, hiszen mindenkinek az volt az érdeke, hogy segítsék egymást. Ezeknek az embereknek az egymáshoz való viszonya mindmáig példa értékű. Nem irigykedtek egymásra, hiszen – egy-két kivételtől eltekintve – csak igen nehéz munkával tudott bárki is előre haladni. Tisztelték, becsülték egymást. Az adott szónak nagyobb hitele volt, mint manapság egy sokoldalú szerződésnek. „Én mondom valamit, te meg nem hiszed – máma ezt

a világot éljük. Akkor amit mondott valaki, az biztos, hogy úgy volt, és igyekezett a másíknak úgy elmondani, hogy a segítségire legyen.”

Ebben a világban a munka nem kényszerűség, hanem életmód volt. Ismerték a munka örömet. Dolgozni és a munkájukból megélni akartak. Odaadni a földnek, amit a föld kér: trágyát, munkát – és elvenni a földtől, amit a föld ad. Ebben a folyamatban a tisztességes hozzáállás volt a kifizetődő. „A földet becsapni nem lehet – tanítja a parasztember a fiát. – Hamarabb csap be a föld téged, mint te a földet.”

A másik jellemző dolog a parasztembernél a földszeretet volt. Gyűjtéseink során gyakran találkoztunk ilyen kijelentésekkel: „A parasztember tiszteltebecsülte a földet.” Vagy: „A földet szeretni kell. Aki nem szereti a földet, menjen, hagyja ott, ne is taposgálja, úgyse ér el vele semmit.” Ez a földszeretet a sok-sok nemzedéken keresztül felhalmozódott bánatban-örömben, kudarcban és sikerben, a hosszú életek során a földbe fektetett munkában gyökerezik. A tapasztalatokban, amelyek apáról fiúra szálltak örökül és úgy érkeztek meg, hogy jó alapot adtak a továbbfejlődéshez. Érdemes ráfigyelni: a fiúk már 13–14 éves korunkban felnőttemunkát végeztek, de csak jóval később, 24 évesen váltak nagykorúakká, tehát a kötelelességeiket jóval előbb megtanították velük, mint a jogaikat.

Önellátóak voltak – erre szorította őket a helyzet, amiben éltek. Maguk csináltak mindent, amit csak lehetett: seprűt, kast, kisebb kocsifélet, citerát, kifaragtak szövőszéket, gyönyörű egyedi bútorokat, kutat ástak, felépítették a tanyát. Értettek a növényekhez, értettek az állatokhoz, ismerték a gazdálkodás összetevőit, az időjárás törvényeit, és megteremtették saját kultúrájukat. A tanyán az iskola épülete a közösség háza volt: a tanulás színhelye, a művelődés színhelye, és az ott élő emberek temploma. A tanyai tanító pedig nemcsak közöttük, hanem velük élt, felnőtteknek-gyerekeknek egyaránt a „lámpás”-a volt. A negyvenes években az endrődi tanyavilágban 11 olvasóköri és 23 iskola (!) működött. Nem volt külső szervező, a tanyai tanító és az ott élő emberek működtették az olvasókörieket. „Ha mán egy hónapig nem vót semmi rendezvény az olvasóköribe, akkor elkezdtünk gondolkozni, hogy valamit kéne csinálni.” – mondja az egyik adatközlő. Kevés újság járt, kevés könyv volt, de azt sokan olvasták. Szűkebb családi körben – ez alatt 20–30 ember értendő – előkerültek az „előadóművészek” réges-régi történeteikkel, nagyapáiktól hallott legendáikkal. Előkerültek a „zenészek”, és csak úgy, a maguk szórakoztatására naponta megtörtént a csoda: a közös éneklés, dalolgtatás. És milyen szépen tudtak mulatni a lakodalmakban, egy-egy disznótoron ezek a férfiak. Mindez alkotó munka volt, a szó teljes értelmében vett önművelés. Talán nem túlzás azt állítani, hogy a népi kultúrát a huszadik században a tanyavilág népe őrizte meg legtovább. Alkalmas is volt erre: tiszta lelkű emberek voltak.

A vallás életmód volt a parasztság számára. Nemigen beszéltek róla, éltek. A vallási ünnepek azzal, hogy ugyancsak a természet körforgását követték, jól

szabályozták a munka és a pihenés váltakozását. Ugyanakkor lehetőséget adtak arra, hogy az emberek díszbe öltöztessék a szívüket. Jelen kötetünkben kevés utalást találunk a vallásra; sorozatunk negyedik kötete vállalkozik a téma teljes kifejtésére.

A kötet nyelve: igyekeztünk változtatás nélkül közölni az itt élő emberek gazdag és szemléletes kifejezéseit, pl. körteszárú asztag, menyecske derekú kéve. Találó kifejezés a fiatalok önállósodására: „Akkor kezdtem el a magam körmit rágni.” „Akkor kezdtem el a magam kódúsa lenni.” A magvetés idejére: „minden magnak megvan a maga nevenapja.” Nemigen szorul magyarázatra a következő mondat: „Ez az ország hogyha nem lett vóna behajntva a közös alkolba, mán egy kis Dánia vóna.” A kiejtési sajátosságokat is próbáljuk visszaidéni, és szögletes zárójelben közöljük a köznapi leírást, pl. púha [puha], ére-ára [erre-arra], akkörü [akörül], csövessen [csövesen], félériz [felébred], másüve [máshova], përgël [pörköl], jászjot [jászolt], elejbe [elébe], écaka [éjszaka], szalona [szalonna], eltér [elfér], Varnyas [Varjas] stb. Változatlanul lemondtunk a legszebb endrődi kiejtési sajátosságról, a *ë* jelöléséről: nagyon zavarná a szöveg amúgy is sajátosságokat teli értelmezését. (Ilyen *ë* van a meggyék, a bëgre, a gyereék stb. szavakban.)

A kötet múlt időben közli a visszaemlékezéseket, mégis, időnként jelen időre vált a szöveg. Magyarázat: maguk az adatközlők váltanak jelen időre, pl. „Két nagy eperfa van a tanyaudvarba.”

Igaz, ami igaz, ennek a kötetnek az anyagát nehezebb volt összegyűjteni, mint a második, az asszonyok életéről szóló kötet anyagát. Egyrészt mert a férfiak szűkszavúbbak; amikor a munkájukról faggattuk őket, azzal fizettek ki minket, „Dógoztunk, ami együtt sorba.” Másrészt, mert bizalmatlanabbak is voltak, amin nemigen lehet csodálkozni. És – bár nehezükre esett, mégis rendelkezésünkre álltak. Köszönjük! (Adatközlőket lásd a 00. lapon.)

Jóleső érzés tapasztalni a munkánkhoz nyújtott sokféle és sok helyről érkező segítséget. Egy-egy régi kép, térkép, az Egerbe elszármazott Varga László sokoldalas visszaemlékezése éppoly fontos számunkra, mint az Ország-építő Alapítvány 50 000 forintos küldeménye. Ők tudták: „...nekem a kérés nagy szégyen, adjon úgy is, ha nem kérem...” [Nagy László]. Köszönjük a Hét Törzs Alapítvány 30 000 forintját, a Pro Cultura 30 000 forintját, a Lakitelek Alapítvány 10 000 forintját, Ugrin Béla Vancouverből küldött 150 dollárját. Köszönjük a falu lakosságának, hogy rendszeresen megvásárolja az előző köteteket. Az így befolyt összegből és az alapítványok támogatásából tudjuk kiadni az újabb köteteket.

A Honismereti Egyesület minden tagja derekasan dolgozik az Endrődi füzetek sorozaton, természetesen térítés nélkül: abban a hitben, hogy értéket, fontos dolgokat gyűjtünk össze és adunk közre. Köteteink alapját Vaszkó Irén tanár 30 éves gyűjtő munkája adja, amelyhez egyesületünk tagjai folyamatosan gyűjtenek. Az anyagot Hornok Lajosné tanár-könyvtáros állította össze.

A jegyzeteket Róza Olga tanár, a rajzokat Bella Rózsa tanár készítette. A munkát Barna Gábor, a Néprajzi Intézet Munkatársa irányította. A többiek is tették, amit kellett: levéltárban gyűjtöttek, képeket gyűjtöttek, végezték a gazdasági és adminisztrációs munkát, gépeltek, megszervezték az előző kötetek eladását.

Ebben a kötetben is közlünk jegyzeteket, hogy – ha szükségét látják – kiegészítsük az adatközlőink által elmondottakat. Figyelmükbe ajánlom a 3. sz. jegyzetet (... oldalon), amelyben Kondorostanya [ma Hunya] sikeres önállósdási törekvései kerülnek bemutatásra. Lehet, hogy Póhalom és Csejt is végigjárta volna ezt az utat, ha lett volna rá ideje?

Szívesen vesszük, ha a kötetben előforduló hibákra felhívják figyelmünket, hiszen ezek a helyreigazítások nagyon fontosak. Címünk: Honismereti Egyesület, Gyomaendrőd, Pf. 20. 5501.

Tisztelettel:
Hornok Lajosné
egyesületvezető

ADATKÖZLŐINK:

Adatközlőinknek köszönettel és tisztelettel kívánunk további jó egészséget. Türelmes, jóindulatú hozzáállásuk nélkül nem születhetett volna meg az Endrődi füzetek 3. kötete. A legtöbbet segítették: Timár Illés bácsi, Szilágyi Imre bácsi, Iványi Lajos.

Alt Jánosné Salamon Terézia
Bela Lajos
Bela Lajosné Varjú Eszter
Bordácsné Pintér Etelka
Bula Gábor
Bula Vincéné
Búza Vendelné Szedlák Anna
Debreceni Elek
Dinya Imre
Dinya Lajos
Farkas Máté
Farkas Mihály
Fülöp Lajos
Fülöp Máté
Fülöp Menyhért
Fülöp Menyhértné Gellai Ilona
Gellai László
Gellai Jánosné
Giricz Péter
Gonda Imre
Gonda Imréné Dinya Mónika
Göndör Tímár Imre
Gubucz Imréné Hunya Ilona
Hunya Miklósné Bohrát Cecília
Iványi Bálint
Iványi Lajos
Iványi Lajosné Habzda Mária
Iványi Vince
Kalmár Elekné Hunya Katalin
Kiszely Imréné Tímár Veronika
Kovács Béla
Kovács Béláné Csík Matild
Kovács Péterné Hunya Franciska

Kulik Benóné Katona Margit
Kulikné Sóczó Margit
Makai Zoltánné Silleg Timár Eszter
Oláh Frigyes
Óvári Tímár István
Papp Istvánné
Pelyva Imréné Hunya Ilona
Pelyva Miklós
Rófusz Gyuláné Varjú Mária
Róza Antal
Róza Antalné Varjú Eszter
Sóczó Géza
Szabó Ernő
Szmola Lajos
Szépvölgyi Péterné Gubucz Eszter
Szilágyi Imre
Szurovecz Vince
Tímár Ede
Tímár Illés
Tímár Imre
Tímár Mihály
Tímár Pál
Tímár Sándor
Tímár Sándorné Timár Franciska
P. Ugrin Béla
Ugrin Frigyesné
Újházi Ernő
Vaszko Imréné Hegedűs Etelka
Vaszko Sándor
Véha Imréné Kovács Irén
Véha János
Zsombok Tímár Györgyné Harnos Erzsébet

TÁRSADALOM

I. A FALU FÖLDMŰVELŐ TÁRSADALMA

I. A FÖLDTULAJDONOS

Nem akarom én lenézni a világer se a tanút [tanult] embert, de olyan ügyes, mint a parasztember, nincs másik a földön [földön]. Annak mindent tudni kellett, annak mindenho érteni kellett. A parasztság tartotta fel az országot – ezt el kell mondani. Nem akarom én evvel azt mondani, hogy a suszter, meg a pesti gyári munkás, meg a tanító, az nem segített bele az ország dógába [dolgába], dehogynem. De a parasztság vót az indító, mer az termelte meg a kenyeret, az termelte meg a húst, meg a tejet. Megtermelte, úgy birt a többi is létezni.

Külön érzelem kell a mezőgazdaságého. Aki nem szereti a földet, az menjen onnan, ne is taposgálja, mer úgy se ér el vele semmit. A gazdálkodást szeretni kell, a jószágot szeretni kell. Mer ha nem szereti, a fene megette. Vót régen is olyan gazdálkodó ember, aki nem szeretett dógozni, de nem is élt meg belülle. Mink szeretünk. Abba nyöttünk bele. Tavaszkor borzasztó szerettem legeltetni a búzán. Mikor meg megérik a búza, nem lehet azt elmondani, hogy az milyen szép. A földnek a szagát mán kicsi korába beszívja az ember. Mer különös illata van földnek. Elég csak annyi, ha tavaszkor szánt, süti a nap a földet – annak különös illata van. Minden darab földnek más a szaga. Még egy földnek se egyforma: az egyik véginek nem olyan, mint a másiknak. Meg eső után, ahogy párolog – ez megint más szag. Aki nem azonosul evvel a földillattal, az nem jó parasztember.

A parasztember úgy szereti a földet, mint az a fafaragó a fát, vagy az a festő szereti festeni a képet. Mer a föld, az olyan, mint az embernek a szíve, az adja a vérkeringést. A föld megtermeli a kenyeret, a húst, a zsíradékot, mindent. Mikor katona vótam, télbe még csak-csak megvótam én. De tavaszkor, mikor megláttam, hogy a parasztok szántanak, mintha millió tetű mászott vóna a hátamon... mikor lehet mán ezt a piszkos ruhát levetni... gyüttem vóna hazafele én is szántani.

Én a paraszti életbe a szabadságot szerettem. A parasztembernek nem számít az idő. Annak, hogyha úgy adódik, éjfélkor fel kell kelni. Hogyha meg úgy adódik, nappal is le tud feküdni. De azt a jószágot el kell végezni, azt a kukoricát meg kell kapáni. Mosmán aratni kell, mer a búza megért. Ezt csinálni kellett, akarmilyen meleg vót. Gyerek vótam, hajnalba szedtük a kaparékot [elhullajtott búzakaralász]. Vittem a fejemen kívít [kévét], közbe szungyikáltam. A bátyám kiabált rám, hogy mán elhagytam a keresztet [18 kéve kereszt alakban összerakva], ahova tennem kellett vóna a kívít. De csinálni kellett. Nem

zúgolódtott se az ember, se a gyerek. Nem zúgolódhatott, mer becsületinek tartotta, hogy azt meg kell csinálni.

A paraszti munkát meg kell becsülni. Mer ha nincs búza, az a külföldi annyíér adja, amennyíér akarja. De ha van búza, akkor én aszondom a külföldinek: – Nem kell, öregem, én olcsóbban odaadom. Oszt akkor hozzájut az az iparos, az a gyári munkás is, az az értelmiség is. Oszt én is megtanálom a számításot, meg az is megtanája a számítását.

2. A FÖLDNÉLKÜLI

Endrődön a húszas évekre annyira felszaporodott a lakosság, hogy elfogyott a megélhetést adó föld. Akkorra már a falunak a fele tanyán élt, ez vót vagy nyócezer ember a huszonhatezer katesztrális hold földön. Kevés vót a föld. Az úgy fel vót aprózva, hogy az már nem vót elég a megélhetéshö. Mer hiába – nagyapámnak tíz születésbü nyóc gyereke nevededett fel hatvan hold födre – mi jutott egy gyereknek, semmi. Tíz hold rigajosi földbü [lásd a 00 lapon a térképet] egy nagycsalád nem tudott megélni.

Úgyhogy ahun földet osztottak, ott az endrődi ember mingyá vett, vagy haszonbérelt. Hamincötbe felosztották Svarc-balát [Schwarz], Bánfi-balát [Bánffy], Fábián-balát [Gyomához tartozó Csudaballa részei]. Csúvár Illés bácsi, Vaszkó Miklós bácsi, Fülöp Imre bácsi, Hunya Miklós, Debreceni Elek, megmég sokan endrődiek mentek oda. Nyilasnak is jó felit endrődiek lakták. Gabonást is az endrődiek lakták. Mink a sógorommal ketten csináltunk Varsányháton 93 hold földet. Nagyon sok endrődi ment a gyomai tanyákra bérelni földet. Azok az emberek reformátusok vótak, nem vót csak két gyerek meg három, nem aprózódott úgy szét a föld, sok vót a nagygazda. A gyomai gazdák ragaszkodtak az endrődi bérlőhö, úgyhogy addig nem is adtak ki gyomai embernek földet, még vót endrődi jelentkező. Mer az endrődi asszonyok híresek vótak a tapasztásrú-meszelésrű, az emberek meg úgy megmunkálták a földet, ahogy csak lehetett. Muszaj vót, meg kellett élni.

Az emberek hamar kitanáták azt is, hogy össze kell fogni – rá vótak útalva. A póhalmi föld Gyomán 1935-ig báró Huszár Károlyé vót. Mikor meghallottuk, hogy ki lehet bérelni, összefogtunk, tizenhatan csináltunk egy szakcsoportot. Tizenöt napig a bérlet fel vót ajánlva a gyomaiaknak, hogy oszt nem jelentkezett senki, a mienk lett. Rácز Lajos bácsi, Ugrin Péter bácsi, Vaszkó Mihály bácsi, Vaszkó Pali bácsi, Bula Lajos, Hunya Elek bácsi, Zsombok András, Farkasék, Iványi Miklós bácsi, Nagy Hornok Imre bácsiék, Kanadás Tímár Jóska – mind endrődi nagycsaládos parasztember fogott össze. Nagy tekintélyünk lett a nép előtt, mer nagybérlők lettünk – oszt vót, aki az istállóba kötözött be, mer nem vót semmije. De ottmaradtunk, gazdálkodhattunk, mer úgy akartuk. A föld, az mindenféle vót. A major környéke porszék vót. Púsár, azután a Kerek tó kör-

nyéke, az feketefőd vót. Majd oszt haladtunk előre. Ami hasznot hozott a bérlet, azon gépeket vettünk közösen. A gép, az borzasztó sokat segített. Mikor ráért, olyanak is bérbeadtuk, aki nem vót a társunk. Akkor keresett nekünk a gép, kifutotta az üzemanyagot. Mikor tönkrement a báró, akkor mán meg is birtuk venni a földet – kinek mennyire futotta, annyit vett belülle. Mink huszonnyolc holdat vettünk meg. Mindenki a saját földjin dógozott, a föld nem vót közös, csak a gépek. Haladt előre mindenki, jó vót ez nagyon. Felhúztunk egy kis tanyát, keresztúvalót [melléképület]. A Púsárba sokan építkeztek. Zsombokék, akkor Nagy Hornok Imre bácsiék, akkor Ugrin Péter sógorék, akkor Kanadás Tímár Jóska. Sűrűn vótak a tanyák. Lett egy vegyesbolt, kocsmá, Simon Ime vót a bódas [boltos] is, meg a kocsmáros is. Vót iskola, könyvtár, tejszarnok, villany is lett, posta is. Ott egy falu lett vóna, ha megmarad. A termés is mind a nagymagtárba vót. Ki vót osztva: – Teneked 50 hold van, ennyi magtár jár. Csak ki vót jelölve, nem vót az elrekesztve. A kúcs [kulcs] Vaszkó Pali bácsiná vót. Akinek kellett, elkérte a kúcsot, elvégezte a kipakolást-bepakolást, visszaadta a kúcsot – ennyi vót. Nem vezett el soha semmi.¹

Feles bérlő

A faluba vót egy-két családtalan ember, magányos, attú bérelhettünk. Vót az a Tímár Imre bácsi, annak vót 90 hold földje, de csak két jánya vót, attú bérelt apám tizenhat hold földet. Ebbű nem gazdút meg, de azt elérte, hogy a családját tudta foglalkoztatni. Felibe birtuk. Megegyeztünk: ennyi a gazdáé, ennyi a mienk. Legfeljebb egymásközt papírra vetették; egyik is, másik is aláírta.

Nem vót ebbű vita. Régen, ha szóba megegyeztek, sokkal többet jelentett, mint most a papír. Nem ér az semmit, hogy papírra is van vetve, ha nem tartják be. A feles bérlés úgy nézett ki, hogy lovat, kocsit, vetőmagot én adtam, az adáját én fizettem [fizettem] a földnek, én dógoztam, meg a családom. Na most: mindennek a fele ment haza annak, akié vót a föld. Tojás, liba, kiscsirke, szalma, kukorica, minden. Ami megtermett búza, annak is a felit le kellett adni. Akkor, ami maradt, annak egy részit vitte a gép [cséplőgép], akkor ami maradt, az kellett kenyérnek valónak, meg a vetőmagot is félre kellett tenni. Ami megmaradt, abbű fizettük a jövedelemadót, meg vettünk egy-két ruhát. Sokszor morogtam is az asszonynak, hogy jobb lett vóna, ha béres maradok. Meglett vóna az alkudt bérem, oszt nem vóna ennyi gondom – bajom.

Harmados

A harmadosnak csak a termés harmadrésze járt. De mán akkor csak a vetőmagot adta a harmados. A Kertekbű [Öregszőlő] nagyon sokan kijártak Hunyára harmadosnak. Mer az a tíz hold föld, ami a Kertekbe jutott, nem

kötötte le azt a nagy családot. Akkor még hús holdat vállaltunk, bevetettük kukoricával, megkapáltuk, letörtük. Akkor mikor raktuk a kocsira, egy kerek kas kukorica a mienk vót, két kerek kas kukorica meg a gazdáé vót.

Negyedes

Akinek nem vót semmije, az kiment negyedesnek, akkor a termésbű minden negyedik mázsa vót az övé. A gazda adta a vetőmagot, a gazdáé vót a kocsi, a lovak, a gazdasági szerszám, minden. A negyedesnek nem vót semmi, csak a munkaereje a családjával együtt. De csak jobban járt, mint a cseléd. Mer aki beállt cselédnek, az kiment egyedül a tanyára, a családjá meg a faluba maradt.

Cseléd

A Tüköry birtokon kívül cselédet csak a nagyobb gazdák fogadtak. Azokho se lehetett menni sokáig, mer ahogy nyöttek az ő gyerekekik, mán azok dógoztak. Újévkor a Koronába [vendéglő] vót az emberpiac – a cselédfogadás. Akkor megmondta a gazda: újévtű újévig adok neked 12 mázsa búzát, 4 sor kukoricát, adok egy pár csizmát, egy kocsi fűtőt, 2 malacot, ez lesz az évi béred. Megnézték, milyen testalkatú a cseléd. Akinél úgy látszott, hogy több munkát bír, annak több bért ígértek. Igyekeztek azután is a cselédet jó állapotba tartani, hogy a munkát jó' el tudja végezni. Vót egy szarvasi mamóka, az mindég csak savanyúlevest adott. Mondom neki, hogy szalonnát is adjon, ne csak savanyúlevest. – Á, aszongya, akkor arra sok vizet iszol, beteg leszel. – No, mondom, hónap nem gyüvünk dógozni. Akkor oszt vót szalonna is, kenyér is rendesen, így aztán birtam dógozni.

Nagyobb gazdáknak vót olyan tanyája, ahun a béresek maguk laktak a tanyába, a gazda meg bent lakott a faluba.

Vót köztük egy idősebb béres – öregbéres –, az értett a gazdálkodásho, az irányította a többit, az főzött a többire. Mer ezek bérkosztosok vótak: egyszer egy héten a kocsibéres bement a gazdáho, akkor vitt ki a tanyába kenyeret, szárasztéztát, krumplit, kását, szalonnát. Ez a kocsibéres, ez fiatalabb vót, a kisbéres még fiatalabb, a kondás, az meg olyan tizenhárom éves forma vót. A gazda egyszer egy évbe fizetette ki nekik a bért, amibe megalkudtak.

Napszámos

Napszámba esetleg akkor mehettek a faluba az emberek, mikor a gátőrné takarították a kubikgödörököt. Csak ilyen munkalehetőség vót. Úgyhogy az emberek csapatba verődtek, fogták a taligát, elmentek kubikra. Aratáskor meg töréskor vót munka, meg a géphő is elmehettek. Úgyhogy a kubikosnak meg vót engedve, benne vót a szerződésbe, hogy hat hétre hazagyühetnek aratni

meg a géphő. Hogy a fejadag, meg a téli szalma meglegyen. Az aratásnak mázsa búza volt holdja. A cséplést részre csinálták: 11 mázsa búzáér csépeltek 100 mázsát. Ebből 5 mázsa a géptulajdonosé volt, 6 mázsa meg a munkásoké.

Tanyás

Úgy fordigatták az emberek, ahogy tudták. Édesapám, az elment haszonbéresnek 50 holdra, a tanyáját meg kiadta tanyásnak. Akkor odament egy olyan zsellérember, egy olyan nincstelen, akinek nem volt még háza se. A tanyásnak nem volt kötelezettsége, csak azért lakott ott, hogy rendbe tartotta a tanyát. Akkor az a tanyás vállalt tizenkettedin törést – minden tizenkettedik csomó volt az övé. Így tengődött

3. ELVÁNDORLÁS

Ha sehun nem kapott munkát a környéken, akkor tovább ment az ember. Mentek az endrődiek Ványa fele is, Ecseg fele is. Sártón laktak Dinyáék, Gyuriczáék, Tímár Frigyes bácsi, Tímár János bácsi, Tímár Lajos. Zsombok-akol volt az a rész, oda kerűtek Forgácsék, Tímárék, Vaszkóék. Szarvason megvették az endrődiek a Tyúkászbirtokot, mikor Décsét osztották, azt is mind endrődi vette meg. Akkor a túri Perest is endrődiek vették meg. Akkor egy csapat ember lement Újirázra, Kömlődre, kimentek Németországba dógozni. Csak a Jóisten a megmondhatója, hogy még hova el nem mentek az emberek. Amerikába akkoriban több ember ment ki Endrődről, mint Csabárú [Békéscsaba]. Volt, aki hazagyűtt, volt, aki odamaradt. Nagypapám is, szegény, a négy és fél hold földhöz akart vóna ragasztani egy keveset, de félév után meghalt Amerikába – egy építkezésnél leesett az állványról. Úgyhogy nagyanyámnak csak a négy és fél hold földhöz kellett feltartani a nyóc gyereket, de akkor már magamagának. De az én édesapám is csak kiment. Erős volt, a dologtúl nem félt, oszt itthon is csak béresember volt. Kint volt öt évig, abból vett húsz hold földet, meg tanyát. Nem is gyűtt vóna haza még akkor se, azt akarta, hogy mink is menjünk utána. De édesanyám megírta neki, hogy kiverés lesz május elején [kiverés = nyári legeelőre hajtják az állatokat]. Akkor oszt hazagyűtt édesapám. Mer a pásztoréletet, azt nagyon szerette.

II. A CSALÁD

1. A NAGYAPA

A családfő a vagyon vót – a vagyonnak a tulajdonosa a nagyapa. Ez még így vót a háború előtt. Édesapámék még ott éltek István bátyámékkal a nagyapa házába. Nagypáék, a két fia, az onokák, a menyecskék. Vót két nagy szoba, meg egy konyha, meg a lecsapintó [toldaléképület pl.: nyári konyha]. Együtt ment ki a család a mezőre, együtt kellett dógozni a családnak. A gazdaságot az öregek irányították: – Most ide ezt vetünk, most oda azt vetünk. Az öreg nagyapa megmondta, akkor kiment, oszt megnézte, vetik vagy nem vetik. Még meg nem halt, mindég ő vót a gazda. Ha valamék fiának nem tetszett, hogy neki az apja parancsol, az elment a gyomai határba felesnek. De az öreg a vagyont nem adta széjjel. Nagyon sokat lehetett tanúni az öregektű. Én nagyon szerettem nagypámmal beszélgetni. Sok bölcsességet összeszedtek a régi öregektű.

Egy szép nagyapa-kép. Akkoriban az idős emberek fényképezésekor a térdükre tették, az ülő asszonyok pedig az ölükben összekulcsolva tartották a kezüket. (Hornok István)

Nem azért mondom, hogy az én nagyapám vót, de az nem vót butább egy szállal se, mint a mai tudósok. Most kiszámolják, mibe mennyi fehérje van. Nagyapám ezt tudta: – Fiam, a disznónak, ha szoptat, kukoricát ne adjá, mer elfogy a teje. Korpát adjá neki, fiam, árpadarát adjá neki, meg heredarát.

Nagyapám gatyába járt meg kötőbe. A hétköznapló gatyá vászonbú vót, a vasárnapló gatyá meg gyócsbú. Vót hatszeles, hétszeles, kinek milyen. Olyan fehér vót, mint a hó. Nem vasalták, de úgy hajtották, hogy kisímult, a rakás megmaradt. A gatyá felett lajbi vót, a lajbi alatt gyócsing, gallérja is vót. Nem vót nagy őtözet. Vót az emberiségnek három ruhája – esetleg. Vót egy munkásruhája télire, vót egy munkásruhája nyárára, meg vót egy ünneplő ruha. Meg varrtak az asszonyok ingeket. Fekete ruha, fekete kalap, fehér ing – ez vót az ünneplő ruha. Mindegy vót, lakadalom – temetés, akarhogy süttött a nap, ebbe gyüttek haza a faluba.

Mikor megöregedtek, vettek a faluba házat, nagyanyámmal bekötöztek. A legtöbb tanyán lakó embernek mán öreg korára vót annyi tehetsége [itt: pénze], hogy vegyen egy házat a faluba. Az idős ember mán akkor nem vót arra rászorulva, hogy kint lakjon, a családjá eltartotta. Meg vót határozva, hogy minden évbe két-két mázsa búzát, három-három mázsa kukoricát, fűtőt, hazahoztak nekik a gyerkekek, abbú az öregek itthon éldegéltek.

Mikor megfőzött édesanyám, az egyik gyerek vitte az ételt a kisbegrébe az egyik nagyapáho, a másik gyerek a másik nagymamáho.

– Mivelünk mán nem fakasztanak vizet – így mondogatta nagyapám. Nem tudom el se képzelni, hogy élek még annyi dolog után. Se kezem, se lábom. Azt a sok csutkát kivágni, azt a sok kukoricát letörni, azt a sok gazt [búzát] levágni. Lehetetlen dógokat megcsináltunk: a túl a körösi részt majd mindenütt megterítettük, hogy teremjen. Talicskával! Azt a sokezer kilométert legyalogoltuk.

Mikor oszt meghalt nagyanyám, még nehezebb lett nagyapámmak: – Ott hagyott az asszony. Mosmán tudom, hogy mikor a két hízóbu az egyiket levágják, a másik mér nem eszik. Én is sokszor nekifogok enni – nekifogok, de nem kell. Szörnyű ez a magány, soha nem gondoltam vóna. Mikor megszülettem, mán öten vótunk, majd oszt lettünk tízen is a családba., Akkor megnősültem, akkor megint nem magam vótam. Most meg egymaga huppog az ember [éldegél]. Tavaszkor még csak-csak. Kimegyek a kertbe, elmotozok. Mer azért annyira még nem fáradtam el, hogy ne szeretnék még most is dógozni. Van a Harcsásba földem, nyári időbe nincs nap, hogy ki ne menjek. De télen is minden héten csak kimegyek. Szétnézni. Kerülök egyet, megnézem, a nyúlak nem rágták-e meg a kis fákot. Ez nekem jó. Megszagolom a földet.

2. AZ APA

Mikor nagyapámék bekötöztek, édesapám lett a parancsadó, édesapám vette át a gazdaságot. Az én apám olyan vót, hogy a gazdálkodásba a fiúk nem szólhattak bele. – Vegyétek a kapát, menni kell kapáni. Akkor vettük a kapát, mentünk kapálni. – Fogjatok be az ekébe, megyünk szántani. Akkor nem vót olyan, hogy lágy még az a föld, vagy ilyesmi. Nem lett vóna értelme se a vitának, mer az én apámtú csak tanúni lehetett. Az úgy gazdálkodott, hogy le a kalappal. Huszonhárom hold földet vett a tizenegy gyereke mellett, meg két tanyát, meg bódát is nyitott. De kocsmába nem vót soha. Őszkor elment Tiszaföldvárra, onnét hozott egy hordócska bort, azt iszogatta. Leginkább diszótorkor. Megvót a vacsora, azután iszogattak, danógattak. Édesapám mikor dógozott is, mindég danót, vagy fütyürészett. Mán messzirú hallottuk, hogy édesapám fütyöl – akkor oszt nekünk is jobb lett a kedvünk.

Nálunk nem vót szoros [szigorúság], a négy nagyobbik fiával édesapám megbeszélgette: – No, fiaim, te, meg te, gépbe fogtok reggel, vettek. Apelláta azér nálunk se vót, a dógot el kellett végezni. Akkor este: – No, elvégeztétek? – El. – Jó' van. Akkor megbeszéltük a másnapot. Reggel mindenki tudta, mi a dóga. Nem vót olyan, hogy én másfele megyek. Én mindmáig azt mondom, hogy az én apám nagyon jó parasztember vót. Gondolkodott, úgy gazdálkodott. Deszkán számolgatta meg kis papírokon, hogy lesz jobb. Mindhö érteni kellett neki, mindent meg kellett neki csináni. Az én apám úgy tudott szántani, hogy végig lehetett lóni a borozdáján. Azt a lovat megelletni, tehenet megelletni, ha úgy adódott, akkor meg kellett gyógyítani – ehhö is érteni kellett. Felépítette a tanyát, a lovat is maga vasalta [patkolta]. Tudott seprút kötni, kosarat fonni, még a szövőszéket is megfaragta. Nem káromkodott, azt mondta, csak a tehetetlen ember káromkodik. Templomba se járt, messze vót a tanyáho, de minden délbe elmondta az Úrangyalát. Vallásos vót, de nem nagyon.

Mikor loptuk a dinnyét, annak nyoma nem vót, hogy szabad maradjon, mer ha apám meglátta, olyan szavakat mondott szépen, lassan, hogy bizon' lesütöttük a fejünköt, mint akit isten tudja, mennyire megverték. Valahogy akkor a szónak hatása vót. Máskor meg csak szétnézett apánk, mán a nézésitü megijedtünk. Pedig nem bántott, nem mondhatom. Mikor apám azt mondta: – Fiam, elég vót, akkor elég vót. Mi is lett vóna annyi gyerekekkel, ha az mind megy a maga feje után... Tiszteltük édesapámat.

3. A FIÚ

Munkához szoktatás

Apáról fiúra szállt a gazdálkodás. Mindenre megtanítottak bennünköt, nem fogott ki rajtunk semmi. A gyerek 14 éves korába került ki gazdálkodni, addig ott vót a családba.

Mán mikor ülni tudott, kapáláskor kivitték a kerek kast a dőlő végire, beletették a gyereket, kikötötték a kas fülhő, körbe támogatták, hogy üljön, nézgelődjön. A kutyát mellé ültették, hogy vigyázzon rá, a család meg ment kapálni a kukoricát.

Mikor mán menni tudott, az ő dóga vót, hogy vizet kellett öntögetni a jószágnak. Akkor rábízták a libát, a birkát, ahogy nőtt: a disznót, a lovat. Mikor ment a kocsi, akkor odaült az apja ölibe, vagy a bátyja ölibe, akkor odaadták neki a gyeplőt: – No, vezesd a kocsit! Még selyp vót, de mán tolt a talyigát: – Most mék [melyik] lónak adunk, édesapám? Megmarkolta a kis kezivel a szénát, akkor a lovak közé felvette az apja, hogy ő adja oda a lónak a szénát. Boldog vót, hogy őtülle elvette a Tündér! Minket édesapám, mikor kiscsikó lett, écaka kihordott az istállóba, hogy nézzük a kiscsikót. Ott ültünk sorba a lócán. Belenevelődött az emberbe a jószágszeretet. A tanyai gyerek semmilyen állattú nem félt. Teri húgom átbújt a hasa alatt a négy lónak, ahogy ittak a vályúná. A ló nem bántja a gyerekeket.

A gyerekek mán hatéves korába tudni kellett megkötni a tehenet, legeltetni. Másfél méteres kötőfík vót rajta, annak a végit fogtam, legeltettem. Vót rá eset, hogy fázott a lábom – akkor kitanátam, hogy odaálltam a tehén oráho [orrához], hogy fújja a lábomho a meleget.

Mikor mán hét-nyócéves vót, könnyen a kezibe nyomták a gyerekeknek a kiskapát is. Akkor még nem követelték, hogy verset [verseny] kapáljon a szülővel – de viszont nem a labdát adták a kezibe, hanem a kapát. Mer csak annak a gyerekeknek vót becsülete a családba, amék [amelyik] dógozott. Amit birt. Ahogy apám kapált, én egy másik sort felfogtam mellette. Akkor én abbú a sorbú 2–3 tövet megkapáltam, akkor ő mán előre haladt. Akkor én a többit otthagytam, oda mentem, ahun ő vót, ott is 2–3 tövet megkapáltam. Akkor visszafele ő azon a soron gyütt vissza, amit én hajtottam. Mindég így mentünk egymás mellett, hogy lássa, mit csinálok: – Mélyebbre! De a kukoricát ki ne vágd! A fűvet, azt vágd ki, ne csak húzzá rá fődet. De hiába akartam vóna kikapálni a fűvet a kukoricábú, kivágtam a kukoricát is. – A fene egye meg a fajtáját... Egy kapa fődet rátettem a fűre, mondom, nem veszi észre édesapám. Igen ám, de édesapám meglátta. Aszongya: – Fiam, hogy kapálsz! – Jó' kapálok édesapám... – No, kapard csak ki onnan a fődet! Hát ott vót alatta a fű. Mondom: – Ez az egy tő ilyen csak. – No, kapard csak ki a másik tőtű is a fődet! Annak is ott vót a fű hagyva. Akkor a fenekemre csapott a kapanyéllel édes-

apám: – Fiam, azt az egyet vedd tudomású, hogy a földet nem te csapod be, hanem ő csap be téged. De ha te adsz a földnek, a föld is ad. Így tanútam édesapámtú.

A nagyobb gyerek szinte már vágyott arra, hogy én már tudnék kaszálni, én már tudnék szántani. Kicsi gyerekkoromba csináltam magamnak fűzfábú kaszát, oszt akkor ahogy láttam édesapáméktú, próbálgattam. Akkor mikor nem vót otthon senki, a kasza fel vót akasztva, leakasztottam, osztán a fűvet próbálgattam. A bátyám tanítgatott. – No, gyere szépen utánam, így kaszálj, meg így. Mikor teknősre kaszáltam [hullámosra], magyarázta, hogy ez nem jó, mer ami ottmarad, az kárba megy. – Szépen, lassan, ahogy bírod, nem kell sietni. Ilyeneket mondott, ő meg körűkaszált engem, nevetett. Elhaladt, visszagyütt, akkor megint megelőzött. De a nyár végire megtanított a bátyám kaszáni. Nem lehet azt kibeszélni, hogy szerette a nagyobb gyerek a kisebbet. A kisebb meg úgy szót fogadott, mint az apjának meg az anyjának.

Mán mikor 16 éves vótam, én mentem elő, én vótam az első kaszás, mer a bátyám behívót kapott. Vót egy béres, meg egy arató fogadva, de úgy illett, hogy a gazda fia megy elő. Hogy nézett vóna ki, hogy egy idegen ember vezeti az aratást. Egyszer a béres ki akart velem bänni, meg akart előzni. Nem sikerút neki, én is igyekeztem. Akkor apám leintett bennünköt: – Nem muszaj annyira sietni...

A családi gazdálkodás részese

Akkor ösmerte el az apa, hogy a fia már legíny, mikor kaszálni tudott. Nekem azt mondta az apám: – Fiam, addig nem gyúthatol rá, még előttem nem mész a kaszával. Maj mikor előttem kaszálsz, akkor rágyúthatol. Majd oszt mikor 18 éves lettem, kimentünk aratni. Kaszáltunk apámmal, én mentem hátú. Oszt akkor szorigattam apámot, ott vótam mindég a sarkába a kaszával. Egyszer oszt aszongya apám: – Ide figyelj, fiam. Engem ne szorigass, menjé te elő. – Jó' van, megyek. Mentem elő szép takarosan. Majd oszt a rend végén mondta apám: – Jó' van, fiam, ember [felnőtt] vagy.

Gondolkozott a fiú: ember vagyok, embermunkát végzek – hát akkor egy kicsit több píz is kéne... Mer a legínynek mindég kellett a píz. Gyütt a vasárnap, mentünk a bálba, akkor édesapám adott egy liter borra valót. Akkor azt még édesanyám titokba megtódta, mer a vajbú, tojásbú mindég vót neki egy kis píze. De így is kevés vót a píz. Akkor vittünk el otthonrú egy fél zsák búzát, mindég vót valaki, aki egy kicsit ócsóbban [olcsóbban] megvette. Tudta ezt apám is, már az ő idejibe is így vót ez. Mikor számolta, hogy mennyi búza kell kenyérnek, mennyi vetőmagnak, akkor még rá vót hagyva: – No, ez a pár zsák búza még kell erre – arra... De azért mikor meglátta, hogy visszük a búzát a szántáson keresztű, megfenyített: – Meg ne tudjam többet, kölök! Akkor oszt úgy csináltuk, hogy ne lássa. Mátyás bácsiho egy télen négy zsák búzát hordtam

el. Majd oszt Mátyás bácsi egyszer mondja apámnak: – Mikor mégy be, Pali, Túrra [Mezőtúr] kocsival? Vóna négy zsák búzám, el kéne adni. – Lehet, aszongya apám. Nézi apám a zsákokot, gyanús vót neki, de nem szólt. Elvitte. Majd oszt mikor megint összegyűttünk tanyázni [beszélgetni], meséli apám: – Hát, aszongya, én is eladtam a saját búzámot. – Hogyhogy? Akkor oszt elmesélte. Én gyorsan kimentem, hogy ne is halljam. Mer hiába vótunk mán embelek, nem szóltunk vóna vissza apánknak a világ minden kincséér se. Mer édesapám is megbecsült bennünköt. Az első pohár bort is édesapám adta egy disznótorba. – No, fiam, öntsek? – Tessék önteni, édesapám. Akkor öntött egy deci bort édesapám.

Mikor meg az ember beleért abba a húsz évbe, akkor besorozták katonának. Endrődön a közsígháznál vót a bizottság. Bement az ember elejbük, megnézték. Akkor kijelentették, hogy alkalmas. Akkor bementünk a kocsmába, felvarrtuk a nemzeti színű szalagot a kalapho. Ez azt jelentette, hogy ez a legény bentmaradt a katonaságná. A szalagot előre megvette édesanyám – amelyet a fiú kívánt. Vót, akinek leért a csizmaszárig, nekem csak a kalapom körű vót. Aki nem maradt be katonának, az annyira szégyellte, hogy a kertek alatt ment haza. A falubeli legények a katonaságná is összetartottak. Ippen a konyhára vótam vezényelve krumplit pucolni, mikor gyün egy katona. Ki ez, olyan ösmerős... – Te vagy, Frigyes? – Én. – Te vagy, Laci? – Én. – No, akkor jó' van. Összetartottunk. Egy másik falubeli meg vonaton védett meg az öreg katonáktú. Sokat jelentett, hogy falubeli.

A katonaidót mikor kiszolgálta, akkor nősühetett. Én udvaroltam egy jánynak, református vót. Mink meg hithű katolikusok. Úgyhogy ez nem vót jó. Majd azután a szomszéd jánynak udvaroltam, itt semmi kivetnivaló nem vót. A legíny azt nézte, hogy tudjon is dógozni, meg szeressen is dógozni a jány. Tiszta vót, rendes vót, jókedvű vót az én feleségem – és megtetszett. Negyvennyolc éve ennek. Azóta se bántuk meg – se én, se ő. Emberszámba vettük egymást.

Az önállósodás kezdete

Az olyanformán van, hogy a tanyavilág mindég sűrűbb lett. Mer az egyik részit is belakták a fiatalok, meg a másik részit is. Mer ugye, mikör külön ment az a gyerek az apjátú, akkor építettek neki tanyát, ha vót vagyon. Ha meg nem vót vagyon, akkor kimentek feleskedni vagy harmadosnak, oszt abbú haladt feljebb, csak lassabban.

Az apa adott engedélyt arra, hogy külön menjenek a fiatalok. Fontos vót, hogy még dógozzon otthon is a közösbe. Mer akor mán dupla erő vót, a menyecske is dógozott. Vót rá eset, hogy a legöregebb fiú nem is akkor nősühetett, mikor akart, mer segíteni kellett neki a többi gyereket felnevelni.

A legöregebb fiú nősühetett a leghamarabb. Akkor még négy-öt évig

menyecske vót a felesége, oda dógoztak a közösbe, akkor építettek neki egy tanyát: – No, akkor ide építünk neked egy tanyát. Itt van nyolc kishold föld, odaadom. Akarom, hogy boldogújatok tik is, de ezér füzettek haszonbért. Akkor az apa a haszonbértű építette tovább a családi vagyont. Közbe megnősút a másik gyerek is, azok is dógoznak a közösbe is, meg épített nekik a család tanyát, kaptak földet is haszonbérbe. Mer a föld kellett, ez vót a foglalkozásuk. De örökölni nem örökölték el, majd csak akkor, mikor elgyütt az ideje. Nagyapámnak tíz gyereke vót, hét fiú, három jány. Nagy gond vót a kiházásításuk. Úgy csinálta nagyapám, hogy az elsőnek adott induláskor kölcsönt: vagon búzát. Ezt vissza kellett adni, mire a másik gyerek nősüni akart. Ez így ment végig.

Vót rá eset, hogy a fiú meghalt a családja mellű. Akkor a nagyapa tovább gondoskodott rulluk. Nekünk a Zsidó sorra épített nagyapám egy tanyát – mán az apám részire. De mire a tanya felépült, apám meghalt. A legkisebb testvérem még szopott. Mink oszt – anyám, meg a három gyerek – benne maradhattunk a tanyaiba, nagyapám benne hagyott bennünköt, el is örököltük. Lovat adott, tehet adott nagyapám, meg bérest tartott nekünk.

Én elég kísűn kezdtem el a magam kódúsa lenni. Pedig mán kilencéves koromba beálltam szógálni. Először Vaszkó Menyhár bácsiná vótam az ugari dőlőbe – 28-ba. 29–30-ba Medvegy Mihályná vótam a szarvasi tanyán. 31-be Dávid Mihály bácsiná szógátam, 32-be Tóth Andrásná vótam, 33–34-be Szirony Györgyné vótam a szarvasi határba. 35-be Dávid Mihály bácsiná vótam a Bundási soron. 36-ba Nagy Gyuráná a Bundási soron, 37-be Hanyecz Dani bácsiná a Paskomon, 38-ba Medvegy Jánosná a szarvasi tanyán. 39-be besoroztak katonának, 40-be bevonútam, 44-be fogságba estem, 45-be hazagyüttem, 46-ba nősütem. Akkorra lett két lovam, egy tehín, egy lócsös kocsi, egyes eke, kettes eke, vasborona, fogasborona, kapacke, vetőgép. Ekkor kezdtem el a magam körmit rágni.

Osztályozkodás

Leghamarabb az apa akkor osztotta el a földet, mikor mán minden gyereke a saját lábára állt. Vagy akkor, vagy amikor mán megöregedett. Begyütt a jegyzőhő, ráíratta a gyerekére a földet. De még akkor se mindet! Én kaptam 14 holdot, a bátyám 13 holdot, a nővérem 9 holdot, Máté 6 holdot, apám meghagyott magának 18 holdot, azt én végeztem neki felibe. Meg 2 holdot meghagyott, hogy az azé lesz, meg a ház, amék gyerek elválalja őket öregségükre.

Vót olyan, hogy az apa idő előtt meghalt, akkor az apa testvére tartotta egybe a földet, még a legöregebb fiú meg nem nyött olyanra, hogy arra maradt a gond. Akkor a fiúk – mikor mán nem vót köztük neveletlen, előörökölték az apai részt. De az anyai részt addig nem vót szabad széjjelvenni, még élt az anya.

Tisztességgel, becsülettel gondozták el az öregeket. Nem maradt egyedül

az öreg – ott vót a tanya, föld, gazdasági szerszám, tudott adni. A tanya nagy érték vót, mer a falát, tetejét mindég rendbe tartották, meg ott mán minden ki vót fejlesztve a gazdálkodásho. Úgyhogy csak örühetett, akit kiválasztott az öreg: – Te engemet eltartol, eltemettetel, tied lesz a tanya.

Öröklés

Az vót a szokás, hogy a jány kevesebbet örökölt, mint a fiú. A jány megkapta a sifont, az ágyneműt, meg egy pár holdat. A vagyon a fiúknak maradt. A fiú kapta a sok földet, tehenet, lovat. Akkor ők elosztották: tied a vetőgép, enyim a kocsi, tied az egyik ló, enyim a másik ló. A jányok, azok nem kaptak ilyesmit semmit, de nem is követelöztek. Staférungot kaptak, sublótót, tulipántos ládát, a nagyanyám idejibe. Majd oszt kaptak kisébb földet is, csak nagyon keveset. Édesanyámékná is hogy vót: a kondorosi tanya, a gazdasági felszerelés, a 16 hold föld – ez lett az Imre bátyámé. Akkor Varnyason 25 hold föld meg a tanya – ez lett a Pali bátyámé. A jányok meg kaptak 4–4 hold kopasz földet [nem volt rajta tanya]. A szomszédba az egyetlen fiú elkapta a 18 hold földet, a tanyát, a házat. A jányok meg csak 300 forintot kaptak. A drága jó peresi földbű semmit, semmit. Ez úgy vót maj’ csak mindenütt. Mer azér, hogy a fiúk többet dógoztak otthon, meg a munkának is a nehezit végezték: zsákolás, jószág, trágyázás. A legöregebb fiú kapott legtöbb földet. Mer az dógozott legtöbbet, az segített a többit felnevelni. Mer a nagyobb fiú sokesetbe nem nőshűtett addig, még nagyon kellett otthon a píz. Meg ha meg is nőshűt, oda kellett adni a píz az apjának. Kellett a kicsiknek. Sokan vótak. Megmég azt is mondta édesapám, hogy a jószágná is megválogatjuk, hogy a kakast hunnan vegyük, meg a bakot. A kakasnak olyannak kell lenni, hogy az jó legyen. Hiába: a fiúgyerek, az csak fiú vót. Okvetlen.

Akinek vót rá tehetsége – a fiúkbű tanítottak, hogy a föld sokfele ne menjen. Ugrin Borbála nagyanyámék kilencen vótak testvérek, négy fiú, öt jány. A jányok, azok férhő mentek, el lett vetve a gondjuk. A fiúknak a sorsa szépnapapám akarata szerint törtínt. Vince, az gyógyszerész lett, Imre, az törvényzéki bíró, Endre, az ügyvéd. Csak Mihály maradt parasztnak. Úgy oszt a föld egybe maradt. Taníttatni csak a módosabbja tudta a fiát. Mán azér, hogy egyet is birjon taníttatni a család, legalább 50 hold földdel kellett gazdálkodni. Imre testvéremet, aki az első nagylaposi tanító lett, 40 mázsa búzával, meg egy tehín árával vitte el édesapám Kecskemétre. Olyan nagy dolog vót akkor a taníttatás. Úgyhogy mikor osztályozkodtak, annak, akit taníttattak, kisébb részt adtak, mer az ő része maj’ csak ráment az iskolára.

Még azt is figyelembe vették, hogy az iparosmesterség kitanulásához is píz kellett. Apám, mivel kereskedő lett, kevesebb vagyont kapott, mint a bátyájai, annyit, mint a jányok. A bátyájai házat, tanyát, földet kaptak – apukám meg csak a kopasz földet.

A legtöbben ebbe belenyugodtak, de veszedelem is vót belülle. Édesanyám csak a lánytestvéreivel tartotta a rokonságot, a fiúkkal nem. Mer a három fiú megkapta az 50–50 hold földet, a jányok meg csak 1–1 holdat. Szépapámnak meg vót egy tesvére, Klára néni. Oszt azon veszték össze szépapámmal, hogy: – A szőlő, azt nem engedem! Akkor azt mondta szépapám: – Vigyed húgom, de sose szólok többet hozzád, sose látlak meg, nem ösmerlek. Nem is szóltak soha többet. Majd oszt mikor meghalt szépapám, Klára néném elgyütt ide kocsiival, de nem szállt le a kocsiíru, csak nézett befele. Híttuk be: – gyűjjon mán be, Klára néném, hát mán meg is halt szépapám! – Nem, nem ... csak hagy nézzek széjjel ... Mer ez vót az öreg ház, ahon Klára néném is gyerekeskedett. Onnan a kocsiíru széjjelnézett, majd oszt elment. Másik évbe ő is meghalt.

Dobos Timár János és családja. Felső sor balról: Timár Mária (unoka), Timár Antal, Timár Imre, Timár Antal (unoka), Vaszkó Sándor (vő), Timár Vince. Alsó sor balról: Timár Péter (unoka), Szurovecz Teréz (menyecske), Timár Hermina (unoka menyecske, ölében kislánya: Ilonka, középén a családfő: Dobos Timár János, majd Timár Katalin, végül: Hunya Mária (menyecske)

GAZDASÁG

I. TANYAVILÁG

1. A FALU HATÁRA

A föld minősége, földjavítás

Normális időjárásba megélhetnének itt az emberek. Az ideátiak könnyebben, az odaátiak nehezebben [ideát = Körösön innen; odaát = Körösön túl].

Először az ideáti földet fogta fel szántónak a falu: Ugart, Perest, Hunyát. Az odaáti föld, az legelő vót. Majd oszt ahogy szaporodott a falu, kiszorultak oda is.

Hogy őszinte legyenek, a hunyai föld, az nagyon jó föld. Azon a részen egy kishold, az ötven mázsa búzának az ára vót. Mer azok a földek 20–25 aranykoronások. Úgyhogy Hunyán nemigen hagytak legelőt. Kukoricát, búzát termeltek, árpát keveset, zabot keveset, lucernát keveset.

Peres, meg Ugar, ezek is fekete földek, jó földek. De a fekete föld is különböző: van az a kötött fekete föld, meg az a ritka, poros. Peres, az inkább poros, jó munkája van. Ugarnak a fele vót nagyon jó föld, a másik fele mán csak olyan közepes. Úgyhogy a hat dőlőbű háromba kukoricát vót érdemes termelni, háromba meg búzát.

A fazekasi paskom, az is fekete, de az keményebb, kötöttebb, a décsi paskom, az is fekete, az inkább az odaáti földekhö hasonlít. Megteremte azér a kukoricát, de erős munkát követelt, mélyszántást, trágyát. Mikor mélyebben szántottunk, nem is fekete vót, hanem kéket játszott.

Polyákhalom se az a jó púha föld. Úgyhogy oda kukoricát se lehetett vetni, csak azt a nyócsorosat, a magyart. Mer az, mire gyűtt a meleg, akkorra leért. Kemény vót az a kukorica, de jó édes. Olyan málétt csinát belüle édesanyám meg kását, hogy csak olyan lehetett.

Odaát a Körözsné – Kisorét, Kocsorhegy-, ezek is fekete földek. Kisállásnak is fekete a földje, csak nagyon szurkos. Úgyhogy mikor eső van, attú nehezen szabadú meg a csizmatalp. Nagylaposnak van jó földje is, meg rossz is. De azért azt mindenki tudta, hogy ami búza Nagylapason termett, az kevesebb vót, de több vót a sikértartalma, mint az ugarinak.

Innen osztán gyűttek a székes [szikes] földek: Csejt, Varnyas, Rigalyos, Udvarnok, Sima. Varnyasnak vót egy kevés jó földje – az az 150–200 méter Köles-ér. A többi földje székes vót. De olyan, hogy ha egy kis eső vót, akkor sokáig nem lehetett dógozni. Mikor vót a kapálási idő, olyan nem vót, hogy szépen megreggelizünk, oszt maj' megyünk, mikor megyünk. Hanem mikor kivirradt, akkor gyerünk gyorsan, mer most lehet dógozni, hónap mán nem biztos. A rossz földön többet kellett dógozni. A kukorica is hamar besült; a fehér

lófogút termeltük, ha termeltük. Inkább lucerna, árpa, búza vót vetve. A lucerna, az nagyon szerette a székes földet.

Rigajos, az vót a leggyengébb föld, nagyon székes vót. De azok az emberek tudták, hogy ott mit kell csinálni. Gyuricza Miklós bácsi is: nem vót megijedve Rigajoson se. Rengeteg jószág, liba vót neki, mer állt a víz a földjin. Úgyhogy a libák ott fürdöttek, legeltek. Zaji Miklósnak vót a legeslegszebb pulykája. Az egyik vitt egy kocsi hízott kacsát, a másik egy kocsi hízott libát, a harmadik egy kocsi csirkét a piacra. Megéltünk.

Csejt, az rosszabb vót még Baláná is. Székes vót a földje, vadszék. Mer az se mindegy, hogy porszék, vagy vadszék. A porszéket könnyű munkálni a vadszéket majdnem lehetetlen. A vadszék, az a gépeken is kifog. Úgyhogy arrú szó se lehetett, hogy Csejten kukoricát termeljen az ember. Karakas fele, meg a Kaszinóná vót 2 aranykoronás föld is. Ott csak a fű termett meg – ha. Úgyhogy mikor az ideáti parasztembereket hajtották befele a csoportba, [tsz] avval ijesztgették őket, hogy kiteszik Karakasra, ha nem mennek befele. A Berettyópart, az jó föld vót. Úgyhogy a csejtiek három dőlőt egybevettek, hogy jusson mindenkinek jó föld is, meg rossz föld is. A dőlő iskola felőli vége inkább csak legelő vót, a Berettyóaljon meg termeltek zabot, búzát, árpát. Mindenkinek meg kellett élni.

Ezt a földet bizony javítani kellett

Muszaj vót megteríteni a földet, ha meg akartunk élni. Sokat dógoztunk vele, de ami földet megterítettünk, azon 2–3 évre rá dupla termés vót.

Az odaíti földeket maj' mindet meg kellett javítgatni: Varnyast, Csejtet, Póhalmot. Gyüttek a mérnökök Pestrű, fúrták a földet. Nézték, hogy hun van olyan föld, hogy termő. Akkor ott leszedték a tetejérű a 60–70 centit, az alatt sárga márgaföld vót, ezt lehetett széthordani a földekre.

Úgyhogy mikor az őszi munkával elvégződöttünk, felugaroltunk, akkor mentünk teríteni a földet. Befogtunk a kocsiba, akkor innen a gödörbű kihánytuk a jó földet, kocsira raktuk, vittük ki a földre, ott fél suk vastagon szétterítettük (fél suk = ökölbe szorított kéz, kinyújtott hüvelykujj; a kisujjtól a hüvelykujj végéig).

Akkor ráhordtuk a trágyát, összeszántottuk. Az eke a rossz földbű is vett, a jó földbű is vett, a trágyábű is vett – ez mán jó föld vót. Egy télen így meg lehetett javítani egy fél hold földet.

Majd oszt úgy is csináták, hogy 2 méter széles gödröt nyitottak a föld szélin hosszába, akkor kézi munkával dobálták ki a sárga földet a partra, azután szétaliczkázták a földekre.

Csejten Szmola Lajosnak még kisvasútja is vót, 70 centi széles. A bányagödörbű telerakták a csillét földdel, a ló elhúzta.

Hordtuk a földet kordéval is. A kordét a kubikosok használták, szekér-féle, két kereke van, ló húzza. Lovat a parasztember adott, a többit meg az előljáróság. Munkát kellett adni a sok munkanélkülinek. A laposi emberek vállaltak ilyen munkát, meg a gyomavégiek.

Ezck a kemény, kötött földek nem itták el a vizet még májusra se. Úgyhogy mikor elolvadt a hó, a laposabb földekre összegyűlt a víz, az ott vót, még ki nem száradt. Nem lehetett vetni még májusba se. Úgyhogy az előljáróság elkezdte csatornázni a földeket. Ebbe az időbe (1930–35) nagy vót a munkanélküliség, a csatornázást a kubikosok ínségmunkába végezték. Vót, hogy az előljáróság krumplival füzetett.

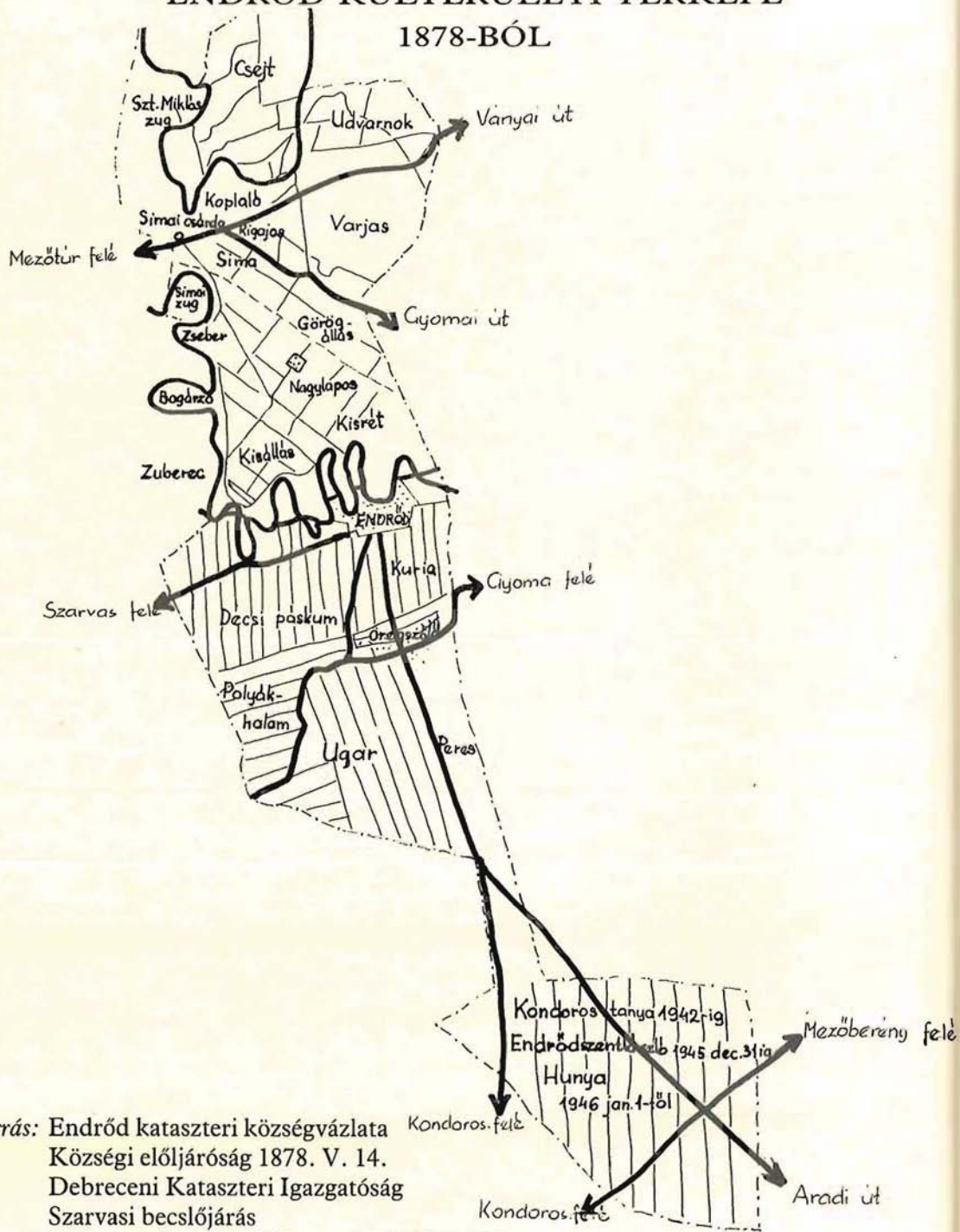
A parasztemberek egy kicsit féltek ettű a csatornázástű – hogy így lesz, meg úgy lesz, mire válik a föld. De jóra vált a föld: lehetett vetni.

A tanyavilág részletes bemutatása

[A külterületi megnevezések közül Csejt, Szentmiklós, Sima, Décse, Tölgy, Nyárszeg, őrzik azoknak a kis településeknek a neveit, amelyek környékünkön a középkorban megtalálhatóak voltak.]

Csejtet keletrű is, nyugatrű is öleli a Berettyó. Bekeríti azt az ezer hold földet. Sok helyen olyan lapos Csejtnek a földje, hogy megegyezik a Holt-Berettyó mederszintjével. Iványi Imrééken túl van egy nagy lapos rész, az megyen lefele a gyomai határba. Mikor vót a 40-es árvíz, az kiment az ereken egés Baláig, van ott egy Körös-ér, addig. Sok vót Csejten a nádas, zombékos hely,

ENDRŐD KÜLTERÜLETI TÉRKÉPE 1878-BÓL

Forrás: Endrőd kataszteri községvázlata
Községi előjáróság 1878. V. 14.
Debreceni Kataszteri Igazgatóság
Szarvasi becselőjárás
(Országos Széchényi Könyvtár Térképtára)

sok madárnak vót ez búvóhelye. Az iskola előtt vót Varnyú Elek bácsinak húsz hold földje, legelő. Ott bicikljárás vót egész tavaszon, meg nyáron is. Olyan éneklésbe csaptak!

Nagyapám arra emlékezett, hogy az ő idejibe még csak egy tanya vót Csejten, a Frolyó-tanya, meg a nagy itatókút. Ez vót a juhászoknak meg a gulyásoknak a tanyája. Ritkacsejt, akkor a Lyukashalom, az Harkányi birtok vót egy időbe. De Csejt legnagyobb része a Vogyányeré vót, [Wodianer], úgyhogy Csejtet mondták Vogyányer – Csejtnek is. Ettű a Vogyányertű vették meg a földet elsőbbit a túri, meg a kevi nagygazdák. Ott vót a Karakas-tanya 100 holddal, meg a Szikszai-major is.

Ritkacsejt, az is vót vagy 1000 hold, az meg a Harkányi báróé lett. Ott vót az Ilócki-föd, annak meg gyára vót Pesten. Sok földje vót annak a Bakrak nevezetű embernek is, majd oszt az egy-két évig bérbe adogatta a gyepet az endrődi parasztnak, azután oszt eladta.

Kilencszázhetbe, nyócba, akkor vettek jobban földet az endrődiek Öregcsejten – ez Csejtnek a déli része. Mer mikor mán elfogytak az Ugaron, a Peresen is a földek, csak meg kellett venni a csejti rossz földeket is.

Az első háború után mán a határba mindenhun feldarabolták a nagyobb földeket. Mer az állam a nagybirtokra adót vetett, de olyat, hogy nem birtak vele. Akkor a táblának a sarkábú levágott az uradalom, odaadta az államnak, az állam meg szétadogatta a hadiözvegyeknek, hadiárvánknak. Ezek vótak a „kiosztott” földek.

Úgyhogy Csejt egy kis falu lett. Iskolája vót, kaszinója vót, malomja vót, ezek az emberek keresztet állítottak az út szélén kettőt is. Még kis járdák is vótak trágyábú, szalmábú. A Sűrűcsejti út meg az iskola útja közt vót a Forgács József tanyája, a Knapcsek Elek tanyája, a Gellai Józsi bácsi tanyája. A ványai út meg a kövesút közt vannak Gellai Vince bácsiék, utána a parton Frolyó István bácsi. A Berettyó után a Gonda Ignác tanyája, akkor Köteles Sándor bácsi, akkor ott vót az iskola, az iskola után Szabó Ferenc, akkor az iskola megett vót a kaszinó. Avval szembe valamikor vót egy malom is. Akkor az út mellett tovább lakott Nagy Sándor, Ambróziék, kijebb Mihályék, Kónya István, Kónya Lajos – ez mán a határná vót. Vissza a Rófusz útján: Hunya Elek, ez a régi kövesút baloldalán, a jobbódon Giricz Benedek, akkor érünk a Simai halomho, itt lakott Habina János. Most megyük le a Rófusz útján Kevi fele. Balrú Rófusz Gyula, jobbrú Novák Imre, tovább Balog Sándor, vele szembe Barta István, ez mán Koplalópart. Itt is vót 8–10 tanya. Megyünk tovább a Rófusz útján, a Varnyú Imre tanyája gyün. Átmegyünk a Berettyón, akkor ott vannak a Dobos Tímárok, Mihály bácsi, József, meg Imre. Tovább: Molnár Sándor, ez kevi ember vót, akkor ott vót a Karakas György tanyája, ezt Beláék bérelték. Akkor vót Madarász István, Madarász Sándor, Balog Mihály, kijebb Kis, ez is kevi ember vót. A leghatáron vót a Szikszai-major. Annak a tulajdonosa főispán vót Szolnokon. Ebbe a majorba vót valamikor a két nagy gulya-kút

is. Ott van az a gyönyörűszép vadnarancsos alléút 200–300 méter hosszan, [alléút = az út mindkét oldalán dupla fasor, földút] ez az út vezetett a kastélyho a majorba. A kanális partján meg ott van a Diós tanya, ott tanáták azt a sok régi cserepet. Akkor a Sárgagát mellett a Bácskai tanyáná vót a Csík csárda. Csanáditú vette meg Csík Mihály bácsi, egy nagyon régi tanya ez.

Szentmiklós-zug, ez mán a túri határ, ezt is a Berettyó veszi körül. Vót itt is vagy 10 tanya. Kovács Frigyes bácsi, Hanyecz Vince, Hornok Frigyes bácsi, Varga Elek bácsi, ott vót a Szöllősi-birtok is.

Sima, ez Csejt alatt van, a régi kövesútig tart. A Simai zugba a csatornátú párszáz méterre vót a bejárat, ott laktak Diósék, akkor Porubcsánszkiék, Farkas Imre, Sóczó Józsi, Szurovecz Laci – úgyhogy körű a Körös-parton vótak tanyák. Mer a zug belseje, az székes vót, a part meg jó föld vót. Úgyhogy mindenkinek jutott egy kis székes föld is, egy kis part is. A csárda, az meg fent vót egész a határná. Nádas, öreg paraszttanya vót, a ház véginé vót a bejárat, széles tornáca vót, nagy nehéz tölgyfa-asztalok, székek vótak. Madarász Zsiga bácsi vette meg Hanyecz Imre bácsitú.

Udvarnok, ez egy dőlő vót, a Szabó Jóska dőlője. A Szatmári-gazdaságnak vót ott majorja, olyan 150–200 hold. Vót a gazdaságnak egy nagy udvara, nagy régi kúttal.

Varnyas [Varjas] Udvarnok alatt van. Mikor még Varnyas legelő vót, ott olyan kútak vótak, hogy négy ember se érte vóna körű. Két ilyen kút vót, két állás – ott vót a gulyának az állása, ott deleltek, ott is háltak.

A Fekécs Ignác bácsi földjén vót a Lyukashalom – ez a betyároknak vót menekülőhely. Mikor mentünk Túrra kocsival, apám mindég mondta: – No, gyerekek, ott van a Lyukashalom. Majd oszt Kurilla Lajossal egész a vasajtóig elmentünk – tovább mán nem mertünk menni. Ott vót a vasajtó a halom oldalába. Varnyas sarkán is vót egy malom: a Dinya malom, Dinya Bálint bácsinak vót a malma.

Rigajos a Simai halomná kezdődik. Ahun elválnak a régi kövesút, meg a ványai út – ez a Szeglet Rigajos a Sárgagátig. Apósomék 1901-be építették a tanyájukat Rigajoson; azon a részen az vót a második tanya. Vagyányerrel kötötték a szerződést, eladta a földet ezeknek a kisembereknek 15–20 éves törlesztéssel. Hatan vették meg azt a részt. Úgyhogy 1901-be kezdtek ott építeni az első tanyákat. Majd oszt tele lett Rigajos is. Tóth Kálmán, Hanyecz István, Varga András, Varga Zsigmond, Katona Imre, Draho Imre – ezek egy soron vótak. A másik soron Varnyú Elek bácsiék, Lapatinczki Vince, Gonda Frigyes, Pintér János. Iskola is vót Rigajoson a Kolo tanyába, azon az úton, ami a csejti iskoláho vezetett. Pedig nagyon rossz vót itt a föld, úgy mondták, bíbicjáró föld. Rigajos felett vót a ványai út másik oldalán Koplaló. Elsőbbet Kiskoplaló, Túr fele meg Nagykoplaló. Rossz földek vótak ezek nagyon. A gazdája éppen csak megélt rajta.

Bogárzó is egy zug. A Simai zugbú ahogy gyüvünk befele a falu fele, a Körösön túl ott van Zseber, ez Túrho tartozik. Akkor lefele a régi védőgáton, ott van először a Varnyú hídja, az mán a Varnyú szeg, bent meg van Bogázó. Ott nem vótak tanyák, ez a nagylaposi uradalomho tartozott. Akkor tovább lefele a gáton a falu fele van a Bordács-hídja.

A Bogárzó alatt van Zuberec, alatta Pusztaperes. Ez mind a kettő Túrho tartozik, túl a Körösön vannak. Pusztaperes valamikor endrődi föld vót, endrődiek is lakták, mer a Véhák lakták. Majd oszt Mezőtúr elvette Endrődtű.

Nagylapos – a Birka csárdával szembe, az mán új település. Úgy is mondják: Újtelep. Az igazi Nagylapos, az a major vót, a Tüköry uradalom az ezer hold földdel. Ez a major valamikor egy Balog nevezetű emberé vót, azután lett Tüköryé.

A Tüköry uradalombú is kaptak földet, akik letöltötték a háborúba azt a 4–5 évet. Kilőtték a szemit, vagy a lábát ellőtték, akkor kaptak 3–4000 kvadrát földet, meg egy kis nyugdíjat. A födre építettek egy gunyhót [kunyhó], nyáron ott neveltek malacot, csirkét, meg amit a föld adott, az is besegített. A vasút mellett a Vitéz útig vótak a kiosztott földek. Mondták ezt proletárföldnek is, rokantföldnek is. Édesapám 3 holdat kapott a 7 gyerekére.

Kisállás meg ott van, ahogy megyünk a mezőtúri kövesúton, a híd után mingyá balkéz felűrű [felől], van ott egy alléút. Ennek az útnak a szélin van a kisállási major, nyárfás veszi körű. Ez is a nagylaposi uradalomho tartozott. A majorba vót kastély, kocsiszín, cselédlakás, meg egy nagy gémeskút vót az udvar közepin. Három méter széles, nagy, 25–30 literes dézsa-féle vót rajta. Nagyon jó vize vót. Az endrődi zsidók oda vótak kitelepítve egy-két napra a háború alatt. A telekparti bikaakolná is vót egy itatókút, ez még meg is van. Mikor még nem vót híd, csak rév, akkor a rév után itt álltak meg először a jószággal. A kisállási major az Tüköry sógoráé vót, hogy maj' versenylovakat tenyészt. De oszt csak kiadta haszonbérbe, meg eladta. Az endrődi nép meg szép lassan megveszegette. Ott vót az Ugrin Miklós tanyája, árébb az Adamik Gyula bácsi tanyája, ott vót Csernusnak a tanyája, abba laktak Alt Miklós bácsiék. Akkor ott laktak Sóczóék, Szakálos Gyuri bácsiék. Akkor ott vót a bartos-tanya, meg a Kovács Dani bácsi tanyája. A Kakas-dűlő, az mán megint kiosztott föld vót.

Zugok – ez mind a község földje vót. Ezelőtt a Körös hullámterét nagyon tisztán tartották, a gátörök erre nagy súlyt fektettek. A Telekpart, ez valamikor *Rév* zug vót. Ott vót a rév át a Körösön, ahun most a ligeti híd van, az a Körös ott élő Körös vót. A rév, az egy uszály vót, ki vót húzva két sodrony, a révészek húzták az uszályt, a csorda is ezen járt át. A *Sóczó* zug van utána – nem tudom, nem-e a hentes Sóczó Gyuszi bácsi rokonáé vót. . . Vagy errű, vagy a gátörű lett elnevezve, mer az is Sóczó nevezetű vót. Akkor vót a nyári bikaakol, azután a Rövidgát, az belement a nyárfaerdőbe. Akkor tovább a Körös mellett van a *Harcás*. Ott szeretett lenni a harcsa, jó helye vót. Azután van a *Bónom*-zug,

ez egy Bónus nevezetű emberé vót, a pestis vitte el őket. Ezután van a *Kecskés*, ez ki vót adva legelőre, kecskét legeltettek rajta. A *Pap*-zug, az meg Pap György vót. Akkor tovább, ott van a *Baltás*, itt megöltek egy embert, úgy hallottam.

Ezek a fődek mind községi fődek vótak. 1945-be megbeszéltük a szakszervezetbe, hogy kérni kéne a földosztó bizottságtú, hogy akinek kevés földje van, ezekbe a zugokba 500 négyszögölenként telket vehessen. 370-en összeíratkoztunk, azután én felmentem a minisztériumba, hogy Nagy Imrétú kérjem az engedélyt. Vót ott egy endrődi ember, mondom neki: – Nagy Imre bent van? – Bent. – Szójjá [szóljál] neki. Akkor bementem, mondom neki, hunnan gyüvök, mit akarok. Megnézte a térképet meg a 370 nevet, azt mondta; – Van rá lehetőség, majd értesítést kap. Egy hétre rá gyüött a telefon, hogy leküd két mérnököt, mink meg csináltassunk karókot. Ugy határoztunk, hogy a fődeknek a számát egy kalapba osszerázzuk, oszt ki melyik számot húzza, az lesz a földje. Egy tízéves gyerek húzta ki a számokat. Olyan lelkesedés vót: a fődeket felástuk, megmunkáltuk, tavaszkor mán vetettük bele a krumplit.

A hídtú Gyoma fele, odaát [a Körös túloldalán] kezdődik a *Templom* zug. Ott vót a régi Endrőd a templommal. Az első kocsorhegyi ház iránt a hullámterbe rengeteg kis téglatormelék van a gát meg a meder közt középtájon, ott vót a régi templom (ez az állítás további kutatásokat igényel [szerk.]). A *Templom* zug után van a *Kis* zug, ott kezdődik *Kocsorhegy*. Az uradalom, mikor a gátat csinálták, házhelyeket osztott itt. Vékony kis parcellák vótak ezek, szobakonyhás házakot húztak fel. Hetven-nyócvan szegényebb család lakott itt (1900 körül). Ezután van a *Nyárszeg* zug, itt valamikor egy kis falu vót. Azután van a *Gyomai* zug (mai neve Fűzfás zug) a körgáttal, addig vót Endrőd.

Akkor visszafordulunk, a falu fele haladunk. Az ideáti részen [a Körös falu felőli oldalán], mingyá a körgátná kezdődött a *Kántorkert*. Ez a föld az egyházé vót és a mindenkori kántoré. Csodálatos szép kis tornyos házat húzatott rá Újházi kántor bácsi, meg gyönyörű gyümölcsöskert vót körülötte, meg olyan fák, amit nemigen ösmert senki itt. Ugy mondták, botanikus kert. A *Csókásit* Bolgár Tímár Jani bácsi bérelte a községtú, kertészet vót, a bolgárkertészet. Valamikor a Csókásinak mondtuk, hogy Fűzfás zug.

Akkor tovább nyugatnak, a szarvasvégi temető után van *Ridegváros*. Ezt a részt valamikor Matuskáék lakták, azokat mondták ridegéknek. Szántó vót, majd úgy 1910 körül osztották fel házhelyeknek. Azután van a *Fazekas*. Valamikor négy dőlő vót a Fazekas. Ott laktak Pencko Gyuriczáék, akkor a Kalmárföld vót a házhoz közel. A gát mellett vótak Fekécs Gergely bácsiék, akkor Dudáék, Galambosék, Dávidék. A túlsó dőlőbe a Zórdhalom mellett laktak Gellaiék. Ez a halom a szarvasi-túri-endrődi határba vót. Ezen vót a Gellai keresztje, Gellai István állította. Az utolsó dőlőbe is vót vagy 25 tanya.²

Paskom, az ott van, ahogy elhagyjuk a falut Szarvas fele, a kövesúton megyünk kifele a Kertekbe. Ott mingyá a falu után, az a kis Paskom [pas-

cuum = legelő]. Akkor tovább, a Kertek után, az jobbra a fazekasi Paskom, balra meg a décsi Paskom van. Ott vót egy Décse nevezetű falu – a maga idejibe itt a környéken az vót a legnagyobb falu. Ezt a földet, a Paskomot, 1852-be osztották fel először, addig gyep vót, ősgyep. Olyat hallottam Sóczó Jani bácsitú, hogy nagyon kellett vigyázni, mer ha a kisbornyú elmaradt a gulyátú, akkor azt többet nem lelték meg, akkora vót a gyep. Ehhő a földhő úgy jutottunk hozzá, hogy a gróf Csáki Imrének az anyja kiadott haszonbérbe 1526 hold földet. Ezt kibérelték az endrődiek: Kovács Libór, Szabó Vince, Gubucz János, Szabó Lajos, Hunya András, Kurilla Pál, Bohrát János, megmég sokan. Majd oszt 24-be Csáki Imre el is adta a földet az endrődieknek. Kovács István bácsi meg ahun a halastó vót, ott birt [bérelt] ezer hold földet, ez egy pesti embernek, Horváth Imrének a tulajdona vót. A szarvasi határná még 37-be vettek földet Vaskovics Aladárnétú. A déli részen meg Dérci gróftú vették meg a földet az endrődi parasztemberek. Mer akkor mán nagyon szaporodott Endrőd, és mentek ára [arra] is. Paskomnak nehéz munkájú a földje, de jó termést ad. 400 méteresek vótak a dőlők. Egy soron vót 15–20 tanya is. Úgyhogy a negyvenes évekre mán két iskola is kellett Paskomon.

Polyákhalom az öregapám idejibe [1890–1900] osztották. Mérte a mérnök a földet, mérte, egyszer csak nagyapa megszólalt: – Mérnök úr, elég lesz mán! Dolog is van avval! A mérnök nem szólt, csak húzta a láncot, oszt mérte [láncsal mérte a földet]. Akkor megint nagyapa: – Mérnök úr, az istensígit magának, elütöm a csákját, ha még mér hozzá! – Még kettő jár hozzá. – De nem kell!!! – Hát értse meg, ez a föld ide jár magának, hova tegyem, a kalapom mellé?? Úgyhogy kimérte a mérnök a sok földet. Nem szántották fel mindet, tavaszkor elhozták Hunyárú a jószágot, azok ott legeltek. Akkor épített öregapám egy szép kis tanyát. Szaporodott a család, lett nyóc gyerek, elég az hozzá, hogy kevés lett a föld! Még azt az 5–6 hold gyepet is felszántották bevetették búzával, hogy elég legyen a búza, meg legyen szalma télen a jószágnak. Úgyhogy tele lett a Polyákhalom. A szarvasi hatáná a Srég úton lakott Plavec Pali bácsi, utána Tímár Pali bácsi dőlője következett, ott három tanya vót, utána a Bula Vince dőlője, ott egy tanya vót, utána a Tímár Gergely dőlője, ott hat tanya vót, utána a Tímár Máté dőlője, ott öt tanya vót. Vót ott egy halom, akkörű [akörül] a föld egy bizonyos Polyák nevezetű emberé vót [Polyák Márton?], attú bérelték Ugrinék, majd oszt meg is vették. Az Ugrin Nándor tanyájának a során lakott Lapatincki kovács, akkor Tímárék, Koloék. A polyákalmi úton lakott Gyuricza Vince, Vaszkó Vince, akkor Szarvas fele Szabó Matyiék. Akkor ott laktak sorba Kiszely Pista, Hornok Lajos, Tímár Jóska, Vaszkó Miklós, Hornok Pista, Gellaiék, Vaszkó Gyurka, Balog Laci, Kiszely Miklós bácsiék, Tímár Gergely, Cserven Lajos, úgyhogy annyin vótunk az iskolába, mint az égen a csillag.

Ugar vót a falu első szántója – ez a hat dőlő [ugar = szántó]. Ugart már 1806-ban felosztották. Hunya, Peres, ezek vótak még jó földek. Ugar már régen

tele van tanyával. Van az első dőlő, akkor van a Gyuricza Lukács bácsi dőlője, akkor van a Kátrányos Hornok Ignác bácsi dőlője, akkor van a Gubucz dőlő, akkor a Fekécs dőlő, itt vót a Kör [olvasókör], akkor van a Katona Imre bácsi dőlője. Nagyon sok tanya vót Ugaron! A Kertektű Hunyáig a kövesútnak mind a két oldalán végig vótak tanyák. Ott vót a Gellai Mihály bácsi tanya, akkor a Bohrátok, akkor Fülöp Imre, Fülöp Miklós, Kopcsek Regina, Jánosik István, Kovács Vince, Kiszelyék, Julisék, Dávid László, Knapcsek Bálinték, akkor vót az egyház földje, akkor következtek Liziczai Miklós bácsiék, akkor Szujó Antalék, Bohráték, Nagy Gyura Timár Péter bácsiék, akkor vót a Kovács tanya, azután Dinyáék, Gyuricza Sándor bácsiék, akkor vót a Salamon-tanya, azután Varnyú Vincéék, Csúvár Illésék, Dinya Ime bácsiék – így sorba.

Ugar is egy kis falucska vót. Még norton kútja is vót, 49-be fúrták. Vót iskolája, vót olvasóköre, suszter is vót, varó [varró] is vót, kovács is vót. Tóth Elek bácsi, az tudta gyógyítani az állatokat is. A postás is fontos vót: Szükség Tímár Vince, Bela Lajos – jó postások vótak.

Peres, az meg ott van, ahogy megyünk Hunyára a kondorosi kövesúton, a Kertek után a balódalon, az az egy dőlő. Mikor megállapították, hogy hun van Endrődnek meg Gyomának a határa, ott vót ez az egy dőlő, amire a gyomai azt mondta, hogy ez az övé, meg az endrődi is azt mondta, hogy ez az övé. Úgyhogy pereskedtek. Majd oszt végeredménybe csak az endrődieknek szabták meg. Kellett ez a dőlő az endrődieknek, mer mikor még nem vót meg a kondorosi kövesút, ezen a dőlőn jártak ki az emberek Hunyára.

Hunyán a fődek 24 aranykoronásak. Úgyhogy 40–50 hold földje nem is igen vót itt csak 5 vagy 6 embernek. A többi ember 15–20 holdon gazdálkodott, de nagyon szépen meg tudott élni belülle. Maj' minden hunyai a harmincas évekbe még tanyán élt. Úgyhogy a templomná lakott vagy 200 ember, a tanya-világba meg vagy 1200. Ahun én laktam, ott is vót vagy húsz tanya azon az egy kilométer hosszan. Így vótak a dőlők: Berényné vót a határ út, ezt úgy is mondtuk: Ördögódal [Ördögoldal]. Mer olyan hosszú szúrós vadnövény gyűtt fel a fődbű, ez vót az ördögódal. Akkor vót az Utolsó sor, azután vót az Iványi sor, mert az első tanya az Iványiéké vót. Ennek a dőlőnek közepe táján vót a Pogányiskola. Akkor vót a Dávid sor. Azér, mer Dávid nevezetűek vótak itt az első lakosok, mikor ezen a tanyasoron elkezdődött az építkezés. Majd a Zsidó sor gyűtt; vót itt a kondorosi határba egy Seiber nevezetű embernek egy kisbirtoka, ez a sor ott kezdődött. Akkor ahun a Templom van, az a Templom sor. Akkor van a Pintér sor, ez a Nagyhatár útra vezet Göndör Boldiho. Ennek a legvégit meg Szabó partnak mondják. A Pintér soron laktak: Pintér István, Pintér János, Pintér Imre, Pintér György. Ezen a soron van a temető is, úgyhogy Temető sornak is mondják sokan ezt a sort. A Pintér sor után van a Giric sor, itt sok Giric lakott. Akkor ahun a Bundásiak laktak, az vót a Bundási sor, úgy következett a Község sor, itt vót Endrőd község földje, meg egy kis tanya. Még

egy sor tartozott Hunyáho, úgy mondtuk: Örménykút. Ez mán a kondorosi kövesút másik ódalán vót.³

Hunyának mán a harmincas évekbe vót három általános iskolája. Vót temploma, vót egy malma, vót postája, vót ott egy Hangya Szövetkezet, ebbe vót a bálterem, olvasókör. Vót kirendeltsége, lehetett járlatot csináltatni, be lehetett az adót füzetni. [A település megnevezése: 1935–42 között Endrőd–Kondorostanya, 1942–45 között Endrődszentlászló, 1946 január 1 óta: Hunya.]

Utak

A Körösön túl

Mezőtúrra vásárba jártunk. A csejti, a varnyasi asszonyok meg kétszer egy héten is elmentek a túri piacra a tejportékával. A jányok meg mentek a legények után a túri kaszárnyába.⁴

Ványai út, gyomai út

Ványárú [Dévaványa] is, Gyomárú is széles földút vezetett Túrra. A gyomai út most is megvan. Ezek az utak 12 méter széles, marhahajtó „fő” utak vótak. A ványai út érintette Póhalmot, Varnyast, Udvarnokot, Simát, Rigajost, úgyhogy ezek az emberek mehettek a ványai úton egyenesen Túrra. A gyomai út a vasút mellett ment. A gyomai hídtú indút, és a Simai halomná tanakozott a ványai úttal, onnan mán egy út vót a Simai csárdáig, ott ért oda hozzájuk a régi földút. Innen aztán ment tovább az út a vasút mellett Mezőtúrig. A csejtiék a Sárgagáton, vagy a Sűrűcsejti úton gyűttek ki a ványai útra, onnan tovább Túrra.

Régi kövesút

Ezelőtt nem ott ment az endrődi kövesút Túrra, ahun most. Hanem a Birka csárdáná átment a vasúton, ott ment egy dőlőt, akkor a Hunya Dénes tanyájáná ráfordút a gyomai útra, onnan ment tovább Mezőtúrra.

Régi földút

A régi kövesútrú az Andrássy útná [a mai sintértelep útja] leágazott az akácerdőné a csatorna partján egy földút, ment egyenesen tovább a Simai zugho, ott a híd előtt átment a vasúton, a Simai csárdáná érte utó a nagy utat [régii kövesút].

Kisgát [régii védógát]

A zugok mellett [Sóczó, Bónom] vezetett. Akkor Kecskésné lefordút északnak, felment a Simai zugig, azt megkerülte, ment Mezőtúrnak. Útközben

át lehetett menni a Simai Körösön a túri tanyákho a Bordács hídján, a Varnyú hídján, a Diós hídján.

Csejtre, Túrkevire Nagylapason keresztül mentünk. De vót egy rövidebb útja is. A Vitéz tanyájáná átmegyünk a gyomai földútra, át a vasúton. Azon a földúton megyünk a Hunya Dénes tanyájáig, ott északnak fordulunk, akkor a Sárgagátan a Berettyó partjáig kell menni, az mán Csejt. A Sűrűcsejti úton mikor északnak megyünk, át a túrkeddi hídon, így lehet menni Kevinek [Túrkeve]. Ösvényeken még közelebb vót Kevi – mikor gyalog mentünk piacra, akkor úgy mentünk.

Póhalomra, Balára [Csudaballa] sokan jártak a falubú is, Csejt felűrű is. A falubú a jószágot hajtották ki a balai legelőre május elején, ez vót a „kiverés”. Az uraság [Geiss] is a falun keresztül hajtotta a jószágját Balára nyárára [nyárra] Kondorosrú. Áthajtották a réven, akkor a Vitéz útján kimentek a Zsidógátra, onnan a ványai útra, az vezetett a pusztákra.

Vitéz útja:

A 46-os útról az endrődi híd után Mezőtúr felé menet a csatornánál jobbra van egy széles földút, az vezet a gyomai úton keresztül a Zsidógátra.

Andrássy út:

A nagylaposi majortú gyün ki, az akácerdőné átmegy a kövesúton, a sintértelep mellett lemegy a Simai Köröshö. Ennek az útnak a közepin vót a papnak a tanyája is. Meg kellett az út Tükörynek, mer vót földje a Simai Körös mellett is.

Sárgagát:

A Hunya Dénes tanyájátú a Berettyóig ment, ott vót a Bácskai tanya. A Sárgagát mellett ment a vízlevezető csatorna, annak a földjibú vót ez az 50 centis „gát”. Sárgagátnek mondják még a falusiak azt a kiséget, amelyik a Simai Körösnél megy végig, ez volt a régi védőgát.

Zsidógát:

Az Endrőd–gyomai határon megy, a gyomai földutat köti össze a ványai földúttal. Része a Balára vezető útnak. [A név magyarázata: a balai tulajdonosok között voltak: Schwarz, Geiss nevezetű emberek is.]

A Körösön innen

A Kertekbe [Öregszőlő]

Ott ment a régi út is, ahun a mostani kondorosi kövesút megy, csak mellette. Sok helyen még megvan, nyári útnak mondják. Hogyha Endrődrű megyünk Kondoros fele, akkor a jobbódon van.

Hunyára, Kamutra, Aradra

A Keresztúton mentek, ez az út mán nincs meg. A kondorosi út mikor az ugarak határáho ér, a 9-es kilométerkőné lefordú a kondorosi útrú, átvágja Kis-perest, elér a határ dőlőhő. Ott megyen lefele egy kilométert, odaér a berényi útra a Vak Péter Tímár [Tímár Péter] keresztjihő. Ott a Torma Béla és a Szabó József tanyája közt elfordú Hunya fele. A Pintér sort ott keresztzezi, ahon a Bünös fa van. Akkor megyen tovább, keresztzezi a Templom sort, akkor levágja a Levente térnek a sarkát, elmegy a Pogány iskoláig. Onnan az utolsó soron keresztú elmegy a kamuti csárdáig,, onnan az országúton lehet menni Aradnak. Ez nagyon fontos út vót. Hunyára az endrődiek minden áldott nap mentek. Az aradi út is fontos vót a falunak nagyon: oda jártak vásárba, Radnára jártak a búcsúba, a módosabb szülők a gyerekeiket is a katolikus Aradra járaták tanítóképzőbe. Szentesre is lehetett menni Hunyárú a másik keresztúton. Ez a berényi úttú gyütt, a Pogány iskoláná keresztzezte az aradi keresztutat, onnan ment a Határ-halomho, a Göndör keresztjihő, onnan ment Szentes fele. Kondorosra ez vót a hunyaiaknak a legközelebbi út.

Polyákhalomra a Srég út vitt. Ezt az utat Görbe útnak is mondták. A Kertek sarkátú indú, elmegy a Tímár János tanyája mellett, akkor Szakálás Máté mellett, a balódon Tímár Imre mellett. Akkor vótak Kolo Józsefék, Gubucék, akkor vót a Szujó keresztje, ez vót a hatodik dőlő kezdete. Akkor tovább Hegedűsék, Sóczóék, Pintérék mellett megy az út, akkor tovább Csúvár Káro-

„Élt 30 évet”. A kép a hunyai Pogány-iskola avatási ünnepségén készült. Az iskola a Pintér-soron, a két hunyai keresztút találkozásánál épült fel

lyék mellett, akkor Dinya Péterék mellett, ezek még most is ott laknak. Akkor tovább Vaszkó Imrék mellett, Paróczaiék mellett, akkor megint Vaszkóék vótak, a három Vaszkó tanya, akkor Varnyú Gergely mellett ment el az út, Hunya Lajos tanyája mellett, akkor gyütt a polyákalmi iskola. Akkor ott derékszögbe elfordú Szarvas fele az út, azon a részen a Szabó tanyák voltak, Hornok Lajos, Tímár János, Molnár Imre, Gyuricza, Kolo. Akkor vót a kis Miklós Deák-halom, ezt mán a határ vágja át. Úgyhogy a szarvasiak is, meg a polyákalmiak is ezen az úton mentek a gyomai vásárba. Felgyüttek a kertekig, a Kertekalján elmentek a Pikó földjöhö, onnan a Papp Zsiga bácsi földjöhö, akkor keresztű a vasúton, mán ott is vót a gyomai vásártér.

Határ út:

A Kertek meg a Pikó tanyája közt vót egy Határ út, azon jártunk ki Hunyára, mikor még nem vót meg a kövesút. Ez egy 6 méter széles út, a Peres mellett megyen végig.

Ugari keresztút:

Négy dőlőt ment az ugari dőlők közepin keresztbe, az iskoláho.

Peresi keresztút:

A pap földjin ment a gyomai Keselyöshö.

2. A TANYA ÉPÜLETE

Az épület helyének megválasztása.

A parasztember ott vót, ahun a földje. Az vót a gazdaságos, hogy ott is lakjon. Mer' ott éri a munkát mindenkor. Mindent látott, mindent észrevett. A faluba nem lakhatott, mer' az messze vót a földhő: másfél órahossza csak az, hogy megtudja, lehet-e kapálni.

Az a tanya, améket hat hold földre építettek, akkor azon hat hold szélességbe az az egy tanya vót. Ha utána húsz holdas gazda következett, akkor az a föld mán több vót, messzebb esett a tanya is. Mer azon igyekezett a parasztember, hogy összehozza egy darabba a földjit. Mer akinek széjjel vót, az egyszer annyit dógozott. De ha a tanya előtt vót minden földje, akkor napfelkóttkor fogta a kapát, szépen kapált a tanya előtt. Ha valami adódott a tanyába, akkor ott vót közel.

A tanyát az út mellé, vagy a földnek a közepibe építették. Közepíre azér vót jó, hogy a jószágnak vót hely, vót legelő. Vót hely a rakománynak is, a szalmakazalnak is, a törekkazalnak is, a csutkakúpoknak is. A tanyát a földnek a legpartosabb [legmagasabb], a részire építették a lejtő, az legelőnek való vót.

A ház tájolása

A tanyákat saját maguk építették a parasztemberek a családjukkal, sógorokkal. Először kútat ásott, hogy legyen víz. Ahun a legszederindásabb vót a föld, oda kellett a kútat ásni, így tanították az öregemberek. Kiásták a kútat, az agyag kellett a vályogho, még elég se vót, mellette ástak egy nagy gödröt, ebbű építették fel osztán a tanyát, ebbe csinálták a sarat a vályognak. Kétfajta vályog vót: a rendes, meg a csődörvályog, ez egyszer olyan hosszú vót, mint a másik – evvel gyorsabban haladtak.

Majd oszt ahogy erősödött a gazdaság, felépítettük a keresztűvalót a házho olyan 10–12 méterre [a fő épülethez viszonyítva derékszögben]. Mer a ház eleje, a tornác, az délnek nézett leginkább, az ablak alja [utca felőli rész], az keletnek, a komraablak, az északnak. Mer az embernek kellett a világos, a komra meg így jó hűvös vót. A keresztűvaló eleje is keletnek nézett – az a meleg elég vót az állatoknak télbe, nyárba meg jó hűvös vót az a vályogépület.

Kimentem a tanyába, tavasztú őszig a szabadba aludtam. Vettem a magot, húztam a válykot, hogyha elgyün az ősz, legyen tanyám. Mikor a lovak ettek délbe, én kihúztam 100 válykot. Mikor a lovak ettek este, én kihúztam 200 válykot. Vót ócska törek, vót nagy gödör, tele vót sárral. Abba raktam töreket, csináltam a válykot. Mikor megvót a 12 000 vályog, akkor felépítettük a tanyát a bátyámmal.

Egyablakos, nádas tanya Öregszőlőben

A ház belső tere

Mikor nagyapám építette a tanyáját, akkor ezek a hosszú, egy-vagy kétablakos, nádas tanyák vótak, fakímínyesek [szabadkéményes = a konyhának nem volt mennyezete, hanem a falak egyre szűkülő kéménybe torkolltak].

Módosabb tanyaudvar. Jobbra a lakóépület a „lecsapintóval”, balra a „keresztülvaló” [melléképület]. A gazdasági épület majdnem akkora, mint a lakóház

Majd ezeket felbótolták [mennyezetet raktak]. A nagyház [nagyszoba, első szoba], ennek 5,5 méter vót a belvilága. Vót benne egy kemence, akivel fűtöttek. Az ablakná vót egy kanapé, oda vót téve egy asztal, az asztal mellett karosszékek vótak téve. Az ágyak a fal mellett vótak. A kemence ódalán két ágy vót egymás végibe, a másik ódalon meg három ágy vót egymás végibe. A kemenecéné körü vót padka, olyan hatvan centis, arra is lehetett ülni. Mer mán november derekán az asszonyi népek fontak.

Konyha, az a gangrú nyílt. Abba vót egy berakott sparhelt, egy vacokágy – erre nappal ledőlt az ember, ha úgy adódott. Akkor vót benne egy telázi [stélázi; polc], ez három részes vót. A legtetejire felpakolták ezeket a nagyobb lábasokat, akkor vót neki egy kétszárnyas ajtója, abba a mindennapi tányér vót. Akkor vót két fiókja, ebbe vót a kés, villa, kanál. Akkor vót az alja, annak csak a szélye [széle] vót, meg alja, oda az ivókannát tették, hogy ne legyen láb alatt.

A kisház [kisszoba, tiszta szoba] arra vót jó, hogy mikor vendége vót az embernek, ezeket oda fektettük le, meg itt vótak a ruhafélék. Két ágy vót benne, két ruhaszekrény, meg egy fogas vót benne. A fogason vótak a nagykabátok. Ing, alsónemű – ezek a sublótba vótak. Ez öt fiókos vót. Felü két fiók

egymás mellett, ebbe vótak a szalvéták. Azután lefele még négy fiók, ebbe vótak a tűrűközők, ágyneműk, alsóneműk, nagykendők. A szekrénybű az egyik akasztós vót, a másik meg pócos [polcos]. A pócosra rakták a nagy Jánynak a staférungot. Télen, még nem lehetett dógozni, az asszonyok szőttek: fogacskás abroszt, vagy síkos [csíkos] abroszt, vagy mintásakat.

Komra, az a kisház mellett vót. A gangrú kellett bemenni a fentkomrába [nagykomra], a fentkomrábú nyílt a lentkomra [kiskomra]. A kiskomrába vót a liszt, a kenyér a pócon, szalona, kolbász. Azér mondtuk ez a komrát lentkomrának, mer ez mélyített vót, három garadicson [lépcsőn] mentünk le. Úgyhogy ott semmi nem fagyott meg. Vót neki elő is szellőzőlyuk, meg hátú is. A nagykomrába morzsoltunk, meg ott vót a gabona, árpa, búza. A mestergerenda iránt kétfele vót rekesztve, csinátak ódalát egyforma deszkábú, úgyhogy nem engedte a búzát kifele; ez vót a hombár. Vót, aki a ház végire lecsapintót húzott, ott vót a nyári konyha. Vót, aki a kút mellé tette a nyári konyhát, hogy a víz is, meg a nyári tűzrevaló is közel legyen – csutkatő, gallyak. Vót az asszonynak egy nyári asztal, azon dógozott. Enni az eperfa alatt ettek nyárba. Jó hüvös vót, érte a szél is ököt.

Melléképületek

A keresztüvaló kezdődött az istállóval. Ezt lehetett építeni kétméteres mestergerendával is, meg négyméteressel is. A kétméteresné az istálló felű [hátsó fal] vót a jászój. A négyméteres, az két végire kötös vót. Enné a két oldalsó falho tettük a jászjot [jászolt], a mege felű meg vót a kandi vagy kasznya, ki hogy éltette [ki minek nevezte]. Ebbe vót a törek, meg péva [törek = nagyon apró szalma; péva = pelyva = a búzaszem héja]. A jászójbú ameddig kiért a tehínek a fara, az vót az állás. A teheneknek a hátsó lábáho egy gömbölyű fát tettek, ez vót a körömrúgó. Ezen túl – középen –, az mán placc vót, itt nem lehetett piszok, még egy szál szalma se. A jószág alatt is mindég tiszta vót a szalma. Mikor a jószág elvégezte a dógát, az ember, mikor ára [arra] járt, villával szépen levette a szalmárú. A jó nagy istállóba be lehetett vermelni a répát is: a placcon egy ásonyomot kiástam, egy kocsi répa abba belefért. A mestergerenda megé vót bedugva a villa, seprű, ez-az ami kellett. Priccs [felfüggesztett ágy] is vót az istállóba, ezt nekem, gyerekeknek kellett csinálnom, ha azt akartam, hogy ott aludjak. Én a bornyúk felé csináltam. Bevertem a falba jó nagy karót, a karónak a másik végít felkötöttem, keresztbe raktam a deszkákat. Tisztaság vót, meleg vót, nem kellett takarónak csak a lópokróc. Olajos mécsessel világítottam.

A módosabb gazdákná hatalmas nagy keresztüvaló vót, külön lóistálló, külön tehénistálló mer a lovaknak magasabb jászój kellett, mint a tehínek. Nálunk az első istálló a bikaistálló vót, ez négy „személyes” vót. Akkor vót külön tehénistálló, mert a lovaknak magasabb jászol kellett, mint a tehínek.

Nálunk az első istálló a bikaistálló vót, ez négy „személyes” vót. Akkor vót a marhaistálló, azután egy nyolc „személyes” lóistálló, egyikbe vót négy hámos ló [mezőgazdasági munkára fogott], a másikba vótak a csikók.

Az istállónak a végibe én csináltam egy disznóolat lecsapintóval. Az kezdődött a fialtatóval: ez két kutrica vót, derékon [középen] el lehetett keríteni deszkával. Utána hármás ól vót, nagy akollal. Az mán az eperfa alá esett, hogy jó híves [húvös] legyen a disznóknak, meg az eper se menjen kárba.

Vót, aki a tyúkólat a disznóólatnak a tetejire csinálta, kivált [főképpen] ha a disznóól szalmatetőt vót. Úgy tudták mán a tyúkok: naplementekor mentek felfele a kislétrán. De vót tyúkól a földre építve, meg vót földől is. Ástak egy jó mély gödröt, az ódalát téglával kirakták, kis lépcső vót lefele, amin leléphetett még az ember is. Hegyes kis teteje vót; nád vagy csutkaszár. Vagy vót az az egész vastag kenderszár, amit nem lehetett eláztatni, erre jó vót. Letapasztották, megmeszelték. Belűrű keresztbe vótak a rudak a tyúkoknak. Ilyen ólba tojtak a tyúkok még télen is, jó meleg vót. Hátú, az istálló megett vót a fészter. Vót rajta kapu, úgy mondtuk: kapufészter. Oda ment az aratógép, vetőgép, henger, láncborona, egyes eke, kettes eke, kapaeke. Mer a szerszám nem vót az Isten szabad ege alatt. Mikor végeztünk az aratással, akkor megsöpröttük a gépet, akkor tökmagolajjal lekentük, betettük. Nem ette a rozsda.

Evvel szembe vót a góré, annak a megihő csináltuk a nyári színt. Góré a kukoricának vót csinálva. Akácoszlopok vótak leállítva, a falba lécbű, hogy a kukoricát érje a levegő. A fődtű feljebb vót az alja, hogy száraz legyen. A nyári szín, az olyan vót, hogy egy ódalba vót, a góré, három ódalú meg szabados vót, pallása se vót. Nyáron jó húvös vót, mintha a fa alatt lett vóna a jószág. A góré faláho csináltunk jászjot [jászolt], oda kötöttük a lovat, vagy a tehenet. Sok helyen külön a portán vót a kocsiszín, vetőgépnek. Szalmatetőt, az ódala esetleg vastag kenderszárbú, vagy cirokszárbú, vagy fűzfábú. Ezt bekorcolták, [fűzfagallyal bevonták] hogy az eső vagy a szél ne menjen bele. Három ódala vót.

Az udvar

A kút a vályúval az udvar közepin vót. Árőbb vót a nagyödör, az jó vót a kacsáknak, megállt benne a víz. Járda vót a kútho, disznóólho, az istálló eleje is ki vót téglázva, ahun kifogtuk a lovakot, az is ki vót téglázva.

A tanya környéke parlagon maradt, az az egy hold a tanya körű gyep vót. Kellott a jószágnak legelni, meg kellott a rakománynak a hely. Az istálló megett vagy ódalt vót a takarmányos udvar. Az első kazal keletrű a széna, azután ment mellé a gypszeňa, akkor az árpaszalma, törekszalma. Legjobban védte az ember a szénát. A kazlak északi végit befedték, mer itt leginkább északi szelek fújtak. Mindég a déli végit kezdtük meg a kazlaknak. Ez vót legkívű, mer legjobban ez védte a többi takarmányt is, meg még az épületet is. Enné kijjebb

esetleg a csutkakúpot rakták. A tanyának a dísze vót a nagy, hosszú szalmakazal, a menné [minél] hosszabb törekkazal, a szép csutkakúpok.

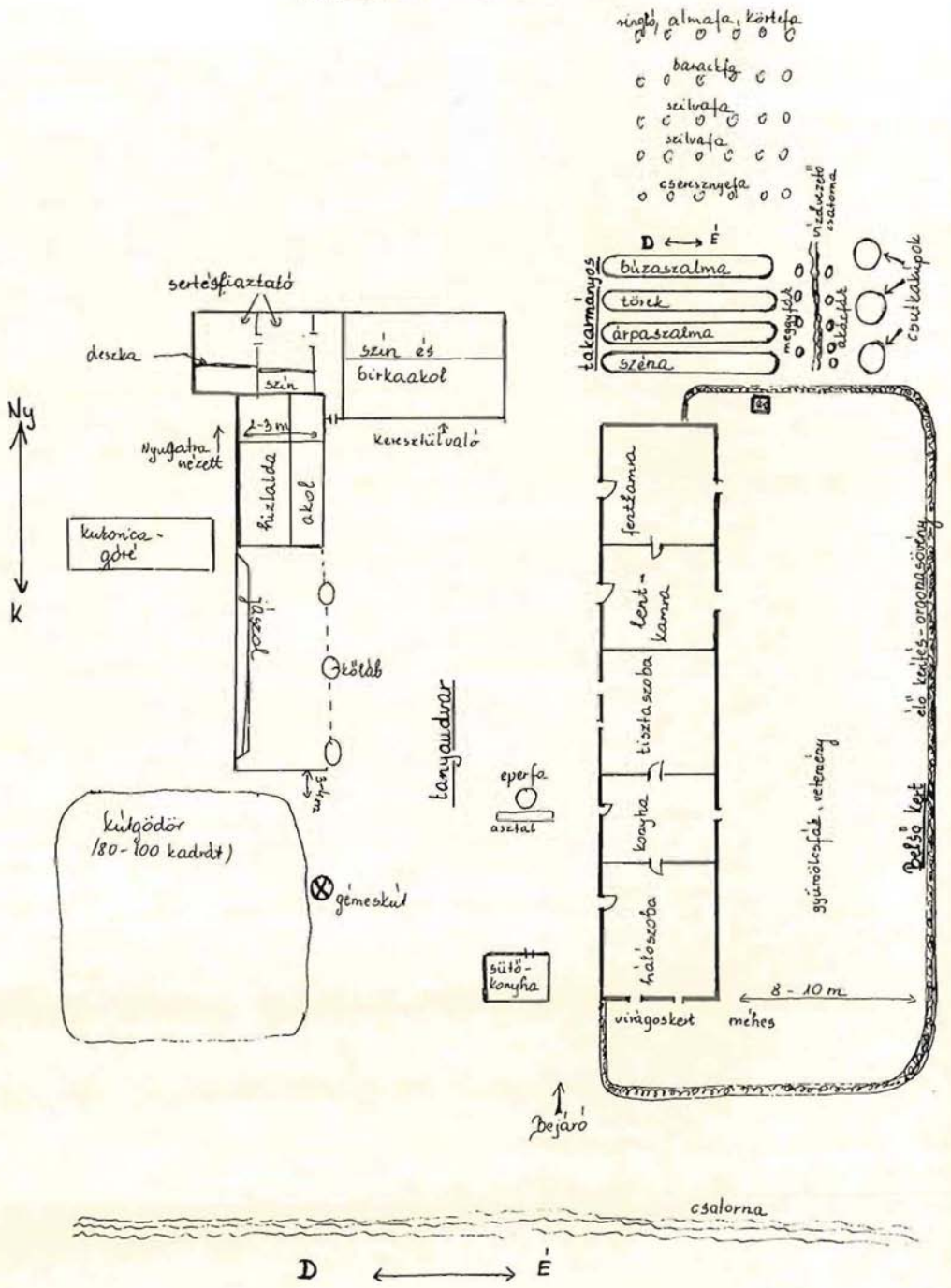
Az udvarnak rendbe kellett lenni. A rendes gazda, mikor meglátta, hogy van egy szalmaszál valahun, felvette, vagy szólt a gyerekeknek, hogy vegyék fel. Minden szombaton felsöpröttük az udvart, mikor olyan idő vót. Az olyan tiszta vót, mint az arany. Szombaton tisztálkodás vót még a teheneknek is. A trágyadomb el vót kerítve, ki lett hordva a földre, az istálló, ólak, kétszer egy évbe meg lett meszelve. Az endródi ember tanyáját könnyen meg lehetett a határba ösmerni.

Gyönyörű sok fa vót a tanya körű. Vót vagy száz akácfa. Mer mikor az ember épített egy tanyát, az vót neki az első, hogy fát ültetett. Mer hogyha kell, legyen. – No, ez jó lesz szerszámfának. Akkor kivetette a fát a takarmányos megé, úgyhogy mikor kellett, csak fogta a fűrész, elvágta, kifaragta a villanyelet. Nem sajnáltuk kivágni, nőtt helyette tiz. Meg nyárba hűvöst tartott az akácfa, a jószág szeretett alatta lenni. Akkor még vót vagy hat nagy eperfa. Kettő vót az ablak alatt, kettő a disznóólná, ez beborította az aklot. Akkor az istálló előtt megint vót kettő. Szilvafa, egy-két meggyfa, ami magrú kelt – ezek a fák vótak a kertbe. A kert előtt élő kerítés vót, orgonasövény. Megnyírogattam, mer annak úgy kellett kinézni, mint a jányok hajának, nem lehetett egyik ilyen, másik olyan.

Istálló, szín, góré. A képen elől az istálló lakója, „akit” büszkén mutat be a gazda

A TANYA SZERKEZETE

A tornác előtt mindég elkerítettünk egy kis helyet a virágoknak. Vót mályva, akkor vót pecsétrózsa, akkor tettünk szagos violát meg bazsalikomot. Nekem rezedám is vót. Meg a rozmaring, az nálam sose fogyott ki. Aki kér annak adok ojtást [oltás] mindmáig. Mer nekem mindég van. Jázmin, orgona, ibolya – mink ezekbe gyönyörködtünk.

Veteményeskert

A vetemény a ház megett vót – ez az asszonyok dóga vót. Ha mán vót vagy négy-öt gyerek, akkor az asszony nemigen ment ki kapáni, de a veteményt, azt meg tudta csinálni. Meg ő tudta, mi kell a főzeshö. Bab, mák. Télbe főtt a jó bableves, a kemencébe a fazékba. Meg kellett a mák is: édesanyám az sok mákos csíkot [csíktészta] megfőzött nyócunkra. Meg a derelyét is szerettük mákkal. Krumpli, gyükér, répa, uborka, paprika. Paprika nem sok vót, egy-két tő. Locsolni kellett vóna, arra meg nem vót idő. Laposborsót meg a babot a kukorica közé vetettünk.

Minden tanyáná vót vagy 100 négyszögöl dinnyefőd. Ahun több vót, oda csináltak még gunyhót is. Akkor oda kimentünk – fiatalok – a dinnyére vigyázni. Hát oszt úgy vigyáztunk rá, hogy egyet-kettőt, mikor mennyit mink is csak megeszegettünk belülle. Ott hallottam, hogy mér lett Vendel bácsiéknak egy évbe olyan sok hasadt dinnyéjük.

Veti a két öreg a dinnyét tavaszkor. Mán be vót fészkelve, Kati néni kapálja befelé. Egyszercsak látja, hogy Vendel bácsi minden fészek felett meggugol. Hogy nagyobb legyen a dinnye. Erre a másik soron megindút Kati néni, az is meggugolt. Az öreg Vendel: Hát te már gugoltá le!! Most minden dinnye hasadt lesz!

Gyümölcsös

Kert is vót a tanya megett. Vót, aki ültette, de a legtöbbször csak ahogy az Úristen kikötötte, úgy vót a fa. Vót a kertbe egy kis rossz sárga szilva, meg veres szilva, meg magbaváló szilva [magvaváló]. Akkor vót Szent János-alma, meg vót kásás alma, meggy. Meg vót vadkörte, jó timsós ízű, de mikor megért, jó vót az. Mikor gyüttek azok a nagy viharok, terítve vót a főd vadkörtevel. Felszedtük, felvagdaltuk édesanyámmal, megszáritottuk. Zsákszámra vót az aszalt körte. Meg bisalma [birsalma], ez minden házná vót.

Nekünk vót 1200 kadrát [négyszögöl] gyümölcsösünk. Cseresznye, meggy, szilva, alma, körte, diófák. Mindég ért valami: az árpaéró körte akkor ért, mikor az árpát arattuk, akkor vót vagy ötféle alma. Nem permeteztünk. A mohát lekapartuk, a száraz gallyakat levadgaltuk, akkor a törzseket az asszonyok bemeszelték. Sövényt csináltunk, hogy a jószág be ne menjen. Szedtem

egy csomó akácmagot tavaszkor elültettem, olyan szép sűrűn kikelt! Akkor visszavágtam, szépen belombozódott.

1880-ig nagyon sok vót itt a szőlő. Kuria, a Kertek – ez mind szőlőskert vót. Nekünk mán csak az eresztetsurgásba vót szőlő.

GAZDÁLKODÁS

A GAZDÁLKODÁS ÖSSZETEVŐI

A föld meg a jószág, ez adta a megélhetőséget. Ehhö kellett a jó gazda, a jó szerszám, meg a jó időjárás.

Az mindég előtte vót az embernek, hogy földet vegyen. 47-be eladtuk a tehenet, nagyon jó, híres fajta tehén vót. A tehén árábú földet vettünk, meg egy kisbornyút. Akkor elkezdtuk a kisbornyút nevelni. Vettünk 400 kadrát mislinget, [sűrű kukorica], lekaszáltuk, betragacsoltuk, nőtt rajta a jószág, lett másik tehén. A tehenet, bornyút, lovat eladni, ez az emberek dóga vót. Ami píz össze gyűlt, azt a gazda mán tette is a főaljba. Ebbü vették a földet. Ami píz meg a piacon az asszony összeárolt, az vót az asszonyé: ebbü tartották fel a konyhát, ebbü vették a jányoknak a staférungot. Mikor nagyobb ruhaféle vagy kabát kellett valamék gyerekek, ezér mán anyámnak harcolni kellett. Akkor apám kimondta a legutolsó szót: – Jó’van. Vagy: – Most nem. Akkor anyám más cselhö folyamodott, mer ami kellett, azt csak meg kellett venni. De apámnak is igaza vót: sok píz kellett a kocsi javítására, ekére, boronára, a kovács-kontóra. Mikor maradt egy kis píz: – Halljátok, vegyük meg ezt a két hold földet . . . Mer a föld meg a jószág, ez vót a megélhetőség. Ha úgy adódott, hogy a mezsgyén mutatkozik két kishold föld, hogy eladó lesz, akkor oszt minden krajcárt meg kellett fogni, mer azt meg kellett venni. Hangyáéknál is tizenhárom gyerek vót, mink is vótunk heten az ötven hold födre – mi az az ötven hold föld hét fele, nem elég. Akkor a kenyérnek valóbü még eladtunk 3 mázsa búzát . . . maj’ jobban beosztjuk. Meg számba vettük: be van fogva 20 hízó, ez akkorra meghízik, ennyit ki birunk füzetni, de még kell. Akkor benyő [megnö] a bornyú [borjú], vagy benyő a másfél éves csikó, akkor mán sokkal többet ér, mint éves korába. A csikóba mindég nyött a píz. Ki vót számolva, hogy ez ennyi lesz, akkor kifutja a két hold földet. Cipő, ruha . . . ahogy lesz. A föld kellett, az vót a fontos. De adósságba, abba soha nem bonyolódott bele a parasztember.

A nagyobb gyerekeknek, azoknak mán komolyabb dógot kellett adni, ne legyenek otthon semmi haszon fejibe. Apámnak 14 hód földje vót, egy lova, meg mink négyen, a fiai. Nem vótunk olyan szegények, hogy nem vót mitenni [enni-való]. De azér mikor mán nyöttünk, apám vett ki földet haszonbérbe. Mikor mán 40 kateszteri hold földünk vót, ehhö három darab hámos lovunk vót, egy kettős eke, meg egy egyes eke, lánchorona, vetőgép. Apám 57 holddal zárta le

a gazdálkodást. Akkor mán vót 4 ló, 10–12 marha, 50–60 disznó, 10–15 birka. Gép, az mindenféle, ami kellett: vetőgépek, ekék, láncborona, tövisborona, fogas borona, minden. Síma hengerünk is vót; egyedű gyűrűs hengerünk nem vót, azt elkértük Kopasz Hunya Imre bácsitú. Mindent termeltünk: árpát, búzát, kukoricát, zabot. Be vót állítva minden. Ezt mind mink végeztük: apám, meg a négy fia.

Az én nagyapámnak 87 hold saját földje vót, 200-at még bérelt hozzá. Béres csak eleinte vót; mikor megnyótt a hat fiú, akkor mán elegen vótunk. Ez a mienk, ez nagygazdaság vót: 12 hámos ló, 4 ökör, tehínféle vagy 20, egy csomó disznó, no, ehhö vót egy kondás. Akkor vót birka, kacsá, liba, pulyka, gyöngyös, galamb.

Vót: ünneplő kocsi, evvel mentünk be a faluba, meg apámék evvel mentek a vásárba, lakodalomba – ez meg lett becsülve. Vót egy hétköznapló kocsi is, megmég vót egy fatengelyes kocsi – ez az enyim vót. Nagyon jó vót vele jární, nem rázott. Ennek a kocsinak a kereke nem vason forgott, hanem nagyon erős akácfán. Mikor osztán rátettünk vagy 10–12 mázsa búzát, akkor hamar eltört a tengelye. Eke vót: egy hármás eke, két kettős eke, három egyes eke. Vót egy három táblás borona. Ekekapa, ez is vót kettő-három. Vetőgép egy vót, 16 soros, tolóhengeres. Meg vót egy cséplőgép. Ezek a kisebb gépek is mind meg vótak: szecskavágó, répavágó, daráló, kaszák, ilyenek. A masina, ezt szálás takarmány behordására használták. A szénát összerakták nagyobb boglyákba, akkor aládugták a rudat, rátették a masinára. A masina, az annyi vót, hogy elő vót két nagy kerék, közbe vót két 6 méteres rúd, ez egy 4 méteres tengelyhö csatlakozott. Ennek ugyancsak két kerék vót a szélin. Két ló húzta. Mikor beértünk vele az udvarba, a két hátsó kereket lekapcsoltuk, akkor a boglya szépen lecsúszott a helyire. Nem tört a szénának a szála, nem tört a levele, nem tört semmi.

Régen az vót a szekér meg a kocsi közt a különbség – meg most is az vóna, ha vóna –, hogy a szekér hosszú derekú, egyszer olyan hosszú, mint a kocsi. Meg a szekérnek fatengelye vót, a kocsinak meg vas. A szekeret ökör húzta, a kocsit meg ló. Az ökörszekérné még lépcső se vót – nemigen ültek rajta, a béres meg felugrott rá. A szekéren durva takarmányt szállítottak, a kocsin meg kukoricát, ilyesmit. A kocsi megmutatta, ki vót a mestere. Ezen a környéken a legszebben az endrődi kovácsok dógoztak. Jó kovács vót nagyon Kovács Pali bácsi, úgy is hívta a falu: Kétszer Kovács. Akkor híres mester vót Csúvár Pali bácsi is. Finom munkájuk vót, nem sajnálták rá az időt, mutatós vót a kocsi, meg a helyit is megállta. Ezeket löcsös kocsinak mondtuk. A prádés [parádés] kocsi, az csak módosabbnak vót: zödre festett, féderes ülése vót, ruganyos, könnyű, nagyon szép. Hintója Endrődön csak Finta jegyzőnek vót. Cséza – ez meg olyan, mint a hintó, csak könnyebb. Az uradalomba az intézőnek vót ilyen. Tüköri méltóságos úr meg kojeccel járkált – ez olyan, mint egy félbevágott hintó. – Jaj, mingyá kiesik a méltóságos úr, az embernek ez járt az eszibe, mikor meglátta.

A parasztember, az mindég az időjárásnak az inasa. Arra úgy kell neki figyelni, mint az inasnak a mesterre. Úgyhogy azt már tudta minden parasztember, hogy milyen idő lesz – az időnek az arculatárú.

Vótak ezek a kalandáriumok. Abba írták bele, hogy mikor milyen idő lesz. De az időjárás nem törődött evvel. Régebben jártak ezek, akik a kalandáriomot árolták. Nyár vót, aszongyák, ők kint alszanak a fa alatt. – Nem lesz eső úgyse. Én meg mondom nekik: – Az écaika igencsak eső lesz, mer az én tehenem bement az istállóba az este, nem állt oda a karikáho [nyári jászol]. Lett is eső, a marha jobban tudta.

– No, gyerekek, három napon belül vihar lesz, igyekezni kell a dologgal. – Mirű tudja, édesapám? – A jószág viselkedésirű. A jószág, az észreveszi a vihart. A birka felugrá magosra, pattog. Az aprójószág hamar beül, ha vihart sejt. A kutya is megyen, bújik elfele. Meg nagyon legel a jószág, ragad lefele, alig akar árébb menni. Ha meg a tehín rázza a lábát, biztos, hogy rossz idő lesz. Vagy mikor ivott a tehín, oszt megrázkódott utána: – No, a fene megette, megint rossz idő lesz, így mondta nagyapám. A disznóféle meg a vihar előtt a szájába hordja a szalmát jobbra-balra. Mikor meg a fecske lent cikázik, eső lesz- azér, hogy a levegőbe van az a sok lipke [lepke]. Mikor esőre áll, ezek a lipkék lehúzódnak, a fecske meg reptibe elkapja. Ha a hangya rajzik, eső lesz. Kapar a kutya – eső lesz. A lovak meg nagyon legyesek vótak eső előtt.

Minálunk a kunsági szél fúj a legtöbbet [északi]. Úgy szokott kezdődni a szél: déli, délnyugati. Örült a parasztember, mer a déli szél esőt jelent. Majd osztán egy kevés idő eltelt, akkor megfordút a szél, akkor már tudta a parasztember, hogy eső itt már nem lesz.

Mikor északrű vagy kelet felürű gyütt a felhő, akkor már mondta édesapám: – No, ebbű nem ázunk meg. Vagy ha megázunk, akkor nagyon. Északrű hideg eső, jégeső gyütt. Úgyhogy mikor árú [arról] borút az ég, akkor ész nekű ment mindenki szénát szedni, nem számított, hogy most másüve [máshova] akart menni – ez vót a fontos. Azok a jó csendes esők nyugat felürű meg délrű gyüttek. Édesapám azt is figyelte: ha kelet felürű napfelkőttkor piros az ég, akkor nap [aznap] eső lesz. Ha meg naplementkor vót piros az ég nyugaton, akkor másnap szél lesz. Azt is számításba kellett venni, hogy a felhő mit formáz. Ránézett apám az égre – apró felleges vót. – No, három napon belül eső lesz. Olyanformán is vót. Mikor esőjárás vót [látható az ég egy-egy darabján, hogy éppen hol esik], úgy mondta apám: – Olyan a felhő, mint egy nagykabát. Mikor meg olyan a felhőnek az állása, mint egy kovácsüllő, az is esőt jelent. Mikor meg sűrű a levegő – vaknap van –, ez is esőt jelent.

A kolomp ha vízbű szó, ez is esőt jelent. – No, gyerekek, vízbű szó a kolomp, eső lesz. Nagyon szép volt ez a hang [tompán szólt a kolomp, mintha vízben kolompoltak volna]. Azt is tudtuk, hogy ha Balára Kevibű meg Ványárű

kihallott a harang, akkor hideg következett. Mikor gyűttek a vadlibák: – Meglássátok, hideg lesz.

A csillagot is figyelte a parasztember. Van, ugye, a Göncöl-szekér, annak a rúdja eltört, látszik is rajta. A Fiastyúk, annak hét csibéje látszik, de van ott triccom-millió. Akkor van a Sánta Kata, hajnaltájban látszik kelet fele. Van úgy, hogy egészen világít, máskor meg alig – mintha bicegne. Akkor van még a hajnali csillag. Az én apám éjfélkor meg fél kettőkor mindég kiment meg nézni, milyen a csillagállás. Még akkor is, mikor mán földje nem vót. Így tanulta az apjátú. Mer a holdjárás is megmutatta az esőt. Ha úgy állt a holdvilág, mint a bölcsőtalp, akkor száraz napok következtek. Ha újhold vót, oszt csurgóra állt a sarka, az esőt jelentett. Ha nagy udvara vót a Holdnak, ez is esőt jelentett. Fényesek a csillagok télen – megfagy reggelre.

Ezelőtt csináltuk a Luca-napi kalandáromot. Minden nap egy hónapot jelentett Luca naptú karácsonyig. Vót, aki úgy csinálta, hogy kettévágta a vereshagymát, tizenkét fél hagymát kitett az ablakba, mind alá tett egy kis sót. Akkor aláírta sorba: január . . . december. Oszt amékebe olvadt a só, az a hónap vót esős. Gyertyaszentelőre is oda kellett figyelni [február 2], mer ha akkor fínyes az idő, akkor még 40 napig tart a hideg. Nem indú meg a gyümölcsfa, nem indú meg a vetés.

Márciusba ha esett az eső, az öreg Szmola mindég úgy mondta: – Jaj, mosmán vége, március van, oszt esik az eső. Márciusba nem szabad esni az esőnek, akkor bő termés lesz.

Nagyhéten ha hetfű reggel dér van, vagy fagy, akkor a kukoricát könnyen le lehet törni, mer rossz termés lesz, szárazság lesz. Ha reggel fele kezdődött a dér, akkor iparkodtam a kukoricát elvetni. Mer a korai kukoricának is ártott a szárazság, de nem annyira, mint akit kisébb vetettek.

Medárdkor ha esik, akkor 40 napig esik, akkor a kukoricára jó esztendő szokott lenni. A búzának, annak mán kísű.

Mintagazdák

Érdemes vót odafigyelni arra, amit nagyapám meg édesapám mondott. Meg az újat is csak meg kellett ösmerni. A hunyai gazdák, azok mindég egy kicsit előre jártak a gazdálkodásban. Vót Hunya közsígnak 4500 hold földje, vót Hunyán 5 traktor, de szeptember elsejire az összes föld fel vót szántva. Hunyán mán az én nagyapám is géppel vetett. Gép nagyon soknak vót Endrődön is mán a háború előtt. Vót itt igény a korszerű gazdálkodásra. Jártunk ezüstkalászos tanfolyamokra. Ott vót a tanfolyamon az egész tanyavilág. Meg a mezőgazdasági iskolába küldték a gyerekeket, Gyomán a ligetbe vót ez. A Parasztszövetség meg a Kisgazdapárt csinálták ezt az iskolát. Olyan előadók vótak, azok az igazi kertész emberek! Két éves vót. Állattenyésztés, állategészség, minden. Nagyon fejlett, szép iskola vót, Pajor Gyula vót az igazgató. Én tülle tanútam meg, hogy

a legszékesebb földön is lehet kertet alakítani, csak a vízáteresztő réteget le kell menni.

Vót itt a faluba kertészet olyan, hogy csak olyan lehetett. Gyütt Kalot Jóska a belterjes gazdálkodással, hogy Kertmagyarország. Timár Vincének is be vót ültetve 7 hold alma. Demeter bácsiék adták a mintát, ők hozatták a magot Bulgáriából, meg tanították az embereket. Ami termett, azokat a gyönyörű paprikákat vitték vonattal meg lovaskocsival a piacra. Még Pestre is. Bolgár Timár Jani bácsi meg a saját pízint hozatott Angliából disznót, ez mán húsertés vót. Repülőgépen hozták Pestig. Ő pedig ingyen adta a tenyészanyagot a gazdáknak. Igazi parasztember vót, ez vót a szenvedélye. Mint ahogy Timár Vendel bácsinak is. Ő meg elhozta Medgyesrű tarisznyába a dinnyét, hogy megmutassa. Azután elvetette, el is terjedt a faluba a medgyesi dinnye. Mer ezelőtt nem vót olyan, hogy nem adok ebbű vagy abbű. Nem írtykedtek. Farkas Jóska bácsi meg Svájcbű hozatott tehenet, azután evvel fedeztetett. Még kiállításra is elvitték a tehenet. Fülöp Jóska bácsi előtt is leveszem a kalapom mindenkor, mer engem Jóska bácsi húzott be a kertészetbe. Egyszer elgyütt

*Az egyik mintagazda. Plavec Timár Pali bácsi Polyákhalmon,
a Határ úton gazdálkodott*

hozzám, elültette a mandulát. Másik esztendőbe elgyütt hozzám, beleszemelte az őszibarackot.

Ezek az emberek kibontakozni akartak. Úgyhogy ha ez az ország nem lett vóna behajntva a nagykolba, ez olyan gazdag kis ország lett vóna, mint Dánia. Vetekedett vóna Dániával.

NÖVÉNYTERMESZTÉS

Vót dolog elég. Napfelkóttú naplementig mindég mentünk. Ahogy engedte az idő, mán kezdeni kellett az ugarolást. Akkor megboronáltuk a búzát, kiszedtük a ráklábot [csutkatő] a búza közű. Botocskával kiveregettük a földet belülle, csomóra hánytuk, vittük befele a tanyába. Tűzrealónak nagyon jó vót. Az én nagyapám, ha csak egy mód vót rá, március 10-ig elvetette az árpát meg a zabot. Azután már vetni kellett a kukoricát. Mikor kikelt a kukorica, ekézni kellett, kapálni kellett. Vót olyan kukorica, akit háromszor is megkapáltunk. Ez elhúzódott maj'csak Péter-Pál napig. Akkor oszt elkezdődött az aratás. Arattunk nappal, arattunk éccaka – így oszt lett meg az egész évi élet [búza]. Akkor gyütt a behordás. Akkor vótak ezek a részes cséplőgépek, jártak a tanyát. Azután gyütt a fattyazás, gyütt a trágyakihordás, gyütt az ugarolás. Őszkor letörtük a kukoricát, elvetettük a búzát, behordtuk a csutkaszárat. Mikor mink megesküdtünk, rá két napra törtük a kukoricát, écaka meg vágtuk a csutkaszárat – nekünk ez vót a nászút. Október 20-ig mán igencsak elvetettük a búzát. Akkor gyütt a takarmányrépa-szedés, akkor megint ugarolni kellett. Úgyhogy az emberiségnek beszorulásig [a rossz idő kezdetéig, október vége] mindég vót csinálnivalója, ha azt akarta, hogy legyen.

A parasztember úgy osztotta be a földet, hogy a felibe-formán kalászoszt vetett – ebbe vót búza, ebbe vót árpa, meg egy kis zab-, a többi földbe meg kukoricát vetett. Mikor oszt begyütt a rendszer, akkor kiszabták: ebbű ennyit vessen, abbű annyit vessen . . . gyapotot! Meg az ördög tudja, mit kellett még vetni.

Vetés

Lucerna

Vetettük ujjhegygel a heremagot – az első három ujjal. Léptünk, szórtuk. Nekünk vót olyan hereföld, hogy az húsz évig termette a lucernát, majd oszt akkor kellett újravenni. A lucernára nagy súlyt fektettünk: kellett a széna a jószágnak. [lucerna = here]

Árpa

Március utóján vetettük, a zabot két héttel később. Mer azér, hogy mire a tavaszi árpát meg a búzát learattuk, akkor lehetett aratni a zabot. Én az ősz

árpát nem becsültem annyira soha, hogy annak földet adjak. Kiszáradt a malac tülle. A tavaszi árpának több az értéke, meg az megtermett az odaáti (Köröstől északra lévő) földeken is. Mikor bementünk a tsz-be, a brigádvezető mindég az őszi árpát becsülte. Majd oszt mikor vittük hazafele az árpát, mondom neki: – Te mindég az őszi árpát becsülöd, oszt mindég a tavaszi árpát viszed hazafele.

Zab

A zab a legrosszab földbe is megtermett. A búzának meg a kukoricának már jobb föld kellett, de még az árpa is megválogatta. Majd oszt a zab aratására, arra nagy gondot kellett fordítani. Mer az olyan, hogy egy nap alatt megérik. Tejérése van neki, meg megérése. Viaszérést a zab nem ösmer. Úgyhogy tejérés után okvetlen vágni kellett, mer ha nem, akkor annak vége. Akkor kívíbe kötöttük, keresztbe raktuk, ott oszt gyönyörűszépen megért. Ez esemény vót, mer ha nem vót szemfüles az ember, a zab elrepút, a lovak meg éhkoppon maradtak.

Kukorica

Szent György napig igencsak el vót vetve a kukorica. Nagypám, az még azt a gömbölyű szemű magyar kukoricát termelte. Vótak ezek a kötöttebb földek, annak ez a fajta felel meg. Nem vót nagy igényű, szegényember kukoricájának is mondtuk. Akkor vót még az a száz napos kukorica, ezt a melegebb (ritka, porszikes) földeken vetették. Hamar beért, jobban bírta a szárazságot. Az én időmbe már rátértünk erre a bánkúti kukoricára. Ez bő termést ad, de van egy hibája: kisé (későn) érik. Akkor oszt elhúzódik a törés, elhúzódik a búzavetés is. Csak hát október 10-ig a búzát el kellett vetni. Mer addig biztos a búzatermés. Már ha novemberbe vetik, az már könnyen üszögösre vált.

Répa

Cukorrépával nem foglalkoztunk, csak takarmányrépával. Vót ez a karórépa – ez kívű piros, de ez vizes vót, takarmányozásra gyenge. A köcsögrépa, az gyenge sárga, a dereka kiöblösödött, sok a leve. Ez jó vót, ezt vetettük. Lehetett törekkkel kavarni, vagy ha a tehínek összevágta, tett rá egy kis darát. Cukorrépat csak az uraság termelt. A parasztember nem szerette termelni, mer nagyon igényes vót. Az elejibe egy mag képes vót öt szalat is hozni. Akkor azt kiegyenlíteni [kiegyelni], ez sok idő. Maj' kisébbet, mikor már kísérleteztek a maggal, akkor már egy szalat hozott egy mag, nem pediglen ötöt – akkor már termelgettünk. Könnyebb vót egyenlíteni. De azért csak sok postorkodással [munkával] járt: őszkor behordani a gyomai állomásra a répat azokon a földutakon, mikor már beállt a sáros idő, minden lovat lekötött a cukorrépahordás. Csak kínoztuk magunkot.

Tök

Nagy divat vót a disznótököt kukorica közé vetni – annyit azér sose vetettünk, hogy a kukorica rovására menjen. Lett egy jó csomó, azon megvót a ló egy darabig – addig se fogyott a takarmány.

A tökmagot este kikapartuk belülle, a palláson kiterítettük. Mikor megszáradt, felszedtük zsákba, vittük Túrra eladni. Akkor ennek az árábú megvet-tük egy évre a sót, még a 25 literes kőkorsót is telemérték petróval.

Dohány

Édesapám idejibe [1940] vótak dohányfődek. Hunyán vótak Dohányos Tímárék, azoknak vót dohány. Dinya Mihály bácsinak a Kertekbe, vót másfél hold, nekünk is vót két hold. Gyönyörűszép a dohány: széles sorba kell vetni, mint a kukoricát. Mer nagyon nagyra meg tud nyőni, olyan nagyra, mint az ember. Aki vállalt dohánytermesztést, ahho kigyütt a kukás. Segített palántolni, akkor mutatta, melyik levelet lehet mán szedni, hogy kell felfűzni. Karácsonyra szépen megszáradt, akkor ki kellett simítani, összekötözni, szállítani el a gyárnak. De megúntuk, mer örökké jártak a fináncok, kutattak – dúrtak, hogy nincs-e eldugva dohány. Pedig nemigen raktunk félre csak annyit, amennyi kellett. Meg az asszony nagyon szerette ruha közé rakni. Majd oszt a háború alatt dugiba igencsak minden parasztember vetett egy kis dohányt a kukorica-tábla közepibe, hogy legyen füstölni való.

Kender

Minden házná vót vagy száz négyszögöl kenderföd – ennyi kendert tudtak az asszonyok télbe megfonni, megszőni. A kender jó földet kívánt. A csirkeólbú a trágyát rávitték a födre, mer abba foszfor vót, a kendernek meg az kellett. Tavaszkor elvetettük a kendert, nyárba kinyóttuk [kézzel kihúzgálni a földből], akkor megszáradt, összekötöttük, akkor elvittük a Folyókörösre, ott eláz-tattuk. Hat-hét napig ázott, nem bántotta senki, nem lopta el senki. Hazavit-tük, eltiloltuk, héheltük, akkor külön választottuk: feje, kocsa, omicska. A feje kenderbú lett a türűköző, abrosz, ing, alsóruhák, a koccsábú a hamvas-félék, az omicskábú meg a zsák, madzag, kötelek. A parasztember magamagának meg-csinált mindent, amit csak meg tudott csinálni.

Cirok

A cirok, az seprűnek kellett. Ezt is elvetette mindenki a maga szükséglete szerint – leginkább a kukoricaföd szélébe.

Napraforgó

Olajat ütöttek belülle. Vótak ilyen olajos butykosok cserépbű, olajütő meg a malomná vót. Elvittük a magot, megpirították, megnyomatták, folyt kifele az

olaj. Akkor ezt az olajat a mécsesbe beleöntöttük, az istállóba jó vót vele világitani nagyon, meg a gépeket lekenni.

Köles

A köles a vizes esztendőket szerette, meg a vizes földet. Tavaszkor, mikor nehezen húzódott vissza egy áradás, mán mást nemigen lehetett vetni, csak kölest. Meg olyat is csináltunk, hogy – rozs, őszi árpa, ezek korán érők vótak – aratás után még bevetettük kölessel a földet. Ha hosszú ősz vót, akkor beért, akkor elvittük Túrra vagy Kevibe hántolni. Mikor meg nem ért be, lekaszáltuk, nagyon jó zódtakarmány vót a tehínek. A csalamádét is így csináltuk: aratás után vetettünk egy kis sűrű kukoricát a földbe – ezt is nagyon szerette a tehín, meg oszt addig se ette azt a drága szemes takarmányt.

Kapálás

Május elejin mán kelt a kukorica. Akkor befogtuk a lovakot a kapaekébe, a sorok közit felkapaekéztük. Vótak betanított öreg lovak, az a ló szépen beállt a sorba, ment egyenesen maga végig. Az első kapálással igyekezni kellett, azt idejibe kellett csinálni. Akkor oszt a második kapálásra nem vót nagy a gyom. Jó' megéleztük a kapát, beállítottuk, hogy ne nagyon kelljen lehajolni – ezekre engem nagyapám tanított meg. Közbe-közbe mondogatta azér: – Jó kapa nincs kisfiam. A kapával az a baj, hogy kapálni kell vele.

A kapálás az egész Péter-Pál napig eltartott, mer abba az időbe igencsak háromszor kapáltuk a kukoricát. Mikor kikelt, akkor mingyá kapott egy kapálást, akkor a második kapáláson okvetlen ritkítottunk. A harmadik kapálás, az olyan vót, hogy a kapaekére rászertük a töltögetőt, akkor mentünk lóval a sor közt, az kétoldalra feltörtte a kukorica tövit. Bakhátásra, hogy mikor esik egy kis eső, a víz a kukorica töviné maradjon. Akkor mán lehetett fattyazni [a sarjú hajtást levágni]. A fattyú, az nagyon nagy érték vót, nagyon jó takarmány vót a tehínek.

Szénakaszálás

Nagy becsülete vót a szénának, abbú pocsekba nem mehetett egy szál se. A lucernát virágjába kaszáltuk első sorjával. Rendre vágták le. Majd oszt – mikor megszáradt felú, meg kellett fordígatni. De csak estefeled, hogy levél le ne hulljon rulla. Megszáradt, akkor kezdtük összeszedni villahegyre (kis csomókra). Akkor megint száradt, akkor kezdtük beboglyázni. Mikor a boglya megülepedett, azt vinni kellett onnan, hogy a boglya alatt is nőjön a lucerna. Masinával vittük befele. Gyönyörű szép nagy szénakazlak vótak a tanyaudvarba.

A gyepszénát, aki csak tudta, Balárú hozta. Mer a hullámterekbe tavasz-

kor, a zöldrörkór megrakodott a fűnek a töve homokkal – ez káros vót a jószág-
nak, lerakodott a gyomorba az a sok homok. Balán vót az a sok tippán, az
nagyon jó széna. A tippánt nem lehetett vágni csak harmatba vagy esőbe. Délbe
– nem vót az az éles kasza, ami azt elvágta vóna. A perjés, azt könnyű kaszálni,
ezt is szereti a jószág, mer annak bodorkás az alja. Régen nagyon jó minőségű
szénák vótak Balán. Most a színt se lehet látni. Vót a bodorkának vagy 3–4
fajtája, pitypang, perjefű, sárkerék, görbefű, ezerjő, cickafark, kutyatej, híd-
húr, folyófű, muhar, háromélű sás, gyékény, margaréta, gólyacsőr, fekete
nadály, veres paraj, disznóparaj, korpafű, szittingkóró, szaladó tüvisk, sza-
mártüvisk, savanyűfű, száztüvisk. Az ilyen széna tele vót gyógyfűvel, így oszt
nem vót semmi baja a jószágnak. Összefogtunk tanyaszomszédok, oszt kocsival
mentünk Balára szénát kaszálni. Gyűttek még Hunyárú is (40 km). Vittünk
ennivalót, ott aludtunk, ahun a jószágok, lekaszáltuk a szénát, vittük haza.
Igyekeztek megtanulni kaszálni a legények is, mer akkor nagyobbnek érizte
magát, mikor mán kasza vót a kezibe. Úgy érizte – Mostmán csak legíny
vagyok! Ha meg mán meg is tudta kalapálni a kaszát, akkor mán igencsak

Egy ősi mozdulat: kaszaélézés

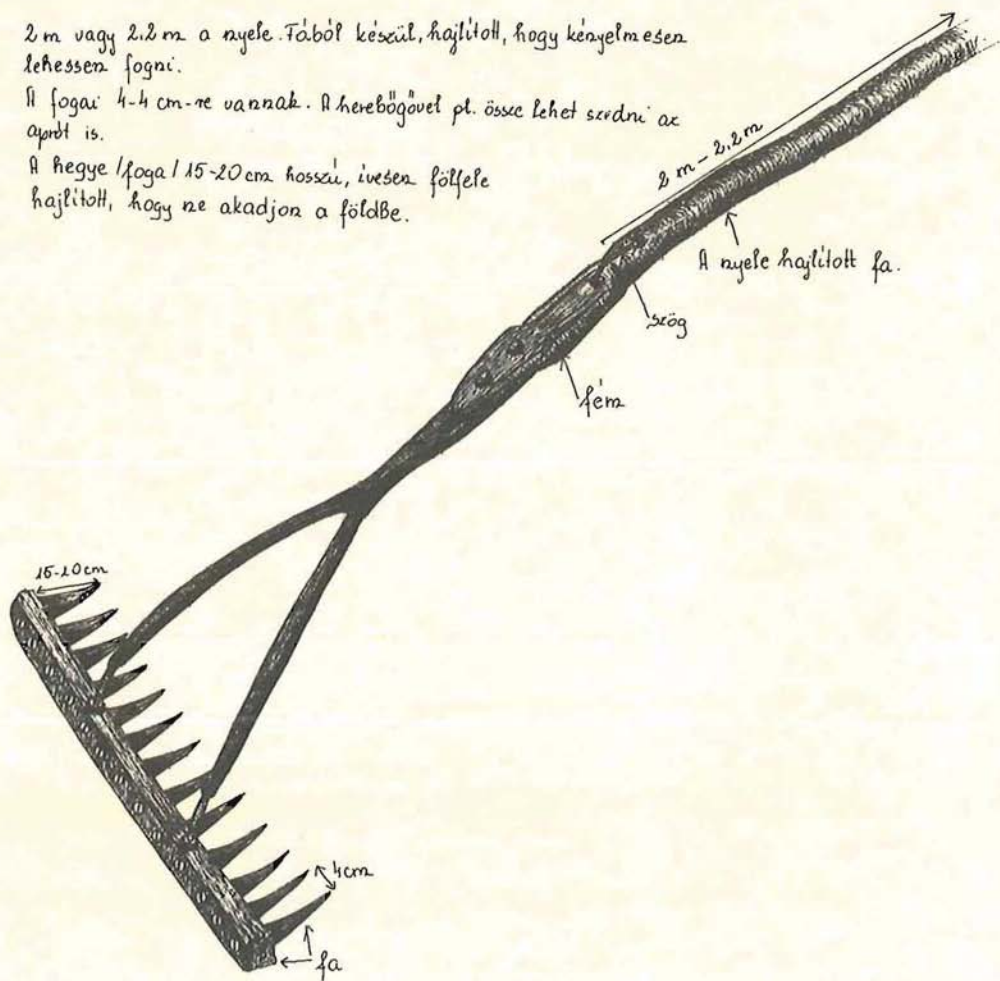
helyre legíny vót. Mer vót a kaszálásnak is tudomány: kicsit lépett, akkor kicsit fogott a kasza, nagyobbat lépett, akkor szélesebb vót a rend. Sok legínke tanúta meg Balán a kaszálás tudományát, meg a szekérrakást. Egy lovaskocsival elhoztuk azt a 10–12 mázsa szénát. Aki ezt a 12 mázsa szénát el tudta hozni, annak jó vót a kocsija is, jó vót a lova is, meg ő maga is jó' tudott kocsit rakni.

Herebögö'

2 m vagy 2,2 m a nyele. Fából készült, hajlítot, hogy kényelmesen lehessen fogni.

A fogai 4-4 cm-re vannak. A herebögövet pl. össze lehet szedni az aprót is.

A hegye / fogai 15-20 cm hosszú, ívesen fölfelé hajlítot, hogy ne akadjon a földbe.

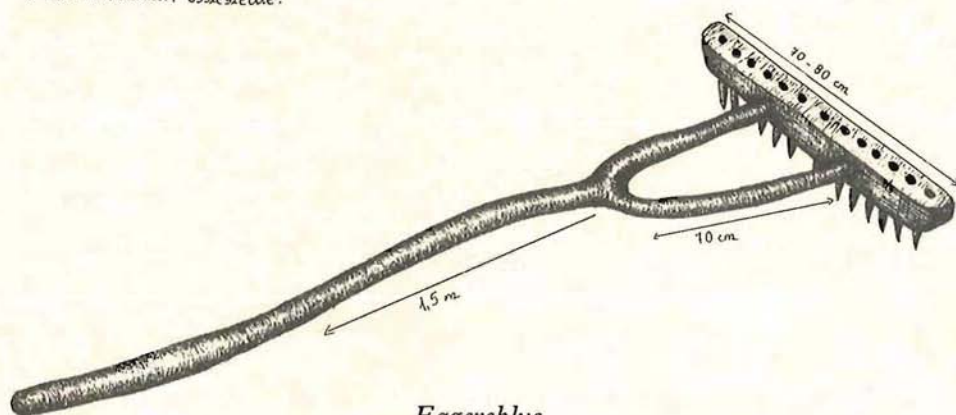

Herebögö'

A tanyába a lucernába az első kaszálás után előkerült olyan kis szőrös bor-nyú [bogár], mint a gyufának a teteje, csak vékonyabb vót. Ezek éca dőgoz-
tak, nappal lementek a tövühö. Nohát, ezt összefogni nem lehetett. Akkor kita-
náta a parasztember. – No, várjatok... vót a lánchorona, ilyen kaparója vót
annak, két ága. Akkor az ember a ló alú evvel a lucskos trágyával megrakta
a borona tetejit, befogott két óraker, oszt szépen boronálta megfele a lucernát.
A hernyók kint vótak – oszt ez összegyúrta ott őket úgy, hogy megszűntek egy
és mindenkorra.

Fagereblye

- „ A lakarmányt hoztuk be ezzel.
- „ kazal oldalát ezzel megfűsültük,
az aprót kiszedte, nem fűtja a szél szét.
- „ zöldet /szénát/ összeszedte.”

Fagereblye

Aszatolás

Tavaszkor sok vót az aszat, ezt nem lehetett hagyni. Mikor mán rá lehetett
menni a földre, aszatoltunk. Az aszatoló olyan vót: nyélre vót téve V alakú éles
vas, mentünk – ketten, hárman – gyerekek. Valamennyit felfogtunk a fődbű,
akkor végig kiszurkáltuk a csicskurát [aszat], meg mán akkor a buggancsot is
[lila virágú gaz]. Mikor lehetett, kigyomláltuk a repcét a búza közű is, meg
a kukorica közű is. Ezt ki kellett gyomlálni. A búzák tiszták vótak. Mer, ugye,
búza – kukorica, ez vót a kettős váltórendszer. Kukoricát kukorica után a vilá-
gér se szabad vót vetni. Rosszabb földeken meg: búza-árpa-lucerna-kukorica, ez
vót a négyes váltórendszer.

Élet – így mondtuk a búzát. Mikor valaki cselédet fogadott, akkor nem búzába egyeztek meg, hanem ennyi, meg ennyi mázsa élet. Ez búzát jelentett.

Aratás előtt mán nézegette a parasztember a búzát. Kidörzsölte a tenyeribe a szemet, akkor bevette a szájába, ráharapott. Nagypám úgy mondta: – Meg-nézem a körmömmel a szívit [szívét], hogy tejes, vagy nem tejes. Mer ugye, kukoricának, mindennek van szíve. Onnan indú ki. Az is élő.

Mer mikor mán a búza olyan vót, hogy a közepe nem vót kovászos (tejes, tésztás = lágy), akkor kezdtünk aratni. Sárga érésbe, mikor a töve felszakadt. Akkor mán a búza hozzáfog érni, meg száradni. Akkor mán a többü nem táplálkozik, hanem táplálkozik a szalmábú – még a szalma ki nem szárad. Úgyhogy mikor keresztbe raktuk, akkor még élt a búza a szárábú. Gyönyörűen beért, ez vót a legjobb búza. Gyönyörű pirosra beért a keresztbe a búza.

Aratásra mán ki vót takarítva, a kenyér megsütve előre, be vót készítve a gyűtőruha [gyűjtőruha] az asszonyoknak. Hosszú, hogy a lábunkot se verje a gaz. Újját is hosszút varrtunk a ruhának, korbca vót szedve az ujjá vége. Akkor lekötöttük a kezünk fejinél, hogy csak a kezünköt érje, mer a kötélcsinálás nagyon ki tudta verni az ütőérnél a bőrt. Akkor felű, jobbódalra tettünk egy nagy fótót [folt]. Mer ahogy szedtük a gatz, egy hét alatt elnyötte a ruhát. Balódon meg, ahogy a kötelet csavartuk, ott meg a hónunk alatt nyött el a ruha, akkor ott is minden héten kellett fódozni, hogy a testünköt ne érje. Mer az borzasztó vót, kivált a bánkúti búza, ezt 38–39-be hozták be divatba. Az akkora vót, mint az ember. Tizenöt éves vótam, oszt a búza olyan magos vót, mint én.

Péter-Pál nap körű arattunk. Vót olyan esztendő, hogy Péter-Pál napra nem csináltunk egy keresztet se, meg vót olyan esztendő is, hogy mán félaratásba vótunk. Két hét alatt okvetlen fel kellett aratni – nem lehetett, hogy maj' szép takarosán beosztom magamnak, kipergett vóna a szem, úgyhogy ez a munka belenyúlt az écakába, megmég napszámot is kellett fogadni, aki nem bírt vele.

Ezelőtt kiskaszával arattunk, majd azután aratógéppel. Aratógépje az 50–60 holdasoknak vót – Hunya András, Kurilla Gellért, ezeknek.

Az aratógépet négy ló vontatta, tizenennyihány holdot vágott le egy nap. Csak hát féltünk tülle, mer szórta a magot nagyon. Oszt a parasztságnak még a nagyon kicsi búzáér is meg kellett dógozni: keveset termett a föld, meg rá is vótunk útalva [szorulva].

Kaszálni mindenki megtanút a saját családjába. Én mán tizenkét éves koromba próbálgattam. Letették a kaszát, én meg felvettem. Tizenöt évesen én mán arattam. A kalapálás külön szakértelmet kívánt. Mer ahogy megkalapálta a kaszáját, úgy dógozott vele. – A kasza jó' meg legyen kalapálva, a takaró jó' be legyen állítva, akkor szép a rend – engem így tanított apám.

A búzát vagy falra vágtuk, vagy földre. Ez olyanformán van, hogy van a gaznak, amit még nem vágunk le, az ódala, a fala. Arra a falra ott megtámaszkodott, amit a kaszás levágott, ez a falra vágás. Nem hullt úgy a szem, meg könnyebb vót összeszedni a rendszedőnek. Mikor a földre vágta a kaszás, azt nehezebb vót felszedni, meg ugye, csak tört a búza, pergett a szem.

Az emberek vágják a búzát, az asszonyok meg a jányok szedték a markot [ezek voltak a marokszedők vagy gyűjtők]. Tíz-tizenkét éves jányok mán gyűjtöttek. Egy jó nagy öl búzát összemarkoltak, a levágott búzából kötelet csavartak, beletették a búzát, az emberek meg mikor végigértek, akkor kötöttek.

Mikor a kaszások legínyek vótak, a marokszedők meg jányok, akkor meg lehetett mutatni, ki hogy tud dógozni. Hozzáfogtak a kaszások vágni a búzát: – No, mosmán oszt a gyűtőket elhagyjuk! Engem nem hagyott el egy kaszás se, én ott vótam a kaszásoknak a háta megett mindég, engem nem hagyott el soha. Amék búzát a földre vágják, azt villával szedte össze. Mikor falra vágják, azt nem széhetette [szedhetette] villával, csak gagganccsal vagy gamóval [gaggancs = a fa hajlott ágából levágott sarlóhoz hasonló eszköz; gamó = ez is sarlóhoz hasonló eszköz: hajlított életlen vas, fa a golyója]. Megcsináltuk a kötelet, beletettük a búzát ez vót a rendláb. A fiatal jánka kétszerre tette bele a búzát, úgy bírt el vele. A kötelet a búzából csavartuk. Vett a gyűtő az egyik kezibe is egy marok gázt, a másik kezibe is egy marok gázt, a tövit összecsapta, akkor jó' megtekerte úgy, hogy ott egy hurok lett, ahun összecsaptuk a két végét. Nehéz dolog a kötélcsinálás nagyon, úgy kikezdte a körmünköt... A kisebb testvér a nagyobbak csinálta a kötelet, ha bírta, ez nagy segítség vót, mer akkor csak szedni kellett. Akkor így két gyerek maj'csak kitétt egy asszonyt.

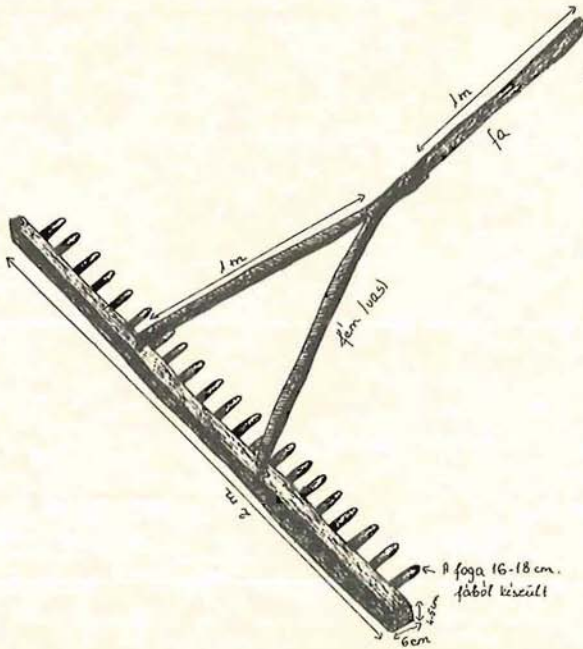
Kötözni akkor kötöttek, mikor végigértek. Akkor oszt kötöttek emberek is, asszonyok is – aki bírt. Mink ketten arattunk le tizenhét katesztrális hold búzát a párommal. Azt a kedvezményt megadtam neki, hogy még én kötöttem, addig ő ült. De milyen ülés vót az – a tűző napon. De mégis jobb vót neki, mint kötözni.

Nem sokat ültek az asszonyok, mer mikor bekötöttük a kívít, [kévét] a gyűtőknek mán hordani kellett össze halhájba, úgy nézett ki a dolog. A földnek a közepibe két sorjával egymásra rakták a kívíket – felit érű [erről], felit árú [arról] raktuk, kifele kalászával. A két sor közt hagyunk annyi helyet, ahun a keresztoszor elért. Szűrt nagyon a talló [tarló], úgy mentünk, hogy csúszattuk a talpukat. Meg szűrt a toklász, szűrt a por, meg a meleg. Dél fele mán nagyon lestük a kútat. Mer édesanyám főzött bent a tanyába, oszt mikor kész vót az étel, a kútvederre rákötötte a piros vagy a fehér kendőjöt, felengedte a vedret, akkor az aratók tudták, hogy mehetnek befele enni, meg egy kicsit megmosakodhatnak. Csirkét vágunk; savanyúleves vót, zöldbableves, csirkepaprikás – jó koszt kellett, hogy bírja az ember azt a nehéz munkát. Uzsonnát is kaptunk: rétest süttött édesanyám, vagy gomolya vót, vagy jó hideg aludttej, még ez vót a legjobb. Akkor a kívíkből csináltunk ülést magunknak, a szöttes abroszt leterítet-

tük a tallóra, körüültük, megettük az uzsonnát. Ennyit ültünk, akkor mentünk tovább, aratni kellett.

Keresztelni csak estefele lehetett. Akkor mán a kive egy kicsit megvonút [megvonul: harmatos lesz], így oszt nem ütődött ki belülre a szem. Nem lehetett pazarolni.

Ketten kereszteltünk. Letettünk egy kivit úgy, hogy a napra fordítottuk a kalászáat: amēre felgyün a nap. Ez vót az alsó kive, úgy is mondtuk: alsó pap. Ennek a kalászáat felhajtotta, hogy ha eső taná lenni, a földre ne érjen a kalásza, mer akkor csírát ereszt. Akkor erre a kivire rátettünk négy kivit négy ódalrú [kereszt alakban] befele kalászával, hogy ha esni taná az eső, a kalász ne ázzon meg. 1927-be olyan erős nyár vót, hogy a keresztkek kiszöldültek. Úgyhogy vigyázni kellett. Ez vót az első sor, egy keresztláb, négy kive. Erre még három

"Az arató kőszével vágta a búzát utána a marokszedő secedte kedőbe Este akkor összeszedték az összes kővet és keresztelték rakták. Amikor az egész kővet volt rakva, a szétszórt gabonát a bőgővel összekaparták. 10 kaszáló jutott 10 hold egy napra. 10 holdon 2 bőgős felváltva minden nap végigbőgöck a 10 holdat. He összekapart gabonát nevetek kapartónál szajnalban, amikor nem tört a gabona, utálával összeszedték és külön kapartókészlet csináltak belőle."

Bőgő

ilyen keresztláb kerūt. Megvót a négy sor, akkor a tetejibe is raktunk egy kivit ferdén, ez vót a felső pap, ennek is keletnek nézett a kalásza. Ez a kive az összes kalászt betakarta, hogy meg ne ázzon a kalász alatta. Mikor ez kész vót, lekötöttük, hogy a szél ne hordja széjjel: a második sor kivibű húztunk ki gatz, megcsavartuk, hozzácsavartuk a felső kivibű, átvettük a keresztten, a másik ódalon meg bedugtuk. Ez vót a kereszt: négyszer négy – az tizenhat kive, meg az alsó pap – felső pap, ez tizennyóc kive.

Valamikor úgy vót, hogy az alsó kive meg a felső kive a papé vót. A tizen-nyóc kívíbb két kive [kilenced]. Akkor mikor vót a hordás, a többi kívít bevítették a tanyába, ezt a két kívít kint hagyták a földön. A végén összeszedték, bevítették a papnak az asztagjába. Majd oszt mikor ez elmúlt, lett az egyházadó.

Az borzasztó jó vót, mikor az utolsó papot tettük fel este, vége vót az aratásnak arra a napra. Akkor bementünk, megmosakodtunk, feküdtünk lefele, mer három órakor meg mán kelni kellett felfele kaparékot szedni [bögzés].

Hajnalba összebögzöttük a kaparékot. Vót olyan nagy böggő [böggő = 2 m széles fagereblye, a fogai 15 cm-re vannak egymástól], avval összehúztuk, ami szétmaradt. Ez vót a kaparéék. Harmaton csináltuk. Délbe mán nem lehetett, akkor mán pergett a szem. Összebögzöttük, összekötöttük a kaparékot, ez vót a kaparékkive. Minden szem számított, nagyon össze vót akkor takarítva a föld. Hordás után még a keresztet alját is felbögzöttük. Akkor mentek a malacok: ami szem ottmaradt, azt a disznó mind összeszedte. Egész nyáron a tallón legeltek a disznók – hasznosítva vót minden szem. Őszkor meg vótak jó esők, a fű szépen felnyőtt, a disznó dúrta kifele magának azt a fűvet. Egy kis pótlást kellett adni – fűdarát, kukoricát –, kevés takarmányon megvót a disznó is.

Hordás

Kocsival behordtuk a kívíket a tanyaudvarba, ott lett elcsépelve a búza. A kívíket asztagba raktuk. Ki kellett számolni, hogy elférjen az asztag, meg még a cséplőgép is körülötte, megmég a szalmának is maradjon hely. Kikaróztuk. – No, itt lesz az asztagnak a széle. Akkor megcsináltuk az asztagnak a fenekét – igencsak hat lépés lehetett neki körű az alja. Akkor ez körű lett rakva, akkor a közepin is rakott egy sort – kalászával befele, hogy ha olyan vót is az idő, ne menjen pocsékba. Ezt felraktuk két mééterre, akkor ott vót egy padka [lépcső]. Mikor magosabb vót mán az asztag, akkor egy ember felment az állóba, onnan adogatott. Úgy vótak rakva a kívík, mint a cserép, úgy haladtak össze-fele. A végén kezdték összehúzni az asztagot, ez vót a hajazás. A tetejinek a közepit telerakták, a szélit akkor mán kalászával kifele rakták – ez öt-hat sor vót. A legvégit behegyeztük – éle vót, mint a tetőnek. Fent meg a kive fara fogta egymást, nem ázott be [kive fara = kalász nélküli vége.] Ahogy összeért a hajazás, akkor édesapámnak a nagykötél át lett dobva, azon ereszkedett lefele, mer mán a létrát nem érte el, akkora vót az asztag. Ami szál leesett, mikor hányt a ember felfele, azt mikor a kocsit elment, sűrűfogú böggővel az asztag alá húztuk.

De gyönyörű szép körteszárú asztagot kellett ám rakni, hogy az szép legyen! A szalmakazalnak is, a törekkazalnak is ugyanúgy az alját beljebb kellett rakni. Szépen összeigazgatni, az időjárás abba nem csinálhatott semmi kárt. A tanya díszé vót az ilyen kitutajozott [a kazal tetejére tett díszkéve] szalmakazal, szénakazal, a szép nagy csutkakúpok.

Azér vigyázni kellett az asztagrakással nagyon. Az én édesapám szegény,

ott lelte halálát. Mer mikor Menyhár' bátyámat kivitték a tizennégyes háborúba úgy köszönt el édesapámtú: – Úgy dógozz a földemmel, testvér, mint a magadéval. Édesapám ezt meg is ígerte. Kikisérté Menyhár' bátyámat a vonatho, hazagyütt, elkezdtek hordani befele a gazt. Mán vót egy jó padka, mikor gyütt a vihar. Akkor leterítette édesapám ponyvával az asztagot. Mikor leterítette, aszongya: ne tegyem oda a létrát, lecsúszik ő. Mer nagyon gyütt a vihar. Oszt ahogy csúszott lefele, ott vót a földön a vasvilla, abba belecsúszott, a villa meg összevágta a belső részit. Három hétig élt még szegíny édesapám utána. Aszonta Kovács doktor: – Nyugodjanak meg, Jósának itt vót a háború. Én hároméves vótam édesanyámnak, az öcsém egyéves, meg ott vót a másik két gyerek is.

Borzasztó vót az is, mikor a villám belecsapott a nagyasztagba. Nekünk huszonnyócba belecsapott a villám, az összes búza elégett, az összes! Akkor évbe még egy tehenünk is megdöglött. Nem is tudom, mi vót velünk.

Mikor meg mink megesküdtünk, oszt először vitt ki a párom Csejtre, akkor este vágott bele a villám Hornokékná a nagyasztagba. Mán ott állt a gép, hogy maj' csépel, gyüttek a részesek is [bérmunkások] kifele. Égett, ropogott, pattogott a búza. Egy pillanat alatt odavót az egész évi gürcölés. Az élet.

Cséplés

Nagyapám idejibe lóval nyomtatták ki a búzát. Csináltak egy nagy, kört formázó szűrűt [szerű]. A földet elsöprötték, belocsolták, akkor törekfélivel beszórták, nagyon keményre megtapostatták a lovakkal. Vót, aki sújencával [szalmás sár] megtapasztotta. Úgyhogy mikor megint felsöpörték, az olyan tiszta vót, mint a ház földje. Nagyobb gazdaságokba kör szűrűt is csináltak.

Akkoriba a búzát, amit levágtak, boglyába rakták. Masínával bevitték a boglyát a szűrűbe. Ott három ló össze vót rövidre kötve, a gazda középen állt, hajtotta a lovakot körbe-körbe, a lovak meg taposták kifele a kalászbú a magot. Akkor összetakarították a szalmát, a búzát megrostálták. Rostálni kellett, mer abba minden benne vót: toklász, törek. Szépnagyapámnak vót egy tizenkét szeles, nagy nyomtató ponyvája, azon vezette a lovakot. Oszt ahogy egyszer nyomtatott, bevágtatott a tanyába egy betyár – Rózsa Sándor. Mondja oszt szépnagyapámnak: – Mátyás bácsi, mentsen meg, a nyomomba vannak a pandúrok, a kondorosi csárdátú üldöznek. Nagyapám oszt gyorsan elküdte a lóhajtót, Rózsa Sándor meg felvette annak a ruháját, oszt elkezdte a lovakot hajtani. Odaérnek a pandúrok: – Mátyás bácsi, nem látott ére egy lovaszt? Ezt a gyalázatos Rózsa Sándort keressük. Mondja oszt nekik nagyapám: – Nem vettük észre, mink itt nyomtatunk. – Hát akkor biztos elvágtatott a Csárdavőgybe. Úgyhogy a pandúrok elvágtattak Szarvas fele nyugatnak. Rózsa Sándor meg visszaötözött, oszt mondta nagyapámnak: – No, Mátyás bácsi, magának ezután nem veszik majd el soha semmije. Akkor oszt elvágtatott keletnek, a kamuti csár-

dába. Nem merte szépnagyapám kiadni Rózsa Sándort a pandúroknak, mer ha kiadta vóna, akkor éca elmentek vóna, oszt mindent elvittek vóna. Félték a betyároktú, muszaj vót elbújtatni őket.

Az 1880-as évektű mán géppel csépeltek. De nem mindenki. Imre bácsi, az nem engedte be a cséplőgépet az udvarába, csak harmincháromba. Addig lóval csépeltek. Akkor oszt a fia megúnta. Elment a Gyuricza Tóni gépjihő, megfogadta. Mondja nekik: – Emberek. Tudják, milyen fafejű az én apám. – Tudjuk. – Nohát. Úgyhogy bemegyünk, elcsépelünk, semmi részt ki nem veszünk – majd az enyimbű. Az öreg biztos lefekszik a bejáróra, akkor te meg te, beviszitek. Oszt csak elcsépelünk evvel a géppel. De egy szál szalma ne maradjon az udvaron! A törek szépen össze legyen rakva, a búza tiszta legyen! Úgyhogy elcsépeltek a cséplőgéppel. Oszt mikor elmentek, az öreg odamegyen a búzáho, nézi, nézi: – Elég szép tiszta ez a búza . . . csak van esze ennek a gyereknek. Attú kezdve oszt nem csépeltek lóval Imre bácsinál se – csak az árpát. Mer úgy magyarázta az öreg, hogy csak úgy lesz jó púha az árpaszalma, hogy a lovak megtörik. Mer az árpaszalma, az takarmány vót.

Mikor én gyerek vótam, akkor olyan divat vót, hogy az emberek összeálltak, egymásnak csépeltek. Mentek egyik helyrű a másikra. Kísűbb oszt lettek a részesek. Úgyhogy egy dőlőbe elindút a gép, gyűtt szépen sorba, mint az óra, olyan pontosan. Búzába fűzettünk: száz mázsa búzábú nyóc – tíz mázsa vót a bér.

Az első időkbe gőzgép vót – szalmával fűtötték, majd azután szénnel. A kazán, az kijjebb állt, nehogy meggyűjtsa az asztagot. Tűz nem vót, hála Istennek, soha a mi gépünkne. Mikor beállt a gép a tanyaudvarra, az vót az első: a gazda teleengedte vízzel a fecskendőt. Dohányozni is csak a vízipuska mellett vót szabad – ki felelt vóna, ha leég a tanya. Ezeket a gépeket ökorrel, bivallyal húzatták, beállítani csak hévérrel lehetett [emelő]. A mi időkbe mán vót magajáró gép, ebbe olajat kellett önteni.

Cséplőgépjük leginkább a kovácsoknak, lakatosoknak vót. Venczákéknak, Vince bácsinak vót gépje három, Ede bácsinak kettő, akkor vót még Jánosnak is. Gépje vót még soknak: Gyuricza Tóninak, Németh Gyurá bácsinak, Szabóéknak. Odaát, a Varnyason Tímár Menyhár bácsinak. Hunyán is vót vagy hat: Hornok Imre bácsinak, Gubucz Imre bácsinak, Pucor Tímár Gergely bácsinak, Bencsikéknak, Harmatiéknak, Szujónak, Hunya Imre bácsinak.

Azt, hogy hova mennek csépelni, a gépnek a gazdájával intézte a parasztember. A gépnek a gazdája meg igyekezett jó bandagazdát fogadni. A bandagazda meg igyekezett olyan részesmunkásokat összeszedni, akik nagyon dógoztak. Mer a cséplés, az egy olyan borzasztó munka vót, hogy aki nem csinálta, nem birja el se képzelni. Tímár Vendel, Gyebnár Lajos, Hegedűs Imre, Vaszkó Elek, id. Róza Antal, Farkas Vince, id. Cserép Mátyás meg a fia, Mészáros Matyi bácsi – ezek vótak a bandagazdák.

A gépné huszonkét ember dógozott: 1 gépész, 1 első ember [zsákos] és ennek a segítsége, 2–3 asztagos, 2 kévevágó, 2 etető, 2 szalmahúzó, 2 kazalrakó, 2 pelyva- és törekkaparó, 2 pelyva- és törekhordó. Vót még hat félrészes, ezek fele bért kaptak, ezek mind jányok. A többi egész részes vót. Vót még asztagos, azok a kívít adogatták le az asztagrú a kévevágónak. A kévevágó megfogta a kivekötelet, egyet fordított rajta, de mán akkor el is csapta. Az etető széthúzta

Cséplőbanda a tanyaudvaron. Inas, feketére égett, szikkadt emberek. Jobbszélen ül a nagymama az unokájával, tőle balra áll a gazda a vendéglátás szimbólumával: egy kerek kenyérrrel

a kívít jó vékonyra, hogy jó' elterűjön azon a nagy dobon. Vót olyan is, hogy kicsúszott a keze közül a kive, akkor egy nagyot roppant a gép, akkor mindenki felkapta a fejit: Mi van? A kivevágó jány megvan? Az etető megvan? Farkas Imre bácsi, az világhírű etető vót, nála ilyesmi soha nem vót.

Az első ember – így mondtuk – a zsákokba folyatta a búzát. Ennek nagyon erős embernek kellett lenni. Tele vót az a nagy parasztsák, vót benne nyócvan kilós, de vót benne százhuszonöt kilós is, akkor ezt elszedni, mázsálni, elvinni. Mindég vót az első ember mellett egy segítség is.

A gépbű ahun gyűtt ki a szalma, ott vót a szalmahúzó. Ezek is ketten vótak, váltották egymást, mer a port sokáig nem lehetett bírni. Vót ilyen kétágú villájuk, avval igazították, ahogy folyt ki a szalma. Mikor lett egy rudassal

[2 petrencerúddal elvihető mennyiség], kihúzták a gép farátú, a szalmahordók meg elvitték. Azok is vótak négyen. Ezek is emberek vótak, ezt asszony nem bírta vóna csinálni.

A töreklük, meg a pévalük itt vót a legrosszabb dógozni. Annyira porolt, hogy csak úgy dőlt lefele a por. De árébb nem lehetett menni – tűrni kellett. Itt jányok dógoztak. Az egyik lyukon folyt a törek, a másik lyukon meg folyt a péva. A pévát gereblyével kaparták rá a jányok a harára [hara = téglalap alakú zsákanyag, a két hosszabbik oldala rúdhoz rögzítve]. Mikor a hara tele lett, vót két törekhordó, az elvitte. A töreknek vót rács csinálva, arra kellett kaparni. Egy jány kaparta a töreket, egy jány kaparta a pévát, kettő meg hordta. Egyszer a töreket vitték, egyszer a pelyvát. A pévalük, az vót a leggyalázatosabb, olyanok vótak azok a szegény jányok, szájalom vót őket nézni. A kivevágó jány meg a váltója – ezek vótak még jányok, de ez könnyebb munka vót. A váltó, mikor ráért, akkor hordta a vizet inni az embereknek. Hogy ne igyunk annyi sok vizet, csináltunk ecetes vizet.

A kazalrakás, az külön mesterség vót. A szalmának akkor nagy vót a becsülete. Azt úgy kellett felrakni, hogy az el ne dőjön, össze ne ázzon, be ne rohadjon. Minden szál fel lett használva fűteni, aljazásra, takarmányozásra. Jó sok szalmát tettünk a jószág alá, akkor az rápiszkolt, akkor vittük kifele szalmástú a ganajt a trágyadombra, onnan meg kifele a földre. Olyan gyönyörű vót az a sok friss sárga szalma – még aludni is azon aludtunk: a trózsákon [szalmazsák]. A kazlat jó magasra felrakták, akkor behajzták. Egy kis eső után jó' lehetett tetézni: hegyesen szépen felraktuk, hogy arrú a víz lefolyon. Akkor leszorítottuk dróttal a szél ellen. Akkor a legvégin csináltunk egy kis szalmakívít. Annak a vége ollóval egyenesre vót nyírva, az vót a tutaj, azt a kazalnak a végire felrakták. Úgyhogy aki ment ára [arra] a kocsiúton, az láthatta, hogy ott milyen ember lakik. Mer ahun nem vót jó' betetézve a szalmakazal, meg ahun ítélet [ítélet = rendtelenség, összevisszaság] van, ott pucuta [rendetlen] ember lakott. A jó gazdának a szalmakazalja rendbe vót, a környéke feltakarítva. Mink is mikor mentünk kocsival, oszt elvágott tutajt láttunk, édesapám mondta: – No, ez pontos ember, mer ennek a tutaj le van nyírva.

A törekkazalnak még nagyobb vót a becsülete, mer azt feltakarmányoztuk. Egy kis takarmányrépát felreszeltünk, összekavartuk törekkel, pelyvával, úgy adtuk a lovaknak. Kapott rá egy kis szénát.

Úgyhogy, ha a cséplésné rossz kazlat raktak, azt jövőre nem hívták: – Nem gyühetsz, komám, mer beázott a szalma. Vótak híres törekkazal-rakók: Nemes Jani bácsi, az olyan kazlat rakott, hogy csak olyan lehetett. Nem dőlt le soha, nem hullt az ódala. Úgyhogy a gazdák csak avval a csapattal álltak szóba, ahun ilyen kazalrakók vótak, mint Nemes Jani bácsi, Kurilla Pali bácsi, meg az öreg Róza. Az öreg Róza, az olyan törekkazal rakott, hogy a verébnak kihalította a hasát, mikor elszállt felette [éle volt, hogy leperegjen róla az eső]. Akkor mikor elment a gép, a gazda szépen körúrakta a törekkazal szalmával vagy rák-

Háromágú favilla:

* Három fajzatja / fajtája / van:

- Árnyékos székelyek szokták szedni: az ága: 60 cm
fogó: 45 cm
anyele: 1 m 30 cm

- Élező: ága: 60 cm
fogó: 60 cm
nyele: 4 m - 4 m 50 cm

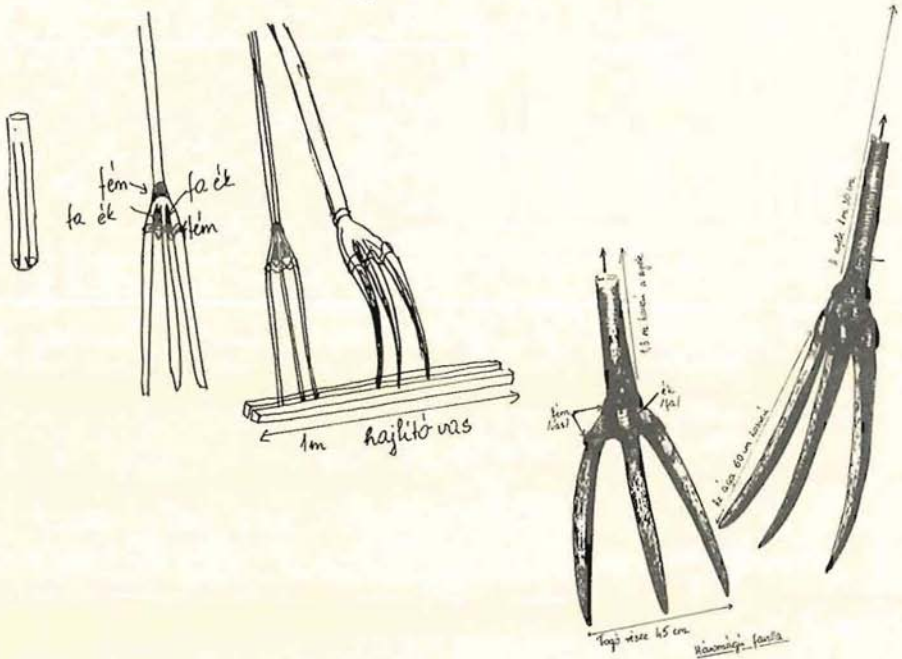
- Derekazó favilla: hosszabb és szélesebb:
1/1 szalmát mikor rakták össze /
ága: 60 cm
fogó: 60 cm
anyele 3 m

1/1 favilla készítésének külön mestere van.

1/1 favillát kősfából, juharfából, szilfából készítik. 1/1 topolyfa / nyárfal könnyen törik.

1/1 gömbölyű fát befűrészelik 60-65 cm-re. Beleteszik forró vízbe. 1/1 vasat ráteszik (ezt kovács teszi rá), hogy ne repedjen. 1/1 fát bevágják, széthúzzák. Két fából faéket tesznek bele. Hajlítják széjjel. Ráhúzzák a vasat melegen.

1 m-es hajlítóvas közé teszi. Előtte forró vízbe tette. Addig hajlítja, hogy kényelmesen hűdja fogni, és ne akadjon a földbe.

Háromágú favilla

lábbal, hogy a csirke ki ne kaparja. Vót olyan, hogy kenderbű kerítést csináltak a törekkazalnak.

Vót, aki csak beöntötte a búzát a búzakomrába a földre. Búzakomra minden házná vót. Elrekesztettük a helyit, a teli zsákokbú egy párat lefektettünk a földre, akkor a búzát beöntöttük. Nagypámnak hombárja vót. Ez egy nagy láda – 15–20 q búza is belefért. Be vót építve, azt onnan nem lehetett mozdítani. Úgyhogy mikor vót a demokrácia, István bátyámtú elvitték vóna a hombárt is, de nem tudták kihozni, nem fért ki az ajtón. Abbú a szép erdélyi kemény bükkfábú vót, ráírva a neve. Olyat is láttam, amin rajta vót a magyar címer. Ami búza

A hunyai Véha-malom. Ma tsz-iroda

nem tért [fért] ide, az zsákokba maradt. A falnál körbe vót ászok [tégglára rakott deszka], arra lettek téve a zsákok. Árpa, zab, az ment a pallásra. Raktárat bérelni is lehetett: bevittük a faluba Gyuricza Béla bácsiho a búzát, akkor mikor úgy hozta a sorja, eladtuk. Addig raktáron vót. Mer azér arra is számítani kellett, hogy ha jövőre megszorú' a szem, oszt nem lesz termés, a kenyérnek való akkor is meglegyen. Ezelőtt sok búzakereskedő vót Endrődön is, Gyomán is, Tímár Lajos bácsi, Tímár Gyuri bácsi, Schwarz Ede, Hortestein. Paskomrú, Ugarrú Gyomára vitték a búzát. Ami otthon maradt búza, abbú megrakodott

a kocsi, elmentek a malomba, leőröltek 6–8 zsák lisztet, mer hogyha sár lesz, akkor is be legyen készítve. Lett tisztaliszt, kenyérliszt, korpa, dara [gríz]. Akkor visszarakták az ászokra külön a kenyérlisztet, külön a tisztalisztet, a korpa ment a jószágnak, segíteni jó vót nagyon a kukoricadaráho. Vót Endrődön 28 szárazmalom, 5 szélmalom, 4 gőzmalom, meg egy darálómalom. Hunyán is vót egy nagyon jó malom. Véháéké vót, azelőtt Kiss Mihály vót a tulajdonos. Ezt a malmot 910-be Gajsz (Geiss Gáspár és Gyula) építette. Véha Máté kovácmester idejibe gyönyörű motor vót benne. Ez még máma is malom vóna, meg a többi is.

Szántás, trágyázás

Nem mindegy, hogy én azt a földet mikor szántom fel. Nem úgy van az, hogy én most meggondolom, oszt szántom felfele. Hanem mikor annak jó munkája van. Mer mikor jó munkája van, akkor lehet csinálni szépen. De ha akkor nem csinálja, mikor kell, akkor beszárad, hantos lesz, akkor mán nem jó. Ezt látni kell, ebbe bele kell szokni.

Nyáron, ha csak egy mód vót rá, akkor aratás meg cséplés közt kihordtunk egy csomó trágyát, akkor ezt beszántottuk. Augusztusba jó vót szántani, ha olyan vót az idő, mer akkor a nap még szétégette a partokot [magasabbra került föld]. A jó parasztok mindig augusztusba szántogattak. A lusta csak télen szántotta, meg tavaszkor – Gergely bátyám ilyen vót.

Egyik esztendőbe a földnek a közepin kellett kezdeni a szántást, a másik esztendőbe a földnek a szélin kellett kezdeni a szántást. Mer ha mindég a középtű kezdtük vóna, akkor a közepe kilaposodott vóna. Mikor szántottunk, azon igyekezett az ember, hogy én fogjak be leghamarabb, meg én szántsak legtovább. Ez vót a virtus. – Hú, mán az befogott – gyorsan én is, hogy esetleg egy kerülővel maradjak le. Nyáron, mikor szántottunk, aki messzebb szántott, azt felvetette a délibáb – ott vót fent a fogat a magosba. Szép vót.

Vót olyan föld, akit – mikor a termést levettük rulla – nem trágyáztunk meg, hanem felugaroltuk. Annak értelmébe, hogy az elszórt mag – búza, fű – kikeljen. Akkor oszt őszkor még egyszer felszántották – de ezekkel a magokkal mán nem kellett számolni. Bevetették, amivel akarták, de nem vót gyomos a föld.

Minden esztendőbe másik-másik földet trágyáztunk meg. Egy földre három-négy év után megint rákerítettük a sort. Nagyon rossz parasztember, aki legalább minden negyedik esztendőbe nem trágyázza meg a földjét. – No, aszongya, ez a föld három éve kapott, most kap. Akkor elosztotta az ember a trágyát. Az istállótrágyát nem pótolta semmi. A földnek is fontos vót a jószág: az adta a trágyát. Annyi jószágot kellett beállítani, hogy a földnek elég legyen a trágya – mer a földnek a kívánságát is figyelembe kellett venni. De vótak is olyan nagy ganajszarvasok a tanyaudvar végibe, lehetett kihordani [ganajszarvas = szabá-

lyos téglalap alakú, oldalfallal körülvett trágyarakás]. Trágyahordás előtt a földet 4–5 centire megszántottuk. Kihordtuk, villával szétterítettük. Olyan szép vót, mikor sorba ott vót a sok kupac. Ott rendnek kellett lenni. Ha nem egyenes vót a trágyasor, a másik aszonta: – Ez semmi munka. Takarosan kellett csinálni, egyforma messzire rakni őket, mer a föld is úgy adta vissza a termést egyformán. Akkor széjjelhánytuk, adtunk neki egy keverőszántást, mer csak úgy érvényes az istállótrágya, ha a földdel le van takarva. Ha kisüti a nap, olyan, mintha ki se vittük vóna.

Törés

A kukoricára akkor kéne az eső legjobban, mikor az aratás van. Mer ugye, akkor kezd kötni, szemezni a kukorica. Az aratásho meg ippen nem kéne az eső. Vót úgy, hogy vízbe arattunk, felállítottuk az első kívít, oszt úgy raktuk rá a többi kívít. Meg olyan is vót, hogy csak annyi kukorica termett, ami a kocsi-derékba is elfért. Harmincnégy, harmincöt, az nagyon szűk esztendő vót. Negyvenkilenc májusába meg olyan fagy vót, csak csalamádé lett, kukorica semmi.

A törés, az is nagy dolog vót: szeptember- október, mikor hogy. Nagypám idejibe még csuhésan törtek [hajasan]. Mer ugye, vótak a családba öregebbek, azok mán nem birtak törni, de odabe még fosztani tudtak. Melléült a kukorica mellé az asszony nép, az öregje, a szomszéd – tízen-tizenöten is fosztották a kukoricát a ház előtt. Így oszt a csuhé megmaradt a marhának, meg oszt hamarabb begyűtt a kukorica a földrű, hamarabb szabadút a föld, lehetett hordani befele a csutkát, lehetett szántani felfele. Mer október tizedikén mán a búzát kellett vetni.

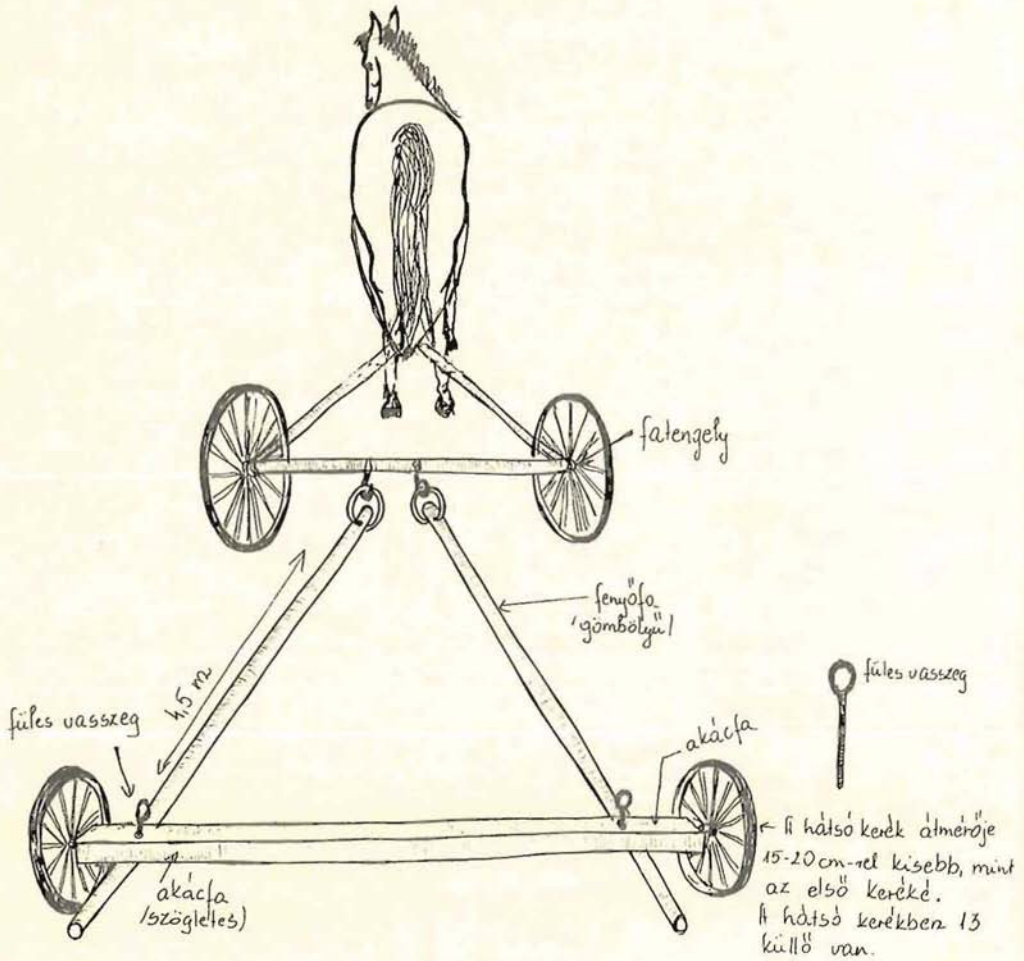
Törtünk, még láttunk. Akkor megvacsoráztunk, oszt bizon este holdvilágná vágosgattuk a csutkaszárat, akkorra mán megvonút [harmatos lett]. Ha szárazon vágta, akkor lehullajtotta az ember a levelet rulla – a levél meg kellett a jószágnak. Akkor hajnalba meg kötöttük össze kúpba. Mire felgyűtt a nap, akkorra a csutka össze vót rakva kúpba. Rendes helyen a csutka kúpba látta meg a napvilágot. Akkor újbú nekifogtunk törni. Ez így ment.

Letörtünk, behordtuk a tanyaudvarba a szárcsutkát. Akkor csináltunk belülle kazlat. A kazalba belement két-háromszáz kive is [egy kive = 25–30 szál csutka). Számon tartottuk. Mer azt tudni kellett, hogy ennyi meg annyi marhának mennyi csutka kell télire. Egy napra három kívível számoltunk. Ennyi nap, ennyi a jószág – annak elégnek kellett lenni. Mer szénát is evett a jószág, de elvárta a csutkát is.

A csutkakazlat körbe raktuk, kalászával befele. A tetejit körbe felraktuk, akkor arra is csináltunk tutajt. Két vagy három kívít összekötöttünk felúrú, rátettük a kazal tetejire, az alját meg szétigazítottuk. Úgyhogy az leeresztette a vizet, az esővíz nem folyt bele a kazalba.

Masina

„Szénát, leveles csukát, aki be van kötve, szállítanak vele. 30 kéve fér rá.
Beérek vele az udvarra. Ily ember a fűlest / fűles vasszeg / felemeli, kézzel
ki lehet emelni. A lovat szőlítják, a kerek ottmarad.”

Masina

A kukorica a padlásra került, meg a góréba [lécekből álló szellős tároló]. Vót olyan góré, akibű kétszáznegyven mázsa kukorica is kigyütt morzsol-tan.

Töréskor egyszerűbb vót az étel, mint aratáskor. Leves, tészta, ilyesmi. Szilvalekvár, meg pucor [a disznó hólyagjába töltött kolbászhús]. Úgy igyekez-tünk, hogy ha csak lehetett, töréskor vágtuk meg a pucrot. Jó vastag vót, nem száradt ki. Meg micsoda illata vót, mikor megvágta a nagyapám . . .

Mikor lement a kukoricafődrű az utolsó kocsi kukorica, akkor mán ekére fogtunk, szántottunk.

A búza vetése

Felszántottuk a földet, azután oszt vetettük a búzát. Valamikor csak tiszavidéki búzát termeltünk, majd oszt az kiment a divatbű. Könnyen megdőlt, meg érzékeny vót nagyon a rozsdásodásra. Meg ezek a magyar búzák lerogytak mingyá, mikor egy kis esőt kaptak. Nehéz vót aratni, boncos [zilált] vót a rend. Azután székács-búzát vetettek, de az itt nem vált be. Akkor oszt a bánkúti búza gyütt divatba. Mink a szikes fődeken csak tiszavidékit termeltünk, az ott jobban megtermett. Az ugarri fődbe, oda bánkútit vetettünk, mer ott meg az vót a jobb. A bánkúti, az olyan búza vót, hogy nekem vót egy fajsúlymérőm, az 84-ig mért, de ezt nem lehetett rajta megmérni, több vót.

A jó vetőmag fontos vót. Mikor még talpon vót a búza, apám mán nézegette: – Ez a darab egyenes, ennek szép a kalásza, ez a legpirosabb, ez lesz a vetőmagnak való. Nagyapámtú meg úgy tanútuk, hogy mindég a beért búzának a magja vót alkalmas a vetésre, úgyhogy ami táblát apám kiválasztott, én azt arattam le utójjára. Csépléskor a vetőmagbúzát külön rakták. Akkor vót konkolyrosta, kirostáltuk belülle a konkolyt, a vadborsót, akkor vót egy nagy fa mosóteknő abba belefért egy zsák búza, egy fél veder rézgálicos vízzel megmos-tuk, falapáttal kavartuk. Akkor vót búzaszárító ponyva, azon szárígattuk. Ott vót a jó vetőmag.

Divat vót, hogy másfajta természetű fődbű hoztunk vetőmagot. Rokonfé-litű, olyantú, akibe bizodalma vót az embernek. Mer vótak ezek a székes fődek, ott sokkal jobb vót a búzának a sikértartalma – ezt a másik fődbe is megőrizte valameddig. Úgy csináltuk, hogy tíz-tizenöt kilométerű cserélgettük a vetőmagot.

Sokáig kézzel vetettünk. Mikor még gyerek vótam, apám tanítgatott: – No, adjá a csirkének búzát vagy kukoricát, de tanújad a vetést is, oszt a kosarat a kezembe adta. Akkor a kezemmel kivettem egy félmarékka, akkor oszt úgy vettem széjjel, hogy messzebb menjen, ne egy csomóra, hanem terüljön. Szét kellett eresztetni az ujjakot. Akkor ahogy ment az ember, a jobb lábán terített, mikor meg a bal lábára lépett, akkor belemarkolt a búzába.

Úgyhogy megtanútuk vetni. Vót olyan, aki a kötőjibű vetette a magot, én

nem. Én elővettem egy fél zsákot, a zsáknak a csücsibe [csücske, sarka] tettem egy kis búzát, hogy a hurok ne csússzon le a zsákrú, megkötöttem a hurkot. A madzag másik végét meg a zsák szájáho kötöttem. Akkor beletettem a zsákba vagy harminc kila búzát, fel a hátamra, elő vót a szája. Akkor ment középen az ember, a jobb lábára vetett egyet az egyik ódalra, máskor a másik ódalra. Egy holdba belevetettem olyan 80–90 kilót. Szépen kikelt, két szál nem vót egymáson.

3. ÁLLATTARTÁS

A földhő nagy pótlás kell: a jószág. Jószág nélkü nem ér a föld semmit.

A mezőgazdaság meg az állattenyésztés – ez olyan munka, hogy ez leköti az embernek minden idejét. Akinek jószágja an, annak se karácsonya, se újév, annak a jószágot meg kell etetni-itatni. Hajnalba fel kell kelni a lónak adni, utána a tehenek elű kiizikelni [kivinni a lerágott csutkaszárat], a tehénnek odaadni az abrakot, szénát, csutkát, azt rágosgatták. Mikor jóllaktak, akkor itatni a lovat, utána a tehenet, akkor megfejni. Mikor ezek el vótak végezve, akkor a disznók gyüttek, mán ott vót hét óra. Mikor megfiáltak, akkor mán tavaszkor ott vót leválasztva a malac, akkor annak négyszer naponta enni adni – arra gondolni kellett, hogy az nőjön, fejlődjön.

Az akkori parasztember nem tudta azt elképzelni, hogy a jószág mellett ne legyen valaki. Mer bebontózik, elszabadú. Apósom éjfél tájba minden éca kiment megnézni az istállóba a jószágot. Nagyobbacska gyerekek mikor vótunk, sokáig ott háltunk az istállóba, hogy ha baj taná lenni a jószággal, ott legyünk. Szerettünk ott hálni – meleg vót, tisztaság vót.

Ló

A parasztembernek a ló vót a két szeme. Az adta az életet, avval dógozott, az kereste a kenyeret. Akinek földje vót, annak okvetlen vót lova is.

Az endrődi parasztembereknek igencsak mindnek hámos lova vót [hámos ló = igavonásra v. kocsiba fogható ló]. Szépek vótak ezek az arabs félvér lovak: vékony a lábuk, táncolva mentek. Igavonásra nem nagyon vót jó, de a kocsiba nagyon szép vót. Mikor megfogtam a hajtószárat, feltartotta a fejit, csak úgy forgott a kerék. A nóniusok, azok meg nagyon jóindulatú lovak vótak, erősek, a terhet nem hagyták az úton. A muraközi is kellett. Ott szurokföld van. Mindenüve földút vezetett. Oszt őszkor, a betakarításkor vótak azok a nagy esők. Ezeket a nagy társzekereket csak a muraközi ló tudta húzni.

Fontos vót, hogy a ló is jókedvvel csinálja, amit kell. Gondozni, tartani is kellett a lovat, meg ki is kellett adni a kosztját. Az gondozta, az etette, aki dógozott vele: az apa, vagy a legidősebb fiú. Az asszonyok nemigen etették a lovat

– fétek tülle. Én is mindég trappba etettem. Écaka felkelt az ember, akkor adott neki két veder kukoricát páronkint, akkor kisöpörte a jászot [jászol], megvakarta, megtűrgette, hogy ne legyenek piszkosak. Akkor egy kis szénát kaptak, akkor megkínáltuk őket vízzel – két veder vizet kaptak páronkint, akkor egy kis tököt. Abrakot háromszor napjába kaptak a lovak. Mikor ették az abrakot, apám nem engedett be a lovakho, úgy mondta: – Ne háborgassátok a lovakot. A széna, az árpaszalma, az ott vót előttük mindég a rácson. Akkor olyan gyep-széna termett – gyönyörű! Olyan szagú vót az istálló, mint a patika. Egy szénába vót ötvenféle fű, az biztos. Bodorka – ami az élet vót. Most hiába adja az ember a szénát a jószágnak, nincs annak semmi illata. Azok a nemes füvek mind oda-vesztek.

A lónak, annak ragyogni kellett. Meg szerette is a ló, mikor takarították. Először megvakartuk tetőtű talpig: a fejtű le a lábáig. Vót ilyen fanyelű vakaró, avval. Akkor utána fogott két marék szalmát, ezt megcsinálta csutaknak, akkor avval szépen végigcsutakolta az ember a jószágot. De annak a csutaknak olyan-nak kellett lenni, mint a szíjnak, hogy az ne szúrja a jószágot. Szerette a ló, mikor csutakoltuk. Aztán vót egy kefe, tenyéryi, akkor az ember az egyik kezivel kefélt a lovat, a másik kezivel meg húzta le rulla a piszkot a vakaróval. Mikor ez megvót, akkor vót lópokróc, annak egy darabjával végig tőrűtük [töröltük] szépen a lovat. Annak a lónak ragyogni kellett. Mikor megálltak a kocsival, a parasztembernek az vót az első dóga, hogy lópokrócot takarjon a lóra, ha olyan vót az idő. Szántott őszkor, akkor mikor kifogta, letakarta a lovat. Mikor a téeszbe behajtották édesapámat, ríva vitte be a lovat. Gyönyörűszép sárga ló vót, Csinos vót a neve. Édesapám két hétig nem aludt: a lónak a keféje mindég a kezibe vót.

A ló, az nagyon hirtelen megellik, nem kellett neki a segítség. Vót olyan huncut ló, hogy ha ott lestük, akkor nem is ellett meg. Mikor elhúzta a lábát onnan az ember, akkor mingyá lefeküdt, oszt megellett. Vagy le se feküdt, állva ellett meg. Beszóltam édesapámnak: – Gyűjjön, ellik a ló. Mire kiért, mán meg-vót a kiscsikó. Jaj, nagyon örút neki az anyja. Nyalta. Meg olyan röhögve nyerít-tett – adta az örömet a kiscsikónak, dédelgette. A kiscsikóba az az érdekes, hogy az mingyá feláll. Egy-két perc – a kiscsikó feláll. Megrázza magát, felüti a fejit, kel felfele. Akkor odavittük apámmal a csecshő, megszoptattuk, akkor mán erősebben állt. Megint szopott egy kicsit, még erősebb lett, azután oszt tudott maga szopni. Nálunk vót 4–5 kiscsikó is egy esztendőbe. Azok olyanok vótak, mint a rossz gyerekek. Egyik rosszabb vót, mint a másik. Némék [némelyik] csikó feltette a lábát a gyerekek nyakába, akkor a gyerek elesett, osztán játszot-tak tovább, még oda nem hította a kiscsikót magáho az anyja. Vót egy lovunk, annak nem számított, hány csikó vót a tanyaudvarba, az mind az övé vót, úgy vót vele. Nyerítette össze őket, hagyta szopni mind. Még kapart is, hította magáho a csikókat. A kiscsikó, az olyanformán van, hogy hat hónapos koráig szopik. Azután meg ad nekik az ember zabot egy kis búzával. Július derekán el

kellett választani. Mer nyárba az ember hordta be a gabona-félit, a gazt, ott a csikó mán nem lábatlankodhatott. Rágt a hajtószárat, betette a lábát az istrángba, bebontózott – ezt nem lehetett hagyni.

Mikor a csikó elérte az egy esztendő, akkor akit olyannak láttunk, hogy – no, ez jó lesz, ez pízéő [értékes] ló lesz, ezeket felfogtuk a jászolra. Akit meg nem akartunk megtartani, az ment a vásárra.

Aki maradt, arra rátettük a hámot. Igen ám, csak hát nem vót azon sohase olyasmi – fődhő vágta magát. Akkor felkelt, odavezettük a kocsiho, egy öreg lóval indítottunk először csak üres kocsiho. Akkor az öreg ló vitte-húzta, akarmit csinát, muszaj vót neki menni. A csikó, az indút vóna, szaladt vóna. Az öreg ló, az meg tudta, hogy nem szaladni kell. Akkor az öreg ló átnyúlt, megharapgatta a csikót, hogy nyugodjon. Mer a ló, az kegyetlen okos állat. Akkor tanítottuk a csikót szántani: befogtuk az ekébe az öreg ló mellé. Csak úgy lehetett feltenni rá az istrángot, hogy felvettük az első lábát, így nem tudott rúgni. Akkor mentünk szántani. Suttuyogtunk neki az ustorról [apró csördítések], de azér nem kisztettük [késztet], hogy no, mosmán körömhegyre húzzon [többet, mint amit bír]. Csak lassacskán, apródonkint.

Nem mindenkinek fogadott szót a ló. Fiatal koromba nekem se fogadott szót. Mikor megvertem, akkor mentek még ódalra is, csak előre nem. Kísőbb gyüttem rá, hogy szépen kell velük beszéni. Mer a gazhordás előtt vót a lovaknak egy hónap pihenő. Akkor a rakoncátlan lovak elkanászosodtak. Mikor oszt fogtuk be a lovat gazhordásho, akkor rosszalkodott. Nem akart indúni, nem akarta vinni a gazt, eltörte a rudat, elszakította az istrángot. Akkor oszt egy-két napra befogtuk szántani az ilyen lovat. Vagy hosszú pórázra fogtuk, járattuk, még ki nem fáradt, de bántani nem bántottuk. Azt az állat megbosszulta. Aki verte a lovat, az nem vót parasztember. Mert a parasztember a kismacskátú kezdve szerette végig az összes állatot, ebbe még a kecske is benne vót. A verébre, arra haragudtunk: rúgta széjjel a törekkazlat.

Vót egy sárga lovunk, Rigó. Nagyon jó ló vót, jó csikókot nevelt, meg elég huncut ló is vót. Olyan vót, hogy nem kellett neki lóhajtó, ő maga végigment a borozdán, megekézta a sort. Befordították, rátették a hajtószárat, nem kellett neki senki se, ment végig. Csak oszt mikor elgyütt a 11 óra, megállt, nézett befele a tanya fele. Olyankor szoktunk bemenni. Akkor mán hiába vót minden, hiába állítottuk oda az új borozdáho, hogy szántson tovább: ment vagy három lépést, akkor megint megállt. – Ejnye, az anyád szentjit! Akkor oszt megindút, de olyan gyorsan szántott, hogy egy-kettőre végigért. Akkor oszt: ahogy a lába adta, be a tanyába ekéstű, mindenestű, még ha gyenge vót a lóhajtó legíny, azt is vitte magával. Beért, az udvarba lehajtotta a fejit, várt. – No, jó'van, eredj befele az istállóba. Az istálló előtt vótak jó nagy faszögek a falba verve, azon vótak a lószerszámok. Akkor a ló odaállt ahho a faszöghö, ahova ő tartozott. Akkor az ember levette rulla a hámot, ráhajintotta a kötelet a lónak a hátára, szólt neki, akkor a ló ment befele a helyire.

Nagyon sokszor előfordult, hogy a falubú, innen-onnan kigyűtt maga a ló a tanyába. Bement a gazda a faluba lóháton, akkor a hajtószárat rákötötte a lóra, egy vesszővel rácsapott, a ló felvetette a farát, megindult vissza a tanyába. Nem állt meg senkinek se, azt nem lehetett megfogni.

A ló azt is tudta, ha idegen ment az istállóba – meglátszott a viselkedésin. Hátrasunyította a fülit, csapkodott a farkával.

A gyereket nem bántotta még a rúgós ló se. 12–13 hónapos lehetett a kisfiunk, oszt odament a rúgós lóho, ott fogdosta a lábát a lónak. Az anyja azt se tudta, mit csináljon. De a ló csak nézte, nézte, nem bántotta. A kisgyereket, még ha útjába játszik is, kikerüli a ló, nem mén rá [megy]. Meg mikor az ember véletlenül berugott, oszt elesett, a ló nem lépett rá az emberre se.

Szinte nem is látjuk a két csikó nyakát szeretettel ölelő gazda alakját

Nagyobb gyerekeknek már szabad vót ráülni a lóra. Csak úgy a tanya körű szaladoztunk a lovakkal. Felültünk rá, akkor szépen beszéltünk hozzá: – Úgyes vagy... Akkor elindút – úgy, ahogy a lába birta. Úgyhogy vagy fentmaradt az ember, vagy nem. Vót egy kis lovam, az soha nem dobott le magárú, hanem szépen kiment alullam. Mindég a faráná maradtam le. Szorítottam, izomlázat

kaptam, mondom apámnak: – Fáj a fenekem . . . – Ami kitörte, be is gyógyítja, mars vissza! Apámnak a szavára oszt csak szót fogadott a ló.

A parasztember nem várta meg semmilyen állatná, hogy megöregedjen, csak a kutyáná. Levágta, vagy eladta a jószágot. Ezek a helybeli kereskedők, ezek ösmertek minden lovat, jobban, mint a gazdája. Vót a lóösszeírás: egy ember ment a tanyákba, összeírta a lovakat, akkor kipublikálták [közhírré tették], mikor lesz a lóvizsga. Erre mindenki behozta a lovakot, be kellett mutatni az orvosnak. Azok a kupecok meg ott járkáltak. Vót olyan, hogy rá egy félévre hazagyöttünk a piacra valamék lóval, akkor odament a kupec: – Illés bácsi, mér nem a Bogárral gyött . . . Akkor rá két hétre kigyött a kupec a tanyára: – Nem adja el? Jó árat fizettünk érte. – Nem. Egy hétre rá megint ott vótak: – Adnak érte ennyit. – Hát az kevés! – Többet nem ér. Nem olyan jó ló ez, csak hát amilyen – olyan. Maj’ vagy két hétre rá megint: – nem gondolta még meg? Adunk érte 100 pengővel többet. Akkor száz pengő nagy píz vót. Ha a lábballihő veszszük, húsz pengőér nagyon jó strapacsizmát adtak. No, a kupec: – Vezessék mán meg! A gazda megvezette, nézték, hogy szedi a lábát, hogy tartja a fejét, akkor a kupec megint mondta, hogy mennyit ad érte. – Annyiér nem adom. – Hát mennyiér? – Ennyiér. – Erre én ráfűzetek, de megveszem azér. Megvót az alku. Akkor az ember bevitte a kötőfikat meg a paksust a község házáho. Ez járt a lóval, új kötőfík, erős. Mikor oszt vittük el a lovat, a kisfiam az istálló megett a falho borút, úgy rítt. Kiszaladt oszt a nagyanyja, akkor még olyan bő szoknyába, kötöbe, a kötője sarkával türegette a szemit: – Ne ríj, kisfiam, fekete csődört veszek neked a vásárba, mihent vásár lesz . . . Hiába, a parasztembernek a ló vót a minden.

Mitüllünk két ló is elment Bábólnára, ez nagy dicsőség vót. De azok a lovak olyanok is vótak, hogy csak olyanok lehettek. Katonatisztek is szerettek lovat venni tüllünk. Mikor meglátták a tata lovát a vásárba a kocsiba befogva, mingyá ki kellett fogni: – Járassa meg. – Nem adja el? – Nem. De csak rábeszéltek a tatát: – Ezér a lóér annyit adunk, amennyit nem restell kérni. Azt se tudtuk, mennyit kérjünk. Kétezer koronát adtak érte szó nekű – akkor az nagy píz vót.

Nekünk vót egy csődörünk, ez a csődör első díjat nyert Pesten, onnét meg kivitték Németországba. Tizenhárom lónak az árát kaptuk Bandiér, gesztenye-pej vót. Lemérték azt mindenhogy, azt mondták, az ilyen ló ritkaság. Ezt a Bandit mink neveltük fel a tanyán. Hardi Pista bácsi híres lókupec vót. Ő maga ugyan soha nem tartott lovat, de a gazdák hozzá fordútak tanácsér, ha lovat akartak venni. Pista bácsi ránézett egy lóra, aztán vagy ajánlotta, vagy nem. Lakatos István is nagy lószakértő vót. Bukva Lajos a legelső szakértő vót. Bukva Miklós, Czikkely Antal, Rojik Imre, Rojik Lajos, Gubucz Lajos – ezeket az embereket nagy tiszteletbe tartotta a falu. Értettek a lóho.

Aki szerette a jószágot, az tudta gyógyítani is. Muszaj vót érteni a jószágho, ha azt akartuk, hogy megmaradjon. Régen a kovácsok is értettek a lóho. Vót

egy öreg lovunk, nem akart már enni se. Mentünk a kovácsho: – gyere ki, koma, mer beteg a ló. – Kimegyek, aszongya, ha van jó avas szalonád [szalonna]. – Van. Hát oszt kigyűtt, eret vágott a lovon, oszt kérdi: – No, akkor hun van a szalona... Szívesen adtuk, mer élt még vagy öt évet a lovunk. A Nyílason Dávid Jani bácsi, az is értett a lóho. Sokan meg Piroska Lajos bácsit hítták. A kertekbe meg Gyuricza Matyi bácsit. Hanyecz István bácsi, az meg a kondorosi határba lakott. Vót sok ilyen tudós parasztember.

A kisebb betegségekben mindenki tudott segíteni, megtanúttuk az öregtű. Mikor észrevettük, hogy hiába eszik a ló, mindég borzas a szőre, a füle meg szétáll, akkor tályogos vót a ló, húnyort kellett húzni a bőribe. A húnyor a vízparton, gátodalba megterem. Lónak használ, tehénnek is, disznónak is. Piros virágja van, sok szál nyő [nő] egy túbű. A szára olyanforma vastag, mint egy gyufaszál. Akkor összefogtuk a lónak vagy a tehénnek a szűgyiné a nyaka alatt a bőrt, akkor jó erős árral átszúrtuk, akkor azon a lyukon bedugtuk a húnyort. Az egy-két nap múlva elkezdett dagadni, azután kifakadt: a húnyor összehúzta a gennyet a jószágbű. Akkor ott mint egy bokszos skatulya teteje, olyan seb lett, majd azután az a bőr onnan leesett, begyógyult. De azt a sebet nem kellett kötözni, azt a légy nem köpte be. Tudok olyat, aki a háború alatt húnyort húzott a lónak a fülibe. Akkor oszt nem vitték el azt a lovat.

Mikor kehes vót a ló, bűdöskővirágot kevetünk a takarmányba. Mer mikor nagyon száraz takarmányt kapott a ló, bedagadt a torka, nem bírta magát levegővel, elfogyott az erő belülle. Úgy is gyógyítottuk, hogy vederbe egy rossz rongyot égettünk, avval fűstöltük az órát [orrát] a lónak. Úgy csináltuk, hogy menné bűdösebb legyen, hogy kifakadna az a genny. Vót, mikor nem ért semmit, akkor a sintér agyonütötte a lovat.

Érvágásra minden kovács ki vót képezve. Őszkor, mikor vótak azok a gyenge kukoricák, meg a tők, ez a takarmány megzavarta a lovakot. Megmeredt a ló, szétvetette a lábát. Akkor oszt ustornyelet löktem fel gyorsan az orra lyukába, vagy a szája pallását vágtam meg. Mer ott pusztút vóna el. Mikor még a templom mellett vót a piac, egy embernek egy gyönyörűszép lova kimeredt. Odament az orvos. Ótotta [injekciózta], nem ért semmit. Majd oszt egy ember odament – kovácsmester vót: – Doktor úr, megengedi, hogy eret vágjak rajta? – Meg. Akkor az ember odavitte a vésőt, azt odatartotta az érre, kalapáccsal megütötte, átvágta a bőrt, átvágta az eret. Addig, még ki nem folyt 2–3 liter vér, nem engedték el a nyakán a kötelet. Mikor azt elengedték, az ér összement, nem folyt tovább a vér. Az érvágás jó vót az állatnak, másképp megölte vóna a vére.

Mikor sebes vót a lába, akkor szépen kitakarítottuk, akkor vót az a kékkő, azt összekavartuk, akkor teletömtük a patáját. Ha lehetett, zsákdarabbal bekötöttük, vigyáztunk, hogy az a pata száraz alomba legyen. Akkor azt a lovat nem fogtuk be, még az a seb meg nem tért [gyógyult].

Mikor bélcсарarodása vót a lónak, akkor hámfáztuk. Fogtuk a hámfát, oszt egyikünk az egyik ódalrú, másikunk a másik ódalrú, oszt a hasa alatt húzgáltuk, masszírozgattuk. De a bélcсарarodás, az igencsak elvitte a lovat.

Tehén

Itt a pirostarka tehenek vótak főleg. Vót egy pár cementáli [szimentáli], meg bonyhádi, de a pirostarka ridegebb tartásra jó vót, meg ez jó sok tejet adott.

Azt el se lehetett képzelni, hogy a tanya körű ne lett vóna tehín. Egy tehín okvetlen, de több is. A tehín, az éléskamra vót, ellátta a családot, még piacra is vittünk belülle. Túró vót, vaj vót, erőstúró vót a kupába elrakva télire. Meg sült vaj. Nagy vajasszilke vót, öt- meg tízliteres. Kisütötték a vaját, akkor abbú főztek. Az édestejbű meg csinálták a sajtot. Olyan finom sajtok vótak, akar a szalona, csurgott belülle a vaj. Ami nem kellett a családnak, vittük a piacra. Sokszor még azt is, ami kellett vóna. Megvették, mer ezelőtt nem vót a bódba se túró, se vaj.

Azon spekulált az ember, hogy december-január-februárba legyen az ellés. Mer mire a bornyú le lett választva, akkorára meggyűtt a zódtakarmány, oszt mint friss fejőstehín, adta a tejet. A tehenet a vásártérre vittük folyattatni [megtermékenyíttetni], ott vót a bikaistálló, ott laktak a bikásgondozók.

A tehín 42 hétig viszi, akkor nyughatatlan lesz, kel-fekszik, megereszkeedik a hasa. Elléskor a szomszédra lehetett számítani, mán mondogatta: – Szójjá, ha ellik, gyűvök segíteni. Olyan is vót, hogy az ember kint vót dógozni, a felesége meg észrevette, hogy a tehín nyughatatlankodik. Akkor felengedte a kútat: s kútustorra tett egy rossz kabátot. Ezt az ember meglátta: – No, menni kell befele. Megkíszítette a langyos vizet, oszt egy darabig várt. Valameddig hagyni kell, hogy maga vergődjön a jószág, mer ha mingyá segít, abbú is baj van. Mikor a tehín is erőlködik, akkor szabad húzni a kisbornyút. Mikor mán látszott a kisbornyúnak a lába, akkor ráhajtott az ember egy kötelet, akkor két ember húzta. – Mindég csak a tőgye fele szabad húzni – így mondta édesapám –, a girince fele nem szabad. Mikor meglett a kisbornyú, mingyá a száját kellett megszabadítani. Akkor odatettük az anyja elejbe, az szépen lenyalogatta rulla a nedvességet. A köldökzsinórt az ember elvágta, akkor tágan megkötötte, hogy ami ki akart még gyünni, kigyühetett. Lenyalta az anyja a kisbornyút, akkor az ember odvitte a csecs alá, szájába tette, azután oszt szopott magátú. Hathetes koráig szophatott, amennyit akart. Azután mán mindég kevesebbet kapott. De huncut vót a tehín is: ő is a kölykit szerette, nemigen adott tejet a fejésné. Felhúzta a hasát, a szőre is égnek állt. De az ember még huncutabb vót: no nem baj, maj' alámén a bornyú. Akkor mikor a tehín megint leengedte a hasát, az ember elkezdett fejni, a bornyúnak meg odaütött. Ha nagyon goromba vót a bornyú az anyjáho, akkor vederbű itattuk a bornyút. Először nem tudta, mire való

a veder. Akkor az ember ferdén tartotta a vedret, a szájába tette a tejes ujját – mingyá tudta a kisbornyú, hogy ezt inni kell. Kis mulya jószág... Azután oszt finom szénát, mislinget kapott.

Tavaszkor legeltettünk. Legelte e tehín szépen sorba a fűvet. Ki vót karózva egyik nap ide, másik nap egy méterrel árébb.

Nyárba a marha mislinget kapott. Édesapám úgy csinálta, hogy vót egy darab föld közel a tanyáho – No, jövőre ez lesz a takarmányos. Akkor őszkor kivittük rá a trágyát, tavaszkor megfogasoltuk, elvetettük rá kézzel a kukoricát. De úgy, hogy a negyede a magnak ez a gömbölyű Viktória borsó vót. Akkor beszántottuk kettős ekével. Kikelt, akkor mán június elejin lehetett vágni. A kukorica ment felfele, a borsó meg utána, teli vót virággal, vót rajta hüvely is. Péter-Pál napkor a gazda elkezdte vágni a marháknak, akkor kaptak egy kis hereszénát, utána adták a tejet!

Télbe szárcsutkát kapott a tehín, meg abrakot [takarmányrépa és korpa]. Elkapták a szénát is, amennyi ki vót rájuk szabva. Mer az ember novemberbe kimeríte: – No, itt van egy kazal szénám, van még ennyi hónap, akkor azt úgy osztotta el, hogy az elég legyen az elejitű a végéig. Ha egy filkassal jutott, akkor annyit adott a jószágnak. Annak elégnek kellett lenni. Olyan vót, hogy a gazdasszony odaszólt: – Gyerek [ez a cseléd vót], adjál egy kis szénát a tehínnek, de a gazda meg ne tudja. Törés után kaptak egy kis tököt – még tartott. A fejőstehenek tököt nemigen kaptak, mer vót, akinek elfogyott tülle a teje.

Marhát nem vágtunk a házná, bornyút se. Drága lett vóna. Amék tehín kezdett kiöregedni, azt eladtuk vágóra. Kellott a píz: az évi adó egy első osztályú tehín ára vót. Meg kellott a píz földet venni. Az én apám úgy csinálta, hogy tavaszkor megvett vagy 2–3 bornyút, kiadta Balára, ott a jó legelőn felnyótt, fel is folyattatták, úgy gyütt vissza, mint hasas üsző. Értékesebb vót mán mint hasas üsző, vagy mikor mán kisbornya vót neki. Így gyütt a píz lassacsқан. Bikákat is tartottunk, elég jó pízeket hozott. Nem féltünk tülle egy cseppet se, az embernek úgy kellott viselkedni, hogy a bika tudja, hogy az ember az úr. Ha a bika látta, hogy félnek tülle, az az ember többet nem állt meg előtte.

Vót rá eset, hogy felfújódott a tehíny, annyira jóízűen ette a zödherét, hogy megállt a kérődzése. Esős időbe tíz centit is bir nőni a lucerna egy nap. Mikor oszt ebbe beleszabadút a tehín, nem tudta, mi az elég. Úgyhogy felfújódott. Akkor késsel kiszúrták a bendőjit, nádat szúrtunk bele, akkor oszt süvített kifele a levegő, úgy oszt apadt lefele a hasa. Mikor keveset van jártatva a bika, akkor is felfújódik. Akkor jártattuk, vezettük messzire, hogy mozogjon. Vagy gyorsan fűrészfűvet forraltunk, az is megindította a szelet. Vagy jó a meszes víz, vagy az olaj. Máskor meg paprikás-sós szalonnát ettünk vele. Vót olyan is, hogy megindút a szél, meg olyan is vót, hogy megdőglött a tehín.

Akkor is vót száj- és körömfájás – közönséges rézgáliccal gyógyítottuk: ecsettel bekentük a száját meg a körmit.

Mikor megnyomta a tőgyit a tehíny, édesanyám karácsonyi morzsát füs-

tölt. Karácsonykor az abroszt nem vót szabad kirázni, a morzsa el vót téve egy zacskóba. Akkor elővettük, egy rossz lábasba tettünk parazsat, akkor a karácsonyi morzsát rászórtuk, az ott füstölt a tehén tőgye alatt. – No, mosmán meggyógyú a tehén, így mondta édesanyám.

A jószágho szerencse is kellett. Vót olyan esztendő – két év is egymás után, hogy nekünk két tehenünk elpusztút. Egyik évbe is egy, másik évbe is egy. Az ilyen nagyon lesújtotta a családot. Édesapám is nehezen tudott megszólalni, mikor gyütt befele az istállóbú. De azér úgy vígasztalta édesanyámat: – Nem baj, anya . . . majd ád az Isten másikat. Nekem meg akkor döglött meg a hasas tehén, mikor az uram odavót a háborúba. Megsirattam magamot. Magamot, mer az uram odavót a háborúba, a csapás meg a nyakamon vót.

Nagyon ritka vót, hogy ökröt tartottunk. A háború után vótak ökrök, mer a lovakot a háború nagyon megtizedelte. A magyar ökörnek óriási szarva vót, az istállóajtón nemigen fért be. Hamuszín vót, meg fehér. Az öreg Ambrózinak hat ökre vót, meg Balogh Mihály bácsinak is hat ökre vót – az ilyen módosabb gazdák tartottak ökröt, meg az uradalmak. A nagylaposi majorba bivaly is vót.

Amikor a háború elvitte a lovakat, ökrrel is szántott a parasztember. A képen magyar szürke ökrök vannak az eke elé befogva

Racka, vagy magyar birka, ezeket tartottuk, azután begyűtt a német merinó.

Szent György naptű cséplésig a birkákat fejték, akkor közé engedték a kost. Úgyhogy január 20-ig megvót az összes kisbárány. Jó ára vót a kisbáránynak: abba az időbe egy mázsza búzát adtak egy kisbárányér.

Kovács nagyapámnak 1028 birkája vót, Csejten legeltette. Április derekán kihajtották a birkákat, az osztán hóesésig kint vót. Ha nem vót hó, akkor kint vótak még januárba is.

A tanyába is tanát legelni valót az a pár birka. Hunyán nem, Hunyán az eresztetsurgásig fel vót szántva a föld. Meg kaptak búzaszalmát, szénát, leveles csutkát, meg egy kis abrakot télbe: aljabúza, második búza – evvel nem törődött a kormány. [Az 50-es években a Kormány a cséplőgéphez állított egy írnot, aki felírta, kinek mennyi búzája termett, hogy azután „beszolgáltatásként” elvehesse.] Az aljabúzát felhordtuk a pallásra, tettünk hozzá zabot, meg ilyen második árpát, meg egy kis kukoricát, oszt akkor télbe a birkák ezt kapták, mikor kisfiasok vótak. Hogy az erejít megtartsa. Mer hogyha az ember nem törődött a birkával, akkor megszakadt neki a gyapjúszála, megkopaszodott a birka.

Egy közepes gazdaságba, ahun vót egy kis legelő is, 10–12 birka vót a szaporulatával. Valamennyit meghagytak, 4–5 bárányt, az öregekbű meg annyit levágtak. Megnézte az ember a birka fogát. Hogyha mán mozgott neki a sarki foga, akkor azt pünkösdkor, vagy csépléskor, mikor a gép ott vót a tanyán, vagy mindszentkor levágták.

A birka bőribű bundát csináltak. A subát hét bőrbű kellett csináni, a nyócadik vót a fekete bárány gallérja. A subát kocsira használtuk: ha esős vót az idő, akkor kifele szőrivel, ha száraz vót az idő, akkor befele szőrivel. A mi családnak egy subája vót, nagy becsbe vót tartva, télen is bent vót a komrába. Takarónak is jó vót. Hihetetlen jó vót, az asszonnyal együtt háltunk alatta. Dédnagyapámnak meg templomba járó bundája vót. Azt magyar birkábű csináltak, mer annak hosszú vót a szőre. Ki vót egy kicsit hímezve az alja: ződbarna vót. Mikor meglátta Debreceni Elek bácsi, úgy mondta: – Az anyja mindenit, ez templomba járó bunda! Olyan szép!

Egyszer egy évbe megnyírták a birkákat a gyomavégiek, vagy a cigányok. Egy birka megadta azt a 7–8 kila gyapjút. Rokán [rokkán] megfonták, akkor kimosták, megkötötték. A gyapjű zsírjábű meg szappant csináltak.

A birkatejbű lehetett a legjobb sajtot csinálni, túrót, gomolyát. Fahordóba beletették az erőtúrót, tettek közé sajtot, akkor megint erőtúrót. Ha tudnám, hogy még öt évig élek, megmutatnám itt a környéknek, hogy milyen birkasajtot csináltunk. Szereznék vagy tíz fejősbirkát.

A birkát nem szabad vót lóistállóba tenni, mer akkor megrühesedett. Ez

olyan vót, mint a föld, mikor eső után megszárad, oszt olyan repedéses. A szügyin meg a két lábáná kezdődik. De vigyázni kell, mer az ember ha babrálja, utána megsímítja a haját, könnyen órá is ráragad. Vót az a szarvasolaj, akkor a krenolin, avval kengettük, meg büdöskővirággal.

Mikor télbe bekerültek az állásba a birkák, büdös sántaságot kaptak. Mer ugye, púhán [puha szalmán] vótak, a körme nem kopott, megnyótt, aláfordút a lába alá, begyulladt. Mikor nyírtuk, egy ember mindég faragta a körmüket is. Az a büdös sántaság előgyütt esős időbe is. Beszorút a sár a körme közé, kipált. Akkor vót ez a terpetin, evvel kengettük.

Féreg, kukac is mindég vót a birkába. Akkor is kreolinnal kengettük, ez ilyen tapadós, fekete kenőcs, fertőtlenít. Minden juhászná vót nyúvező [hegyes kis drót], készség, juhzsírtartó. Kipiszkálták a férget, aztán kenték be.

Kiverés (= nyári rideg tartás)

Ki vót publikálva: – Közös Balára május másodikán lesz a kiverés! Mindenki hajtsa a jószágját kifele! Ha nem is hallotta meg az ember, akkor a szomszédja szólt neki.

Akkor a községházán kifüzettk a járás-díjat. Egy járás, az egy hold föld vót. Bornyúér, csikóér fél járást kellett füzetni. Akkor még vót a pásztorbér.

Akkor nyóc-tíz ember összeállt, hajtottuk kifele a jószágot. A birkát kocsira raktuk, a többi jószágot meg hajtottuk. Vótak olyan heverő bornyúk, akit még nevelni kellett, meg üsző – ezeket hajtottuk, meg az ökrököt, akinek vót; nem etette otthon nyárba senki. Otthon csak a fejős tehén maradt. A falubú összecsődüt a nép Kisállásra: – Te is vezeted? – Én is. Hajtottuk a marhákot takarosan Közös-Balára. Tanákozott az emberiség. Még Hunyárú is, meg Kondorosú is gyüttek. Mer a balai legelő, az híres legelő vót. Ott vót a Halas ér, a Körös ér, a Jaj ér – ez csupa nádas, zombékos vót. Mikor lecsapolták, gyönyörűszép fű nőtt rajta. Mikor meg elgyütt az az idő, hogy elkezdett magba menni a fű, attú kezdve a jószág hízott. De hogy szerette a jószág a magot! Akkor kezdtek el a csikók is játszani: ágaskodtak, szaladoztak, mint a gyerekek.

A kiverésre az előljároság is kiment. Kitettek a gyepre egy asztalt, írták felfele: – Jóska bácsinak két darab bornyú, egy ló. Ment végig. Akkor minden jószágot le kellett bélyegezni. A lónak a nyakát, a marhának a körmit sütötték be: ha Tímár vót a gazdája, tettek egy T betűt. Akkor írta a számadó: – No, nyári fekete, a bal lábán egy T betű van, herélt. [nyári fekete = nem az a fényes bogár fekete, hanem bizonytalan fekete]. A gulyások meg ott álltak féllábon; megismerték vóna ők ennékü [enélkül] is a jószágot. Mer ők nem a T betűt figyelték, hanem azt, hogy fehér fót van az orrán, meg hogy milyen hetyke járású, ilyeneket. Meg oszt mán terelték vóna a jószágot, vót rá eset, hogy ahogy elengedték a lovakot, azok mán széjjel is ugrottak. Ipacs Rudinak – ott lakott Varnyason a Köles érbe – egyszercsak felugrott a csikója, oszt meg se állt, csak

a tanyaudvarba. Hiába szaladoztunk, hogy, hó, nem ért az semmit. Másnap vezették kifele megint.

Akkor mikor az emberek megszabadútak a jószágútú, leültek, beszélgettek. Összetanákozott a paskomi a hunyaival, a rigajosival, akkor nem gyűttek min-gyá vissza, hanem akkor mán elvágták egy-két birkának a nyakát, megfőzték, akkor mán ehetett is az ember, meg vót egy kis ivászat is. Akkor az ember haza-gyűtt, a jószág meg ottmaradt. Mikor oszt elfogyott a mező, a gulyás üzent: – Gyere a jószágér. De nem is kellett üzenni, a parasztember azt tudta, hogy leszáradt a mező. Akkor hazahoztuk őket. Vót rá eset, hogy a gazdája jóformán rá se ösmert a jószágra, úgy kikerekedett. A gulyás, az megmondta: – Az a tied ottan. Pedig vót ott vagy 300 jószág.

Ezek híres gulyások vótak: Balázs János bácsiék, Karafa János bácsiék – annak vót két fia, azok is gulyások vótak. Debreceni Elek bácsi, az nagyon erős gulyás vót. Ez a magyar gulya mikor összebődül, az borzasztó veszélyes. Elek bácsi, a botot letette a gulyának a szélin, akkor odament, megfogta a rakoncátlankodónak a szarvát, megcsavarta, oszt a földhő vágta.

A pásztoroknak Szent György naptú Mindszentig se éjjele, se nappala nem vót. Hat hónapon keresztül ott kellett lenni a jószág körű mindég. 3–400 jószág, ezt összetartani szabad álláson – nehéz dolog. Mikor mindenki elbújt az eső elű, akkor a gulyásnak ott kellett állni a jószág mellett. Mán olyan nehéz vót a szűr az esőtű, hogy az ember alig birta, de az át nem ázott soha. Akkor vót szárazság, de olyan, hogy ahogy léptünk, mint a heredara, olyanra vált a fű. Akkor is csak meg kellett tanáni a fűvet – édesapám addig hajtotta a jószágot, hogy megélték. Minket is odafogott a dologho. Mán mikor olyanok vótunk, mint az asztal, akkor: – No, eredj kifele, nem tapos el a jószág. Apámtú tanútuk hogy a jószág előtt szépen menni kell. Ha valaki ment előtte, a jószág ment utána. Kutyanék, az mindég vót kettő-három. Csak ippen azon a napon nem őrizte a jószágot, mikor kölykezett, meg másnap. De harmadnap mán visszaállt a szolgálatba. Mikor húztuk a vizet annak a sok jószágnak az itató kútná, akkor fontos vót a kutya. Mer a gulya ment vóna közbe tovább. Akkor – a kutyaék meg vótak nevezve – szótunk, hogy csak te menj, meg te, vagy mehettek mind a hárman. Akkor visszafordították a gulyát, azután kiszaladtak a gulya szélire, hogy lássák az embert. Akkor mán csak annyit kellett nekik csinálni, hogy feltartani a botot, ha jó helyen van a gulya. Ha még nem tartottuk fel a botot, akkor még hajtott rajta vagy ötven métert. Akkor megint kiszaladt a gulya szélire nézni az embert, hogy hajtsa-e még. Ha jobbrú kellett neki még hajtani, akkor jobbrú mutattam a botot, ha balrú kellett még hajtani a gulyán, akkor árú [arról] mutattam a botot. A puli, abba benne van a hajtóvér.

Csorda

A fejőstehén a falubú a hullámtérbe járt. Vót év, mikor 6–700 tehen is vót a csordába. Mikó István a Kertekbú 300 tehínnel járt, a falubú meg egyszer-annyi még hozzágyütt.

Reggel megfejték a tehenet, kapott egy kis abrakot. Akkor a csordás a falu egyik szélén elkezdte fújni a dudáját. Ez azt jelentette, hogy lehet kiereszteni a tehenet. Akkor indították a tehenet a gazdák a kisebb utcákba ki a Nagy utcára. De igyekezni kellett, mer a csorda, az nem várt. Ha nem ért oda a gazda, akkor vihette a tehenet a csorda után a Csordagyepre. Mikor először ment a csordába a tehín, akkor a gazda a Szent Jánosná várta [Nepomuki Szent János szobra előtt; ma: Domszög]. Mer ott könnyen eltévedt a tehín. Mikor ott vártam, csak a Gyomavég fele 600 tehenet számoltam meg, de amára is ment másik annyi. Olyan okosak vótak azok a tehenek: mikor mán megtanúta, fordút lefele az utcába. Kivált a többi közül az utca végén, oszt gyütt szépen hazafele, a kapu előtt megállt. Csak be kellett engedni. Mikor nem nyitottuk ki mingyá a kaput, akkor bögött egyet a tehín, hogy engedjük be. A hullámtérbe jóllakott, tele vót a tőgye, csak meg kellett fejni.

A csordásnak a tehenesgazdák adták össze a bért – nem sok bért kaptak. Félkezű Németh Nándi – nagyon becsületes ember vót, még kubikmunkát is vállalt. Nagy Gyebnár Mihály bácsi, ugyancsak félkezű. Fekécs Elek bácsi, Gyuricza Elek bácsi – ezek vótak a csordások.

Disznó

Még én mangelica [mangalica] disznókat legeltettem. Olyan vót, mint egy fekete kutya, de göndör szőrű. Jobb vót annak a húsa is, a szalonnája is, mint ennek a mindenféle disznóknak. A gabonát is jobban értékesítette. Mikor mán olyan vót, hogy két éves, akkor mán a három mázsát is elérte. Az oszt megállt a girincin nem kellett téglá mellé [disznóvágáskor], olyan széles vót a háta. Arasztos [arasznyi] szalonája vót. Nekem vót egy nagy disznóm. Mikor meglátta Ugrin Péter, úgy mondta: – No, nász, ennek nem sok híja a négy mázsáho. Annak oszt elég vót a zsírja újtú újig [egy évig].

A disznó nyóc hónapos korára fel lett párosítva, éves korára megfialt. Karácsony körül, vagy május elején fialtak. A karácsonyit augusztusba fogtuk be [hízni], amék meg május elején fialt, azt befogtuk mindszentkor, úgyhogy februárra ezek felmentek 110–120 kilósokra. Mikor fialt a disznó, én mindég odaültem mellé. Tettem egy kerek kasba szalmát, meg vittem a kissámlit. Mikor megszületett egy malac, ronggyal megtűrüggettem, tettem befele a kasba. Ha mán vót 4–5 malac, akkor bevittem. Mikor mind megszületett, akkor elszedtem nekik ezt a farkasfogát, akkor visszaöntöttem a malacokot a disznóho szopni. Akkor ha az ember nem figyelt rá, az erősebbek felfogták az első hat

csecset, az aprájának meg csak a hátsó jutott. Úgyhogy ezeket a gyengébbeket sokszor oda kellett pakolni az első csecsbimbókra, hogy erősödjenek. A jó disznó úgy kezdett el szoptatni, hogy először letérbetyűt [letérdelt], széjjelnézett jobbra-balra, akkor úgy leengedte magát egész a földig, majd azután ódalra fordút, akkor oszt gyűttek elő a malacok a hasáho szopni.

Akkoriba húsz disznó felnevekedett annyi takarmányon, mint amit most négy megeszik. Mer áprilistú mán csak azt a kis konyhahulladékot kapta a jószág. Közbe egész éca legelt abba a gyönyörű bodorkás fűbe. Nappal meg, mikor melegedett az idő, lefeküdt, akkor mikor hűvösödött, kiment szépen legelni. Egész nyáron nem ettünk. Aratás után ment rá a tallóra [tarlóra] a disznó is, liba is. A tallón úgy feljavútak azok a mangelicák, hogy nyugodtan le lehetett vágni. Mikor elcsépett, akkor darátatott az ember. – No, mosmán, aki hízó, az menjen befele hízni. Aki meg mén [megy] a tenyészetbe, azt mán előre befedeztették, azok mán fiatalak. Őszkor, mikor tört az ember, azt a kukoricát, amit letört, megselejtezte. Aki olyan vót, az ment a góréba vagy a pallásra, a gyengébb kukoricát meg félrehányta az ember, feletette a disznóval. Meg kaptak takarmánytököt. November elejin, akkor mán kaptak kukoricadarát, árpadarát, heredarát. Hidegbe mindég melegen kapták a moslékot. Vót olyan vaskocsi, vót nyele, azon vót a szilke. A szilkébe répa vót reszelve, moslék vót benne. A kemencébe megfőtt, azt ették a disznók télbe.

Mikor mennyi takarmány termett, annyi disznót tudtunk eladásra hízalni. Hízót adtunk el, meg maglójú is adtunk el [magló = nincs meghízalva], meg szopós malacot is adtunk el. Meg kettőt-hármat egy évbe levágtunk, nagyobb családok még négyet is. Kellett a szalona.

A pestis, meg az orbánc – ez oszt irtotta a disznófélit. A harmincas évekbe olyan pestis vót, hogy az végigsöpörte az országot. Mitüllünk 96 disznóféle dögölt meg – mind, ami vót. Majd oszt a haladó gazdákná vót ilyen szérum, akkor beóttattuk. Hunyán összeírtuk, hogy ki akar óttatni, akkor egy ember hazament a faluba, oszt kihívta Izsák állatorvost, hogy ótsa be a jószágokat.

Mikor csemerje vót a disznónak, akkor koplaltattuk. Ha ment a hasa, akkor a lósóskának a magját belefőztük a moslékba. Ezt nagyapámtú tanútk.

Csürhe

Csürhések vótak: Szeles Ferkó bácsi, Polányi Jóska bácsi, Hornok Gergely, akkor Bula Gergely. A csürhének a bére: darabonkint 20 deka szalonna, meg 10 kila búza vagy árpa.

A csürhét kezdtük május derekán, aztán ameddig vót jószág. Reggel a Tar Kovács háza előtt kezdődött a hajtás a Nagy utcán. Onnan gyűttünk a Szaros utcán végig, akkor a Kossuth utcán, akkor bementünk a Batthyány utcába, akkor a Kisgyepen megültünk. A másikat a Kővágó kocsmáná kezdtük meg, a Hasításon végig, akkor a Selyem utcán végig. A harmadik meg indút a Napke-

letitű, a Szarvasvégen is indút, a Körgáttú is. A kisgyepen összevártuk mind, akkor mentünk mink is a Hullámtérbe. Élvezet vót nézni a disznókot, ahogy feküdtek a vízbe. Legeltek, fürdöttek, jó helyük vót nyárba a disznóknak a csürhébe.

Mindég a csorda után kellett hajtani a disznókot. Délután ötör nekünk mán takarodni kellett befele, mer a csorda fél hatkor gyütt. Tülköltünk, ahogy hajtottuk a csürhét hazafele, akkor mán gyütték a gazdák a disznó elejbe.

Kecske

A kecske, az olyan, hogy elég szemtelen jószág. Okos, de lenézi a másik jószágot. Mikor legelnek, akkor a kecske otthagyja a disznót, oszt elmén a tehenekehö legelni. Még ott is elő [elő] megyen a pizok, nem hátú, hanem elő. Szerrettük azér. A kecsketej, az a gyerekeknek nagyon jó. Meg, ugye, aki nem bírt tehenet tartani, az tartott kecskét, annak is vót egy kis teje. A Gyomavégen tartott sok szegényember kecskét.

Méh

Méhek is mindég vótak. Cukor, ugye, nemigen fogyott, mer nem vót. A mézes kenyeret ették a gyerekek. Édesapám kötött a méheknek ilyen kis hegyes kast. Mikor a méhek telerakták, akkor ezt a kast összeborították egy üres kassal, körükötötték, akkor elkezdték kiverni a méheket az üres kasba. Kidobolták őket, ezér mondják, hogy: – Dobolják, mint István királykor a dongót. [méh] Akkor a mézet kinyomkodták. Ami megmaradt, az vót a sonkoly, gyertyát gyúrtak belülle.

Galamb, nyúl

Minden tanyáná vót galambdúc. A palláson – vót lekerítve egy darab, ott keltek. Meg vót oszlopokon is nagy galambdúc, abba 30–40 pár is elvót. Levágogattuk őket. Kis, nyomorult jószág vót a kiscalamb, nem vót érdemes levágni, csak hát a nagyobb gyerekek szerettek vele foglalkozni. Nekünk vót olyan esztendő, hogy százig való galambunk vót. Mindent összeszartak. A nyúlnak meg a nagyobb gyerekek csináltak gunyhót, tetőt rá. Csak oszt arra meg rászoktak a kutyák.

Aprójószág

Az mán nagyon nagy baj vót, ahun nem vót aprójószág. Csirke, kacsza, liba, gyöngyös, pulyka – ez az asszonyok dóga vót. Ami kis píz [pénzt] összeszedettek belülle, az meg az ő pízük vót. Így szedegették össze a jányoknak a staférungot, meg az ilyen pízű jutott sóra – paprikára – dohányra.

A tanyán a csirke vót a mindennapi étel. Nem is tudtuk mennyi van. Anyám megfogott egyet, levágta. A tyúkot mán nem vágosgattuk ütre-püffre [gyakran], vittük a tojást a piacra. A kacsát se nagyon lehetett levágni, jó ára vót. A liba is érték vót a tolla miatt. Egy jánynak a staférungra legkevesebb: 4 párna, 2 dunna kellett. Úgyhogy kellett a toll. Az is megtörtént, hogy ha betegség vót, a tollat el kellett adni. A toll mindég érték vót. Édesapám nagyon haragudott a libára, mer ahun a liba elmén [elmegy], ott kiég a mező a libagajnajtú. Mikor oszt meghizlalódott a liba-kacsa, csak elvitte édesapám ökök Túrra piacra kocsiival. Eladták, akkor oszt vett édesanyám a jányoknak ágyhaját – gyönyörű damasztot a pehelydunnára, a tolldunnára meg kockás anyagot.

Mikor mán sokat tojtak a tyúkok, akkor elkotlottak [ültek a fészükön]. Akkor elültettük: tettünk egy kasba szalmát, abba tojásokat. Vót, ahun ember rakta a tojást, hogy sok kakas legyen majd. Meg vót, aki kalapbú rakta a tojást, akkor is sok lett a kakas. Aki kötőbű rakta, annak sok jérce lett. A tyúk alá 23 vagy 25 tojást raktunk, kacsatojásbú 15-öt, libatojásbú 5–7-et, sose párosat. Komrába, istállóba – ahun csak vót hely, kotlót ültettek az asszonyok, még az ágy alá is kerūt belüllük. Vót olyan tanya, ahun 15–20 kotló is ült egyszerre. A tojásokat – a csirkét egyhetes korába, a többit kéthetes korába átvilágították az asszonyok. Amék [amelyik] bekötött, annak vót egy felső világos karimája, az alja meg sötét vót. Ami nem kötött be, az vót a kivált tojás.

A gyöngytyúk, az elült a búzába is. Vót, hogy a tyúk is elült valahun, oszt hozta elő a csirkéket, különösen nyáron. Azok a csirkék oszt kibirtak mindent, nem vótak betegek.

A liba, az olyan, hogy az máshova nem tojik, csak ahova először tojt. Úgyhogy mikor elkötöttettek bennünköt, mer kulákok lettünk, a liba ment vóna vissza a régi tanyába tojni. Összeszedtem a libatojást, beleraktam egy kasba, de hiába. Addig izgett-mozgott, hogy széttrancsírozott minden tojást a liba. Ment vóna vissza a fészükire.

Kutya

Ez nem állat vót – ez kutya vót. A jó kutyának nagy becsülete vót. Házat őrzött, meg vigyázott a jószágra. A tanyába nem vót se kerítés, se úcajtó [utcaajtó] – elég vót két kutya, oda be nem gyűtt senki, csak akit a gazda beengedett. Minden tanyába vót egy vagy két kutya. Leginkább puli vagy komondor. Ha vót a tanyába vagy 70 disznóféle, meg birka, azt egy hatéves gyerek a kutyával el tudta legeltetni. Mikor felengedtük a kútat, hogy gyűjjenek be, a kutya gyűtt elő, a kisjány meg hajtotta hátú a jószágot – egy disznó se szaladt el, a kutya mán hozta is vissza. Odagyűttek a kútho, ittak. Akkor a végin ivott a kutya is, megfürdött, lefeküdt. Délután indútak megint.

Az öreg kutyát is eltúrte a parasztember a tanya körű. Vót egy nagyon öreg kutyánk, Frigyes. Nem látott mán jól, de nem szabad vót agyonütni vagy fela-

kasztani. Édesapám, szegény, az mindég vitte neki a főtt ételt. De az olyan jószág vót... No, a fejősbirkákat legeltette édesapám meg a kutya. Mikor be akart gyünni édesapám, akkor a botját leszúrta: – No, Frigyes, te itt vigyázol. Édesapám meg bement. De a birka gazember vót, nagyon szeretett beszaladni a mislingbe. Édesapám meglátta. – Frigyes!!! Fene ett vóna meg szemtelen pizsoknak! Édesapám megveszekedte a kutyát. A kutya felugrott, neki a birkának, visszahajtotta őket. Délbe mindég ott ebédeltünk a nagy eperfa alatt, a kutya is. De most Frigyes nem gyött be. Mondja édesapám: – Eredj, fiam, hozd be a botot, mer Frigyes még ott vigyáz rá. Behoztuk a botot, de Frigyes csak nem gyött be. Akkor szólt neki édesapám: – Frigyes! A kutya felült, odanézett, akkor vissza lehajtotta a fejit. Mondom: – Majd begyün... – Az nem gyün be, fiam. Akkor édesapám felkelt, kiment érte, behozta, letette. Ott ült a kutya, ahova letette édesapám. Adtunk neki enni, de az ételt se fogadta el. Szégyelte magát. Hibázott.

Madarak

A fecske vót a kedves madár, meg a pacsirta. Végig vót az ereszet alja, meg az istálló eleje fecskefészekkel. Nádas házak vótak, vályogfallal, tudta rakni a fecske a fészket. Meg úgy mondták az öregek, hogy a fecskefészket nem szabad leverni, mer akkor megdöglik a disznó. Nálunk még az istállóba a lovak felett is fészkeltek egy pár fecske. Azok mindég a lónak a farára pizskoltak, de így is meg vótak tűrve. A szántó-vető embernek meg a pacsirta jelzett: – No, pacsirta, szólsz, akkor itt a szántás-vetés ideje. Úgyhogy a parasztembernek az énekes madara a pacsirta vót. Az szólt felette, mikor szántott.

Gólya sok vót a Körös-alji házak kímínyin. Szarka, vércse, ez is vót, vitték a csirkéket, ha nem vigyázott az ember. Cinege, bábaszarka [sárgarigó], sas. A Zubereczen sok sas vót. Fürjecske, fácán, vadkacsa, vízi csirke. Ez fekete, csak a taréja piros, kis növésű, mint a villám – mán el is bújt a víz alá. Akkor a vízbe hal, rengeteg hal vót, nem annyi, mint most. Párosodtak – ez reggel vót, napfelkótt előtt vagy napfelkótt táján – ilyenkor kigyűttek a víz szélire, ott lubickoltak. Akkor ilyen borítókosárral leborítottuk őket, egy teknővel is kifogtunk egy reggel. Még vidrafészket is láttunk. Nyúl is vót, fácán is, róka is. A Körös alján könnyen elkapta a tyúkokat, oszt mán vitte is. Vertyogtak a tyúkok veszettül, akkor osztán hárman-négyen kaptunk fel botokat, mentünk a rókát elzavarni.

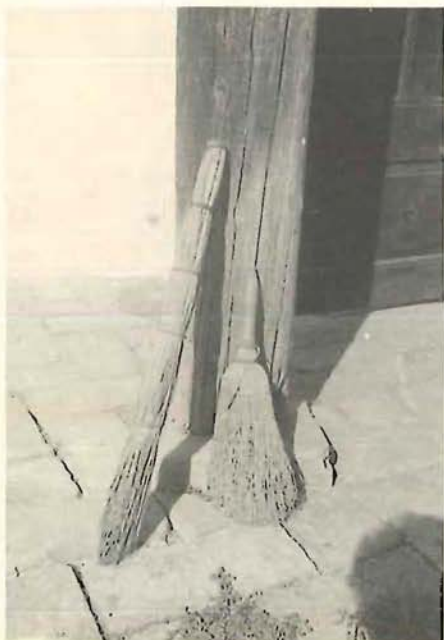
Balán, ott vót a madárparadicsom! Túzok, gólya, daru, gém, haris. A haris, az nagyon szépen énekel. Fácán, fogoly, fürj, varjú, bíbic, lotyó, vadliba, vadkacsa, vízicsirke, pacsirta, pipíske, veréb, vércse, sas, vadgalamb, bagoly, csóka, szarka, bábaszarka, ez mind vót Balán. Túzokbú egyszer 120-at is megolvastunk egy csapatba. Egy kistúzokot egyszer megfogtunk, hogy maj' felneveljük – hát az úgy rítt, hogy rossz vót hallgatni. Elengedtük. Akkor az a rengeteg bogár Balán: zódló, tücsök, szácska, kik nünüke [Isten tehene], csík, csíbor, sós Kata, ganajtúró, galacsinhajtó, szitakötő, csíbor.

4. TÉLI MUNKÁK

A parasztember fűzfavesszőbű meg szalmábú megcsinált minden kasfélit, ami a házná kellett. Ment, oszt vágott fűzfát. Kisfok–Nagyfok, nem vót az senkié. Akinek kellett, vágott.

Mán aratáskor kiválasztottuk a jó egyenes szárú búzát a szakajtóho. Oszt mikor csévelt a gép, akkor annak csak a kalászat csapattuk le, a szalmáját meg felakasztottuk. A gyerekeknek az vót a dóga: – No, csufrálgatok szalmát [csufrálni = letisztítani a szalma héját]! Akkor őszkor vágunk olyan jó egyenes fűzfavesszőköt, kettéhasítottuk, akkor beletettük egy fazékba, megfőztük, legyütt szépen a haja – evvel kötöttük a szakajtót. Akkor varrtunk össze bőrt; az olyanforma vót, mint a hüvelykujjam. Az azér kellett, mer abba dugdostuk a szalmát, hogy egyforma vastag legyen. Ahogy fogyott belülle, mindég úgy szurkáltuk bele. Kelltt a szakajtó, mer mikor a kenyeret sütötte édesanyám, abba szakajtotta a kenyértészttát. Apám tojásos kupujkát is kötött szalmábú, meg kenyérkast is.

A kaskötést nekem nagyapám tanította meg. Kirice-karaca, mink így mondtuk nagyapámmal a vesszőfonást. Csináltunk hátikast, evvel hordta be az ember a takarmányt a jószágnak. Meg a fűtöt, töreket. Kelltt filkas, evvel

Seprűk

Hátikas

[Fotó: Gyuricza Csaba]

Kupuja

Bekötött üveg

[Fotó: Gyuricza Csaba]

hordtuk a kukoricát, tűzrevalót tartottunk benne. Az ódalkast meg a kocsi oldalára fontuk. A borító a kotlónak kellett tavaszkor. Oláh Gazsi bácsi nagyon szép borítót tudott kötni. Párszárító is kellett, ruhakas is kellett, kaska is kellett az asszonyoknak a piacra.

Édesapám minden esztendőbe kötött vagy tizenöt seprűt. Engem is megtanított rá, meg magamtú tanútam meg a legjobban: kibontottam egy seprűt. Ahogy bontottam le, mán tudtam, hogy kell csinálni.

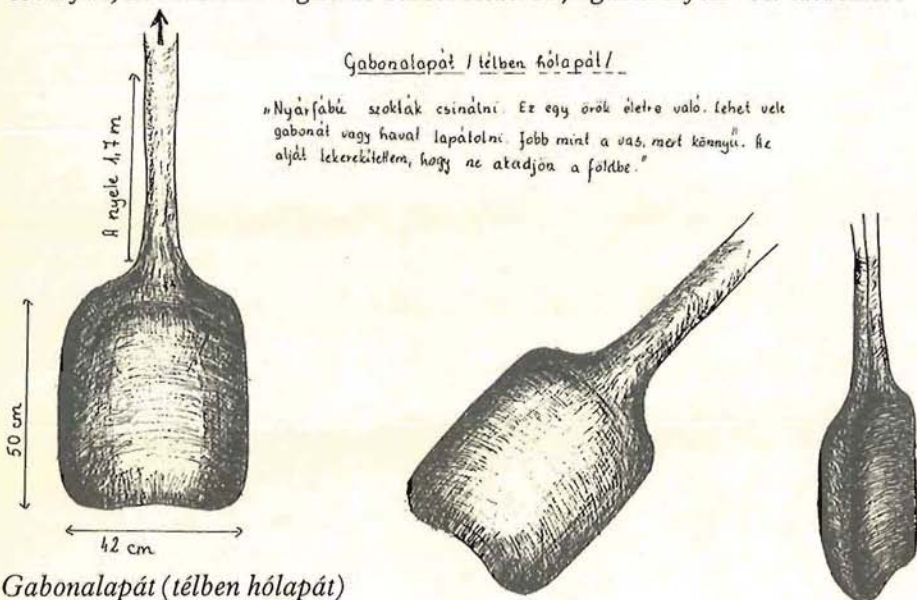
Az én édesapámnak meg vót egy faragójankója, amibe a fát belefogta. Akkor kétnyelű késsel megnyesegette. Baltanyelet, kalapácsnyelet, ásónyelet – ilyeneket mindent megcsinált otthon a gazda, muszaj vót. Mikor ráért, megcsinálta, hogy legyen kisenlétbe. De ki kellett faragni a hámfát, a lócsöt, a saroglyát a kocsira. Megfaragtuk a szánkótalpat, meg az egész szánkót is megcsináltuk. Avval ment a család farsangolni. A talyigát, tragacsot is kifaragtuk. Vót, aki a szövőszéket is megcsinálta, még virágot is faragott bele. Színvonót, piszkálót, mangololót, sulykot – mindent.

Az én nagyapám széket is csinált. Faragott lábat, karját, az alját meg befonta susolinával [a csöves kukorica héja]. Meg csinált karosszéket is, ez az ő helye vót. Mán régen meghalt, de még mindig úgy mondta édesanyám: – Hozd ide a nagyapád széket.

Télen kellett megfonni a kötelet is. Vót olyan kallantyú, avval fonták meg a kendert. Nagykötelet, istrángot, kötőféket.

Télen kellett végignézni az ekevasat, meg a többi szerszámot. Ha mán gyenge vót akkor új nyelet tenni bele, akkor ami hám elszakadt, azt megjavítani, az ilyen munkálatoknak télen vót itt az ideje.

Akkor megjavígtattuk az ólajtót, a jászjot [jászolt], csinált az ember új itatóvályút, ha kellett. Megnézte a kútustort. A jó gazda ilyen vót: előrelátó.

III. KULTÚRA, KÖZÖSSÉGI ÉLET

Az a paraszti élet, ami a háború előtt vót, az vissza nem gyün soha. Vót abba rossz is, jó is.

Szép vót a tanyai élet, mer szabad vót. Megvót az ő kis birodalma, ha jól csinálta a munkát, maga látta hasznát. Ha meg nem jól gazdálkodott, maga látta kárát. A munkát könnyen meglelte, könnyen abba is tudta hagyni. Mikor olyan meleg vót, hogy – no, most bemegyek pihenni, akkor bement. Mikor a nap mán nem süttött annyira, kiment, dógozott tovább. Este is dógozhatott, még csak látott.

Mikor a nap lement, elcsendesedett minden. A jószágot becsuktuk, megmosakodtunk. Lámpával átgyűttek a szomszédok, beszélgettünk.

Mikor elmúlt az ős, elvégződtek az emberek [elvégződtek = befejeződött a munka a földeken], bekötötték a jószágot, akkor apám megvette a két nagy bádogtartóba a petrót, vagy két zsák sót, cukrot, gyufát – úgyhogy, mink egész télen a bótnek tájára se mentünk. Esetleg ha mentünk haza a faluba, hoztunk ki élesztőt.

Télen annyi vót a dolog: az emberek megetették a jószágot, akkor leültek kast kötni, kijavították a szerszámot, az asszonyok meg fontak. Reggel felkeltek 4 órakor, 7 órakor végeztek az etetéssel, akkor megreggeliztek, akkor ha kellett, töreket hordtak, vagy trágyadombot igazítottak, répát hordtak, megvágták a szénát, szalmát. Délután két órakor hozzáfogtak megint etetni.

Akkor egyik este az egyik helyre mentünk komázni, másik este a másik helyre mentünk komázni. Negyven-ötven éve szomszédok vótunk, egy része mán rokonság is vót, szerettünk összejárni. Édesanyámtú mindég azt hallottam: – Édes gyerekem, a szomszédot becsüld meg mindég, haragot ne tarts vele. Így is vót. Jobban egymásra vótak útalva a tanyán. Akarmi vót, csak a szomszédba mentünk. Nagyon megbecsültük egymást, szomszédok. Ha valami hibája vót, úgy fogadtuk be, a hibával. – No, ő olyan, de azér van jó oldala is. Hibája is van mindenkinek. Tímár Miklós bácsiho a kocsmába járt az újság, azt este kivittük az egyik tanyába, oda mentek a szomszédok. Galambos András bácsi nagyon jól olvasott hangosan, vót, mikor tízen is hallgatták, aztán megbeszélgették. Akkor vótak ezek a Gergely bácsiék, jó nagyhangú ember vót, ezek este mindég kártyáztak. Hatan is leültek zsírozni. Akkor elkezdtek kiabálni – Zsírt bele! Üssed! Nem bírod! Üssed még! – Illés bácsi mindég annyira beleélte magát, hogy felállt, úgy kiabált. Az asszonyok meg a kemence padkán fontak, oszt ott nevték az embereket. A végén az emberek is jót nevték, mer dióra kártyáztak, nem pízre. Akkor még olyan is vót, hogy a citera is előkerűt – mikor olyan kedvük vót az embereknek.

Disznóvágáskor annyin vótunk, hogy maradt is a disznóbú, meg nem is. De nem bántuk, erre vót szánva, majd oszt vágunk még. Gyűttek a rokonok,

szomszédok, húszan-harmincan könnyen összekerültünk. Akkor oszt ment a mesélés, olyan jóízűen, ahogy csak lehetett. Egyik ember szórakoztatta a másikat. Mink, gyerekek, úgy aludtunk el, abba a sok jó melegségbe.

Ilyen tájba vótak a lakodalmak is, mégpedig nagyok. Nem kerút sokba, megtermett minden. Liszt vót, sütötték a kalácsot, birka vót, tyúk vót. Szívesen mentek a lakadalomba, számítottak is rá. Mikor órá kerút a sor, ő is visszahíttá. Nem az ajándék számított – nem is igen vettek, csak begrét, kantát, ilyesmit –, hanem a tiszteletadás, barátság, jókedv. Mindenki főzött-sütött-mosott-takarított, a kocsit nagyon szépen megpuolták, a hámnak ragyogni kellett, a lovaknak úgyszintén. A nagyobbacska legénykéknak meg olyan divatjuk vót, hogy még a messzi lakodalmakba is elmentek mint szűrös gyerek [hívatalan vendég].

Lakodalomra készülnek a legények

Cuharé vót még az ilyen korúaknak. Nem kellett hirdetni, annyi vót: a gémeskútra a kútostorra feltettünk egy kast, feleresztettük. Estefele szétnéz-tünk: hun van fent a kas – gyerünk! Mindenkiné vót egy komra, vagy pajta, ahun lehetett táncolni, citera is kerüt, hegedű is; ezek a Fülöp-gyerekek gyö-nyörően tudtak hegedülni.

Csejt, Varnyas, ez a rész vót a leggyengébb földje a falunak. És megéltünk rajta, nem kértünk senkitű semmit. Vót egy özvegyasszony köztünk, az is megélt a két gyerekével. Jósággal foglalkoztak, eladták, vót két jó lovuk, a két kisjány ült hátú a karos ülésen, gyüttek haza a templomba – ők is vótak valakik azon a végtelen rossz földön is. Megkerestük az életbe a szépséget, hogy legyen szép is. Népház épült Varnyason, a csejti iskola épült, a csejti kaszinó épült – vót rengeteg szórakozóhely. A Népházat úgy építettük fel, hogy alapító tag az lehetett, aki egy mázsa búza árát befizette. Varnyason szerdán, szombaton, meg vasárnap vót hivatalos este a Körbe. A tanító is elgyütt minden este, hozott verseket, hozta az újságot. Szerették, ha én mentem, hangosan olvastam az öre-geknek. De addig ott se biliárd, se komázás nem vót, addig ott csendnek kellett lenni, még az újságot is tartott. Elolvastam a címet, akkor vártam. – No, amegett mi van, öcsém? – Mondjad! Akkor olvastam. Vót egy szekrény, arra rá vót írva. Földm. Min. ajánd. Ebbe vót vagy 50 könyv, ezeket is olvasgatták, meg édesapám is vett minden évbe egy-két könyvet, a másik is, akkor behozták a Körbe, cserélgették. Akkor biliárdoztak, kártyáztak az emberek, néha egy kis bor is előkerüt, beszélgettek. Majd oszt éjfél fele, mikor mán eldöntötték a világ sorsát, mentek hazafele.

A szüreti bál, az külön öröm vót, arra úgy készültünk. Nemcsak ültünk vagy táncoltunk, mint a bálakba szoktak. Az a bál olyan vót, hogy azt el kel-lett játszani. Mán az elején nagy vót az izgalom – Elhívna-e csőszjány? Akit elhívtak, az borzasztó büszke vót: – Én csőszjány vagyok, van csőszlegí-nyem. Felöltöztünk szépen magyar ruhába, ragyogó tiszta vót a terem, feldíszí-tettük.

Akkor vót télen batyusbál. Vittünk sütemínyt a bálba, sült húst, ital vót egy kevés. A tanyai nép megcsinálta a szórakozást magamagának.

Mikor mán vót egy hónap, hogy nem vót semmi, gondolkodtunk, mit is lehetne csinálni. – Csináljunk egy teaestet. Abba nagyon benne vót Veronka is, én is, csináltunk keksz-félit, teát. Az is össztartotta az embereket.

A tanyai embernek a tanító vót a minden. Köztünk vótak a tanítók. A vizs-gára meghívták a szülőket, még Csernust is, úgylahogy nagy vót az izgalom. A gyerekeknek betanítottak táncot, akkor elmentek a szülők megnézni. Az én fiamnak Terike vót a párja. Szorítja a kezem a fiam, mikor gyüvünk hazafele: – Ugye, édesanyám, Terike vót a legszebb? – Hát persze, fiam, Terike vót a leg-szebb... A tanító nagyobbakkal is foglalkozott, szerepeket tanított be. Mink a Noszty fiú esete Tóth Marival, azt tanútuk be. Rác Lajos bácsi, az segített, ő is nagyon szeretett velünk foglalkozni. De olyan szépen sikerüt, hogy kint vót

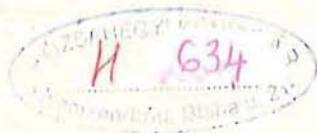
a jegyző, az előljáróság, egy láda narancsot hoztak. Annyian vótak, hogy még az ablakpárkányon is ültek.

Én olyan szerencsés vótam, hogy nekem Lesnyicki Józsi bácsi vót a tanítóm. Nagyon jó tanító vót – dacára annak, hogy sokszor kiporolt, de ez velejár. Sokat mesélt, vót vagy száz vers, amit megtanított. Ő szervezett ilyet, hogy országzászló-avatás Csejten. Gyűttek ki az urak a kövesúton a Hunya Dénes tanyájáig. Mink meg odáig mentünk ki elejbük lóháton. A zászló a csejti iskoláná vót egy kis emelvényen. Majd oszt azután nemzeti ünnepeken Csejten is felhúzhatták a zászlót! Meg akkor, mikor vót valami rendezvény az olvasóköerbe. Akkor mondták az ára [arra] járók: – No, most Csejtnék nevezetes napja van. Mer március 15-én mindég vót közös ünnepség, közös vacsora. Olyan is vót, hogy nyúlat főztek az emberek március 15-re, nagyon sok nyúl vót a határba.

*Tanító Úr, Lesnyicki József ötven évig tanított a gyerekeket és a felnőtteket a tanya-
világban*

Ugaron mikor felépült a kör, Gellai Mihály bácsi vót az első elnök. Először csak viharlámpával világítottunk, de Cibulka Józsi bácsi, az tanított felsőbe, vett egy gázlámpát. De az a gázlámpa olyan fényt adott! Póhalmon bálkot csináltunk, színdarabokat tanúntunk be. Vendégeket hívtunk: elgyütt hozzánk Féja Géza író, elgyütt Ignác Rózsa író. Ott olyan ifjúság vót! Mikor Tildy Zoltán gyütt ki Póhalomra, lovasbandériummal mentünk ki elejbe a ladányi útig. Akkor ott körbevettük a kocsiját, elő-hátú kísértük avval a szép lovakkal. 37 januárjába olyan bál vót Póhalmon, hogy kigyűttek Kevibű, Gyomárú, meg Endrődrű is a fiatalok. Ott gazdálkodott Uhrin Péter bácsi is, ő képeket is feste-

getett, nagyon szép képeket. Rácz Lajos bácsi később írogatott. Vaszkó Mihály meg országgyűlési képviselő lett, Rácz Lajos is. Irányították az ország sorsát, de csak egy darabig.

Csináltunk batyusbálokat, mentünk családostú: jányok – legínyek – szülők. Így mulattunk. Olyan szépen danótak azok a régi emberek:

Lemberg mellett van egy kerek erdő
közepibe van egy gyásztemető
abban nyugszik százhuszezer baka
eltemetve gyászos Galíciába.⁶

Vót zenésznünk: Hunya Pista bácsi vót a harmonikás. A kötekedő embereket hazaküldték, kirakták. Csendesen mulattak.

A tanyai gyerekek megállták a helyüköt az életbe is. Üzletbe dógoznak, az egyiknek kis cipőgyára is van, akkor van, akibű pap lett, Rácz Béla, az meg kutató lett. Tanítót is nevelt a tanya magamagának, többet is. Pedig keserves vót: Kondorosig gyalog, az 12 kilométer, csomaggal. Onnan vonattal Szarvasra a tanítóképzöbe. Mikor ott végeztem, visszakerütem oda tanítani, ahunnan elindútam. De milyen a tanyai nép . . . Azok a szülők, akik nálam sokkal öregebbek vótak, megmagáztak. Az egyik szülő fel is állt a szülői értekezleten: – Mosmán nem Terike, hanem tanító néni legyen mindenkinek. Azok a szülők olyan tisztelettudóak vótak. Nagyon becsültek – igaz én is őket. Az iskola vót a központ. Ott vót, ugye, tanítás, vasárnap ott vót a szentmise, esténkint meg olvasókör lett az iskola. Én nem is hagytam ott a tanyai iskolát, az hagyott ott engem. Megszűnt.

Hunyán is nagy élet vót: bálterem, színpad. Bál vót vízkeresztkor, farsangháromkor, húsvét hetfün, aratóbál, szüreti bál, ősz utolsó bálja, szilveszteri bál. Iskola is vót három. De oda mind nagyapáink hordozgatták a téglát, azok építették fel. Templom is lett még a tanyavilág idejibe. Kellett is, mer csak a Zsidó-soron lakott vagy 200 ember. Csak arrú az egy sorrú elgyüttek a templomba legalább százan minden vasárnap.

A polyákhalmi iskolába is vót olvasókör, ott kedden, csütörtökön, vasánap mentek az emberek. Szabó Elek tanító úrral két-három szerepet is betanultunk egy télen. Akkor először ott vót előadás, akkor vót a faluba a Népházba, akkor kimentünk vele Hunyára. Tavaszkor meg minden szombaton csináltunk nappalit [délutáni tánc kamaszoknak] a Varnyú Imre tanyájába. Vót neki egy istálló, azt átalakítottuk.

Vót egy nagyon jó plébános úr [Libór István] az annyira összehozta a tanyai embereket. Az egyik vasárnap az ugarai iskolába vót mise, hogy azoknak az embereknek is közel legyen. Akkor másik vasárnap a polyákhalmi iskolába vót mise. Akkor mentünk az Ugarakrú Polyákhalomra, ott az örménykúti határon mentünk sorba, az vót gyepes út. Mentünk tízen-tizenöten. A fekete nagykabátokba úgy néztünk ki, mint a vadlibák, mer csak egyesével lehetett menni

sorba. Mise után elhívtuk a plébános urat ebédelni, be vót osztva. Nagyon emlékszek, túrós palacsinta vót a kedves étele. Oltára úgy lett Ugarnak, hogy szerepeltünk az iskolába, és ami bevétel lett, abbú Vaszkóné Bözsi néni csináltatott oltárt.

Ünnepkor énekelni jártak össze az emberek. [Az endrődiek az „éneklés” alatt a vallásos énekeket értik, ha világi dalokat énekeltek, akkor úgy mondták: danótunk.] Karácsony előtt minden este más helyre mentek, énekeltek karácsonyi, meg adventi énekeket. Ez befejeződött karácsony estére. Tavaszkor meg együtt a húsvéti böjti társulat. Akkor minden nap más helyre mentek, énekeltek a böjti énekeket, meg a fájdalmas olvasót. Akkor az asszonyok ültek az asztalho, ők vótak a fontosak, az emberek ültek a padkán, de az énekbe ők is besegítettek. Mikor meg együtt a feltámadás napja, akkor mentünk az útszéli keresztkehő nagypinteken. Óriási szelek fújtak – olyan hideg szelek fújtak, de azér mentünk. Ment az egész tanyai nép a feszülethő énekelni, imádkozni, szépen felötözve vasárnapló ruhába. Karácsonykor meg az éjféli misére begyütt a faluba az egész tanyavilág. Láttuk: emide is gyünnek a lámpással, amoda is gyünnek. Bevártuk egymást, beszélgettünk. Annyin vótunk a templomba, hogy nem fértünk be.

A faluba minden héten begyüttünk a piacra, vittük a tejportékát. A piac, az ilyen találkahely vót a parasztasszonyoknak. Mentünk kétszer egy héten, de egyszer egy héten biztos. Jó vót bemenni. Gyalog mentünk, akkor ami vót bajunk, elmondhattuk egymásnak, megbíztunk egymásba. Ragaszkodtunk egymásho. Vót egy barátnőnk, szép fiatalasszony, a sógoráho ment férhő, mikor onnan meghalt a nénje. Mentünk a piacra, oszt hívogattak: Gyere, megyünk ide, megyünk oda. – Haggyad . . . oszt végigsírta az utat: hat gyerekre ment férhő; elmondta az összes baját. Nem mondtuk tovább, nagyon tudtuk egymást szeretni. Összetartott az a nép ott a tanyán.

Akkor bementünk a moziba is a faluba. – Jaj, most Sárdi játszik, most Jávor Pál. No, ha Jávor Pál, akkor megyünk. Mentünk gyalog csapatostú, mán ott is vótunk. Lila ákác, Halálos tavasz, ezeket a filmeket néztük meg.

Vásárba mindenkor illet begyünni. Sokat látott, sokat hallott az ember, szórakozás vót. A falu apraja-nagyja ott vót a vásárba.

A faluba templomba csak a közeli tanyákrú tudtak begyünni. Akkor se minden vasárnap. Olyankor a gyerekek közű egy otthon maradt tanyásnak, a többi meg hazagyütt. Mikor aztán sikerűt begyünni, az asszony ottmaradt a templomba két misére is, az ember meg kiment a piactérre a publikációt meghallgatni, [vasárnapi publikáció = a kisbíró a falu főterén dobolt, majd hangosan felolvasta a közérdekű információkat] mer az is fontos vót. Akkkor ott a sok ember [férfiember] összetanákozott, elbeszélgettek, azután meg elmentek a kocsmába egy kicsit.

A TANYAVILÁG MEGSZŰNÉSE

Abba az időbe, mikor nagyapám kezdett, még a kukoricát úgy vetették, mint a búzát: nem vót sora. Majd oszt kiekezték. Édesapám mán sorra vetette a kukoricát hullajtóval. Én láttam mind a kettőt, én mán gépet akartam. Az én fiam, az meg mán megint nem úgy csinálná, ahogy én. Fejlesztett vóna rajta. De az én fiam nem csinálja sehogy. Mer mikor meg vót mételyezve a nép, akkor nem azon vót, hogy a sarjadékát tanítsa. Hanem azon vót, hogy: – Eredj fiam, menné [minél] messzebbre, mer itt nincs jövőd. Akar az én fiam, akar a másé, azt se tudja, mit kell csináni a földdel. Mikor hazagyün a fiam a városbú, mondom neki: – Ott van a jászój végén egy kis csutka, dobd oda a tehínek. Odamegyen, de nem dobjá oda. Mondom neki: – Hát mér nem adod neki oda? Aszongya: – Nem látja, apám, hogy néz rám?! Nem bánt ez? – Bánt az öreganyád fülit! Várja a csutkát, azér néz rád. A mai kornak ez a nagy hátránya, hogy a fiataltság nem nevedett bele a paraszti életbe. Aki gyerek el lett szoktatva úgy a dologtú, mint a paraszti mestersígtú, azt vissza kell szoktatni. Ehhő idő kell, sok idő.

A tanyabontás siralmas vót. Aki tehetősebb vót, azt elűzték a földjirű, elűzték még a falubú is. A többit meg taszították befele a csoportba, akar akarta, akar nem. Mer vót olyan is, aki akarta a csoportot: a két-három holdas parasztcsaládok bizon örűtek, hogy van munkájuk, van megélhetősíg. Aki meg se ide nem ment, se oda, annak megmutatták a rendeletet: föld nem maradhat a tanya körű, csak 1200 négyszögöl. Akkor meg minek . . . Akkor megszűntek a boltok a tanyaközpontokba, akkor gyűtt a hír, hogy megszűnik a tanyai iskola. Úgyhogy aki csak tehette, igyekezett kikötözni a tanyábú.

Az embernek a szíve majd megszakadt, mikor a tanyagirincre felmentek, és elkezdtek a kúpcserepeket leengedni. Tudom, szegény édesanyám minden tanyát megsiratott. Egészséges, jó tanyák vótak. Mink bekötöztünk a faluba édesapámékkal, apám, szegíny, az mindég ment vóna kifele a tanyaába. Sokszor a gáttú hoztuk vissza. – Apám, nincs mán meg a tanya! De hiába, másnap reggel megint ül az ágy szélén: – Őtözzetek mán, oszt ülni kocsira, megyünk hazafele. Hiába mondtuk neki: – Hát itt laknak Timárék is, Hunyáék is, ez a maga háza, apám. Ült egy darabig, akkor megint ránk mordult: – Mit esz a fene benneteket, ötözzetek mán, osztán gyerünk hazafele.

Nekem a legfájóbb az vót, mikor az ugarai iskola megszűnt. Elkezdtek, ugye, mondani, hogy megszűnik az iskola, úgyhogy sokan bekötöztek a faluba. Hatvanhatba meg is szűnt a felső tagozat, hatvankilencbe megszűnt az alsó tagozat is. Én tanítottam Ugaron az alsóba. Tudtam, hogy ha tíz alá csökken a létszám, akkor megszűntetik az iskolát. De még vót tíz gyerekem. Csakhogy akkor évbe Fekécs Sáríkáék bekötöztek Szarvasra, úgyhogy a két kislány kiíratkozott. Nyóc gyerekem lett. Úgyhogy mikor kísértem ki őket, a két kislány integetett vissza, akkor én mán tudtam, megszűnt örökre a tanyavilág. Be is

zárták az iskolát, rá egy évre le is bontották. Alig bírták szétverni, új épület vót. Nem mertem kimenni, mikor bontották, nem mertem még arra se nézni. Majd húsz év után, tavaly nyáron mondom a legkisebb fiamnak: – Kisfiam, menjünk ki, keressük meg az ugari iskolát. Kimentünk, meg is találtam az iskola helyit. Találtam egy cserepet az előszoba kövezetéből, akkor találtam egy darabot a szürkéből is. Nagyon szép, 35–40 éves épület volt, tágas, száraz tantermekkel, 14 ablakkal, az előszoba mozaiklappal kirakva. Mind a két követ hazahoztam, most is őrzöm. Mer én voltam az utolsó ugari tanító.

Iskolai csoportkép. A 23 tanyai iskola közül az egyik: az ugari iskolások. Az 1960-ban készült képről még 47 gyerek mosolyog ránk, tíz év múlva már ez az iskola is a körzetesítés áldozata lett

Az ugari iskola. „Nagyon szép, 35–40 éves épület volt, alig bírták szétverni”

ISKOLÁK ÉS OLVASÓKÖRÖK ENDRŐD TANYAVILÁGÁBAN A SZÁZADFORDULÓTÓL

Iskolák □

1. Ugari iskola
2. Polyákhalmi magániskola
3. Polyákhalmi új iskola
4. Szőlőskerti zugiskola
5. Csáki iskola (Kisperes)
6. Kondorosi úti iskola (Szt. Imre)
7. Szarvasi úti iskola (Kápolnás)
8. Tímár iskola
9. Décspáskumi régi iskola
10. Décspáskumi új iskola
11. Kocsorhegyi régi iskola
12. Kocsorhegyi új iskola
13. Nagylaposi uradalmi iskola
14. Nagylaposi új iskola
15. Rigajosi iskola
16. Régi varjasi iskola
17. Új varjasi iskola
18. Csejti uradalmi iskola
19. Csejti új iskola

Hunya

1. Zugiskola
2. Községi iskola
3. Templomsori iskola
4. Pogányiskola

Olvasóköri ●

1. Ugari olvasókör
2. Persi olvasókör
3. Polyákhalmi olvasókör
4. Öregszőlői munkáskör
5. Öregszőlői Hangyakör
6. Décspáskumi olvasókör
7. Kocsorhegyi olvasókör
8. Nagylapoi Kaszinó
9. Varjasi olvasókör
10. Csejti olvasókör

V. A NAGYLAPOSI TÜKÖRY-URADALOM

1928-ban születtem az uradalom egyik cselédlakásában a család tizedik gyerekeként. Emlékeim – ha hiányosan is – már három-négyéves koromból is vannak. A puszta, a major képe nagyon élesen él bennem, és az épületet még ma is látom.

Ezek a méreteikben is hatalmas épületek a kastéllyal, a hozzá tartozó parkkal, gyümölcsössel, veteményeskerttel, a cselédházakkal, istállókkal, magtárakkal, gazdasági udvarral és szérűskerttel egy majdnem négyzetes, kb. 150 holdnyi területen feküdtek.

A kastély kis dombra [valószínűleg mesterséges domb] épült, fehérre meszelt falú, magassíkjú épület volt. Az épület közepén, a főbejáratnál fedett kocsifelhajtóval, ahol a háziak fogadták az autós és hintós vendégeket. Ezt az utat – mely egy 5–8 holdas parkon, vagy inkább annak szélén vezetett a kastélyig – csak az uraság vendégei használhatták. A park tele volt különféle külföldről hozatott díszcserjékkel, bokrokkal, virágokkal, tisztásokkal; itt-ott egy-egy évszázados fa is volt, és nagyon sok zöld pázsit, sétáló ösvény. A parktól balra évszázados hárs-, juhar- és tölgyfák között volt a tenispálya, ahol késő nyári délutánokon gyakran szedték a labdát a cselédgyerekek a teniszező uraknak-hölgyeknek. A tenispályán és a parkon túl balra terült el a konyhakert, ahol a kertész konyhakerti növényeket termelt, de voltak gyümölcsfák is, amit mi gyakran megdézsmáltunk. A zseberi zugban volt még egy több holdas bolgárkertészet öntözőszivattyúval, itt is a kastély számára termeltek. A kastély melletti veteményes kb. 5–6 hold lehetett, körbe kerítve az élősvévényen kívül drótkerítéssel is. A kerítésen túl kezdődtek a szántóföldek, de a tenispálya és a veteményes hosszúságában – mintegy 6–800 méter hosszan – évszázados tölgyfásor állt, ahol mi rengeteget játszottunk. Persze, ezeket a gyönyörű fákat már rég kivágta az emberi butaság.

A kastélyban 20–25 szoba volt. A kastély hátsó, parkra néző oldalán, az épület közepén egy hatalmas, félkör alakú nyitott terasz volt, melyet magas, fehérre meszelt oszlopok tartottak. A konyha az épület bal végén volt. Abban a traktusban lakott a vezető szakácsné, a szobalányok és az egyéb személyzet is. A kastélytól balra mintegy negyven méternyire volt a tisztartó [ispán] irodája, itt zajlott le minden év végén a „szólítás”. Az ispánlakás főbejáratát is egy fedett, faoszlopokon nyugvó terasz védte a naptól, esőtől, de ez a terasz volt időnként a gyerekek játszótere is. Ez az ispánlakás egy teljesen különálló, hatalmas ház volt, amelyhez melléképületek, gyümölcsös is tartozott. A melléképületeket náddal fedték be a mi nagy örömünkre, mert így tudtunk nádmézet enni – persze a sok kihúzgált nádszálért nem dicsértek meg bennünket. A park jobb sarkában, mintegy 700 méterre a nagy kastélytól egy ún. „kiskastély” is volt,

hatalmas fenyőfákkal, díszbokrokkal körülvéve, de ezt az uraság nem használta, csak ha sok vendége volt és már a nagy kastélyban nem volt hely. Például az őszi nagy kör- és hajtóvadászatok idején, ami általában 2–3 napig tartott.

Két nagy és egy kisebb cselédház volt, persze mindkettő tisztos távolságra a kastélytól. Az egyik cselédházat jóval később építették, így ezt a házat „újház”-nak tituláltuk. Ezek a cselédházak nagyon szélesek és nagyon magasak voltak, így a szoba légköbmétere is még a nagycsaládosok esetében is megfelelő volt. A magas és széles bejárati ajtó a közös előtérbe nyílt. A bejárattól négy méterre jobbra-balra nyíltak a cselédlakások. Úgy a bejárati, mint a szobaajtókon fából voltak a kilincsek. A bejárati ajtó éjjel-nappal nyitva volt, a szobaajtót is csak belülről lehetett egy faretesszel zárni. A nagy előtér, vagy közös konyha hátsó részében ez még egyszer ismétlődött, vagyis ott is jobbra-balra volt egy lakás, tehát egy konyhához négy család tartozott. Ebből – és az épület fekvéséből – adódott, hogy akik a bejárati ajtónál laktak, azoknak az ablakai keletre, ill. a majorudvarra néztek, aránylag világosak voltak, míg a hátsó szobákban lakókhhoz soha nem sütött be a nap, és ők a sertésólakra láttak. A szobákon mindenütt egy ablak volt. Visszatérve a közös konyhára: a bejárattól a szobáig egy folyosó vezetett, ez csak bizonyos magasságig volt, viszont teteje is volt. A közös konyha egy négyzetes nagy terület volt, ahol minden családnak a saját falához volt építve egy katlan [tűzhely] egy nagyobb és egy kisebb lyukkal. Az előző a főzőüstöknek, az utóbbi az ebédnek, és egyéb ennivalók főzéséhez. A tér mértani közepén volt a kemence szája, ahol az asszonyok kenyérsütéskor, vagy más alkalmakkor a kemencét fűtötték. A fűtőanyag leginkább szalma volt, de tavasz felé volt már ízik [olyan kukoricaszár, amelynek már a tehének lerágták a levelét], és törek is. Erre a négykatlanos, kétkemencés területre „borult rá”, mint egy óriás harang: a szabadkémény, aminek az volt a rendeltetése, hogy akár a katlanból, akár a kemencéből kiömlő füstöt a szabadba vezesse. Tehát ez a hatalmas, felül méhkasra emlékeztető, a kéménynél már összeszűkülő alkalmatosság szívta el a füstöt a tűzhelyekről, a kemencéktől. Disznóvágás idején mindenki a szabadkéményben már kialakított rudakra akasztgatta fel a füstöl-nivaló disznóhúst, sonkát, kolbászt. Az ott lógott, míg meg nem füstölődött, és még véletlenül sem fordult elő, hogy az egyik cseléd a másikat meglopta volna. A körkörös és a kéményig kúposan épített szabadkémény fala a sok évtizedes használatától tele volt korommal, koksszal, és néha már csöpögőssé váló kátránnyal. A két egymás mellett lévő [első és hátsó] szobát egy nagyméretű kemence fűtötte fele-fele arányban. Ez úgy volt megoldva, hogy a két szoba közötti közfal felezte a kemencét. Fűteni viszont a nagy, szabadkéményes előtérben lehetett – ezt úgy oldották meg az asszonyok, hogy egyik héten az egyik asszony, másik héten a másik asszony fűtött. Így aztán a szobák állandóan melegek voltak. Kivételt képezett ez alól a heti kenyérsütés, az ünnapi kalácsütés – ekkor mindenki magának fűtött.

A cselédlakás állt egy kb. 30–32 m²-es szobából, aminek az egyik sarkát

a hõn szeretett kemence foglalta el, és egy, a szobából nyíló kamrából, amin csak szellõzõablak volt. Itt tárolta a család a lisztet, babot, borsót, a szalonnát. Úgy a szoba, mint a kamra döngölt, földes volt, a plafont erõs gerendák tartották és deszkákkal volt borítva, amelyet az idõ és a dohányfüst már szép barnára pácolt. A földes padlót az asszonyok idõnként felmázolták. A családok többségének 8–10–12 gyermeke volt, akik igen szûkõsen, egy szobában éltek. Persze, egy ilyen nagy családnak az eleje már vagy megnõsült, vagy férjhez ment, de kilencen-tízen leginkább ott ültek az asztalnál, ami az egyetlen ablak elõtt volt, a kanapé pedig az ablak alatt. És aztán minden elképzelhetõ helyen ágy és ágy. Egy ágyban, míg a gyerekek kisebbek voltak, hárman aludtak: kettõ fejtõl, egy pedig lábtõl. Jutott gyerek a sutba is és a kanapéra is. Takarónak, fõlajnak mindent felhasználtunk: kiskabátot, nagykabátot, lópokrócot, asszonyszõtte pokrócot, bundát, szûrt, mindent.

Édesanyám mesélte, hogy a század elején egy ilyen szobában két család lakott, amit én még gyerekésszel se nagyon tudtam elképzelni, mert ez a szoba egy családnak is nagyon szûkõs volt. A szoba ketté volt osztva valamilyen módon, és azt a jelzést mindkét család betartotta a gyerekeken kívül.

Ahol én születtem, abban a házban tíz család lakott. Az épület két végén négy-négy, a közepén egy-egy család. Az utóbbiak kivételes családok voltak: a kovács és a bognár családja. Ők laktak egyedül, mindenkitõl függetlenül külön, és nem közös konyhán. Az „újház” is hasonló volt azzal a különbséggel, hogy itt is két család lakott egy konyhán, egyébként szabadkéményes, kemencés lakások voltak azok is, és ott is az egyik lakás a majorudvarra, a másik a sertésólakra nézett.

A padlás használatáról csak annyit, hogy mindenki a lakása feletti részt foglalhatta el. Egyik rész a másiktól nem volt elkülönítve, de még véletlenül sem fordult elõ, hogy valakinek a terményét megdézsmálták volna, pedig a padlásajtó is éjjel-nappal nyitva volt.

Az ól akácfa tartóoszlopok között ilyen-olyan deszkából összetákolott volt, a tetejét vastagon szalma fedte. Az ól elõtt a disznóknak deszkából kifutó volt eszkábálva. A disznóól mellett volt a tyúkól, ami mindenben megegyezett a disznóóllal, csak kisebb volt. Mindenki olyan nagyságú ólat épített magának, amilyenre szüksége volt. A disznóknak a tartható darabszáma nem volt meghatározva, ezt inkább a várható takarmány döntötte el. Télen az egész ólat körbe rakták jó széles szálas trágyával egészen a szalmatetőig, hogy bent az ólban meleg legyen. Nagy hidegben még az ajtókat is berakták, csak az ajtó felsõ része maradt meg szellõzõnek. Az ól a cseléd tulajdona volt, amit költõzködés esetén szétbontott és magával vitt.

Az uradalmi iskola egy különálló épülete volt, nagyon tágas elõszobával, ahonnan a tanterem kemencéjét fûtötték. Egy nagy tanterem volt még benne összefaragott, évszázados padokkal. A sarokban tábla, számológép száz golyóval, a falakon térkép és gyönyörû, színes festmények – vagy 30–35 darab –: Az

egri nők, Szondi kapitány, II. Lajos király holtteste a Csele patak partján, Zrínyi Miklós, Mária Terézia stb. Mind a hat osztály ebben a teremben tanult. Az épület másik végében volt a tanító lakása. Nekünk Dinya Regina volt a tanítónk. Az év végi vizsgán vagy átment az ember gyereke, vagy nem – ebből sem a tanító, sem a szülő, sem a gyerek nem csinált nagyobb problémát. Tankönyvet az uradalom adott – el lehet gondolni, hogy néztek ki ezek a könyvek tíz év múlva. A palavesszőt, irkát, radírt és minden egyebet a szülők vették.

A major területén három nagyméretű csordakút volt – gémeskút –, innen ivott az egész major: emberek-állatok. Szinte állandóan húzták belőle a vizet. Egy-egy itatás alkalmával több ezer liter vizet kihúztak. Olyan friss, jó vizet azóta sem ittam – leszámítva a bükki forrásvizet. Maga a kút mintegy 2,5 méter átmérőjű lehetett, az oldala téglával volt kirakva, és nagyon mély volt. A két felső részét káva védte. Ez az erős korlát bizony nem volt magasabb egy férfi térdénél, és nagyon kellett ügyelni, hogy bele ne billenjünk a kútba. A vödör fából készült, alakja: mint a dézsa, és kb. 40–45 literes lehetett. A vödör két szemben lévő részét erős fahidalás kötötte össze úgy, hogy a billenthetőséget vaspánt biztosította. Ezt a völdröt egyedül és vízzel telve csak kevés ember tudta felhúzni. A vizet a facsatornába öntötték, onnan pedig egy mély és hosszú itatóvályúba folyt.

Tartozom még azzal, hogy az egyik kedvenc játszóhelyünkről, a KÖR-ről írjak. A kör a magtártól oldalt mintegy 50–60 méterre terült el. Ennek a létesítménynek a keletkezése ködbe vész: nem tudni, hogy szórakozásból, vagy kegyeletből építette valamelyik földesúr. Építése az 1700-as évekre tehető, mivel már az én édesanyám gyerekkorában sem gondozta senki. Ennek a díszkertnek, mert valamikor az volt, a belső szabályos kör átmérője mintegy 100–110 méter lehetett, középen egy kereszt állt a talpazaton, de már elég romosan. Az egész belső kör kiemelkedett a tájból, valószínű, hogy az azt körülvevő 15–20 méter széles vizesárokból töltötték fel valamikor. A belső kör tele volt orgona- és akácfákkal, és más, ismeretlen fákkal. Az én időmben ez a kör – nagy örömünkre – már szinte áthatolhatatlan volt. A valamikori vizesárok az idő folyamán egyre sekélyebb lett, az én gyerekkoromban már csak fél méter mély volt. A szájhagyomány azt is tudni véli, hogy régen két vagy három magas ívű híd is átívelte az árkot. Sajnos, mi ezeknek a hidaknak már nyomát se találtuk. Az árok ősszel tele lett csapadékvízzel, és ha megfagyott, nagyon jó kanyarítóhely lett belőle.

Az istállókról annyit, hogy mind nagyméretű volt, és annak idején nem sajnálták az építéséhez az anyagot. A major közepén lévő hosszú istállót a kandi [takarmányelőkészítő] választotta ketté: a kastély felőli oldalon az igáslovak, a másik oldalon az ökrök voltak. Az istállóban végig jobbra és balra a fal mellett voltak a jászlak, így a jóságok a fal és az ablak felé fejjel, a közlekedő útra pedig farral álltak. A helyük, ahol feküdtek, szintén téglával volt kirakva úgy, hogy egy kicsit lejtett az istálló közepe fele, ahol az út mentén enyhén mély árok

vezette el az állatok vizeletét. A jóságok fekhelye mindig bőven volt takarva szalmával, nehogy a téglán feküdjének. A lóistálló is pontosan ilyen volt azzal a különbséggel, hogy a jászol fölé etetőrács is volt szerelve, ahonnan a lovak szívesebben húzták ki a szénát. Minden egyes lóállás fával volt elkülönítve egymástól, ezeket a fákat a jászolon és a közlekedő út melletti faoszlopon lévő vaszarikák tartották. Erre akasztották a lovak szerszámain, a háموkat is. Aki nem ismeri közelebbről a lovakat, el sem tudja képzelni, hogy milyen okos, tiszta állatok, a gondozójának mindenképp engedelmeskednek – erről számtalanszor meggyőződtem.

A birkahodály egy hatalmas régi, padlás nélküli épület volt, a két végén és a közepén óriási ajtókkal. A megrakott szénásszekér minden nehézség nélkül be tudott az ajtón menni, és akár rakottan, akár üresen meg is tudott fordulni. A hodály belül több részre volt osztva léckerítéssel, hogy a sok különféle birka ne keveredjen össze. A fekvőhely külön volt kialakítva.

A major társadalma

Minden földesúri birtokon, így a nagylaposi uradalomban is hierarchikus rend szerint sorolták be az embereket. A nagylaposi birtok Tüköry földesúré, vagyis inkább a feleségéé volt, ugyanis ő örökölte. A méltóságos asszony nagyon kevés időt töltött a birtokon. Olaszország, Monte Carlo – ezek voltak az úticéljai. A birtokon általában a nagyságos úr tartózkodott és a lányuk, Jessy.

1938-ban vagy 39-ben a gazdaság csődbe jutott. Az egyik tavaszi napon Tüköry uraság mindenkit felhívott a kastély elé. Az uraság megtört öregember benyomását keltette, és könnyeivel küszködve közölte, hogy a birtokon már nem tud gazdálkodni, így a gazdaságot épületekkel, műhelyekkel együtt bérbe adja. A bérlő az összes cselédet átveszi, tehát senki ne nyugtalankodjon. Elbúcsúzott tőlünk, mindenkivel sorba kezét fogott. Ettől kezdve lassan eltűntek a gépek, az állatok. Nyár végén megjött a bérlő: Bóna [talán József?] személyében a feleségével, két szép lányával együtt. Ezt megelőzően – állótólag – a Dunántúlon volt bérlő Bóna, ahonnan folyamatosan érkeztek a szebbnél szebb igáslovak, ökrök, gépek, így már az őszi munkákban nem volt fennakadás. Még egy pár gőzekét is hozott; a gépek azonnal munkához is láttak. Ez a Bóna néhány év alatt megmutatta, hogyan kell gazdálkodni: a lepusztult uradalomból virágzó gazdaságot csinált.

A gazdaság vezetésében a legfontosabb ember a gazdatiszt [más néven: intéző, ispán] volt. Rajta múlt a gazdaság rentabilitása, ő készítette el a vetéstervet, ő szervezte meg az értékesítést. Azóta se láttam olyan szép, piros bánkúti búzát, mint amilyen a nagylaposi major magtárában akkor volt. Az ő gondja volt, hogy a cselédek a munkát elvégezzék, a járandóságukat időben megkapják, s ha kellett, büntetett, elbocsájtott. Az intéző a gazdasági vezetés legfelső fokán állt, tőle függött minden, mert a földesúr feltétel nélkül megbízott benne. Nem

emlékszem, hogy bármikor is a földesúr megváltoztatta volna az intéző rendelkezéseit. Egy valamit nem volt szabad az intézőnek: rendelkezni a megtermelt jövedelemmel – ez a földesúr joga volt. A földesúr a jövedelemből annyit adott vissza a gazdaságnak, amennyit akart, és nem annyit, amennyit célszerű lett volna. Úgyhogy a mi jó ispánunk is néhány év múlva elment tőlünk.

Az ispánnak általában volt egy frissen végzett, kezdő szakember segítsége, akinek az iskolában szerzett tudásán kívül nem volt semmije. Sokszor még az őszi árpát sem tudta megkülönböztetni a tavaszitól. Az ispán az irodában, vagy küldöttként vette hasznát a gyakornok úrnak, úgyhogy ha a gyakorlatot is megakarta tanulni, akkor a kocsisokkal, béresekkkel kellett emberközelbe kerülnie.

Ettől lefelé gyűjtőnéven csak cselédek voltak, még akkor is, ha a beosztásuk vagy a foglalkozásuk különbözött az embereknek.

Ezután a rangsorban a majorosgazda következett – nálunk ő volt a magtáros is. Ő felelt a magtárba beszállított és tárolt terményekért, a tonnaszámra érkezett szózott szalonnáért. Minden fertálykor [negyedévenként] az ő feladata volt a cselédek és a summások bérét kifizetni, a birkanyírást felügyelni, a juh-sajtot és a gomolyát tárolni, elszállíttatni. Az ispán minden este vele közölte a másnapi munka menetét, ő továbbította ezt az első kocsisnak és az első béresnek. Nagy tévedés lenne ezt a sokmindenért felelős majorosgazdát sajnálni; annyi fullajtárt vett maga mellé, vagy bízott meg ezzel-azzal, hogy – főleg nyáron – csak a jó hűvös magtárban lehetett megtalálni.

A majorosgazda után a mesteremberek következtek a ranglétrán. A bogsnár a gazdaságban fellelhető és fából gyártott munkaeszközök, kocsik, szekerek, hintók, parádés szánok, takarmányt hordó szánok, vető- és egyéb gépek kerekei, jászlak, etetőrácsok javításával, ill. gyártásával foglalkozott. Azonkívül az ő feladata volt a műhely sarkán álló jelzővassal az érkezési idő kezdetét és végét télen-nyáron jelezni. A kovács a lópatkolásokat, kerekek, hintók, szánok vasalásait készítette, ezeket javította, ekevasat élezett, és minden mással foglalkozott, ami egy ilyen nagy gazdaságban adódott. A csizmára ő készítette a patkókat is, hogy minél jobban menjen a kanyarítás a jégen. Itt még meg kell említenem egy másik mesterembert, a szíjgyártót. Neki a lovak szerszámainak javítása volt a fő feladata, aztán az uraság lovaglónyergeinek rendben tartása, a parádés lovak szerszámainak javítása. A mi szemünkben az volt a legfőbb feladata, hogy legalább három-négyméteres karikást készítsen számunkra, de ez csak apai engedéllyel volt lehetséges. Sokan nem tudják, milyen veszedelmes fegyver lehet a karikásostor. A cselédgyerekek – persze hosszú gyakorlás után – a karikás sudár-végével centiméteres pontossággal tudtak vágni. És persze nagyokat lehetett durrogtatni is – bánatukra a lovaknak, mert legjobb csapó volt a lószőr. Egy idő után ezt megtanulták a lovak is, így aztán egyre nehezebben tudtunk „vételezni”.

Ezek után a ranglétrán a gépészek következtek, akik a TWIN – CITY és FORDSON traktorokkal dolgoztak. Amikor az őszi esőzések, vagy a fagy miatt

be kellett fejezni a mezei munkát, akkor a nagy, csarnokszerű színekben készítették elő a traktorokat, tüzesgépeket, cséplődobokat, vetőgépeket.

Ezután következtek egy szinten: a számadó juhász, az első kocsis [kocsisok], az első béres [béresek], a vadőr, a mezőőr, a gulyás, a kondás. Az első kocsis és az első béres annyiban különbözött a többitől, hogy a majorosgazda, vagy a tisztartó vele közölte a tennivalókat, tehát ő nemcsak a saját munkájáért felelt. A kocsisok többre tartották magukat a béreseknél, az okát a mai napig nem tudom. Az igaz, hogy a lovak gyorsabbak és szebbek voltak, mint az ökrök, az ökrőfogat viszont egykedvű lassúsággal húzta a majdnem dupla terhet. Ez a lassúság állandó volt – ha üres volt a szekér, ha volt rajta teher. A vadőrök a határt járták.

A summások és a napszámosok nem tartoztak a major hierarchiájához, mivel az előbbieket hat hónapot, az utóbbiak pedig csak alkalmasszerűen dolgoztak a gazdaságban.

Tavasztól őszig nagyon sok idénymunkás, napszámos járt ki Endrődről, sőt még Gyomárról is. Répaegyeléskor, kapáláskor mindig annyi napszámost vettek fel, amennyien jelentkeztek. Olyan évre is emlékszem, hogy még Mezőtúrról is jöttek napszámosok; ők hétközben az istállóban aludtak, és csak szombaton este mentek haza.

Élet a majorban

A férfiak – ha elvégezték a munkájukat a birtokon – otthon már nem sokat dolgoztak. Igaz, hogy télen-nyáron korán keltek etetni: nyáron három, télen pedig négy órakor. Volt egy költögető ember, aki végigjárta cselédlakásokat, bekopogtatott az ablakon, hogy mindenki idejében az istállóban legyen. A kocsisok a lovakat, a béresek az ökröket tették rendbe. Megetették, megittatták, megcsutakolták a jószágokat, szárazra cserélték az elhasznált almot, saroglyával kihordták a trágyát, lesöpörték az istálló közepén lévő utat. Ekkor már hét óra felé járt az idő, kolompoltak, és haza lehetett menni reggelizni. A kolomp egy nagy U alakú vas volt, a bognárműhely sarkánál egy oszlopra volt felfüggesztve. Ennek a kolompnak a hangja jelezte az étkezések idejét, és ezt már kilométerekről hallani lehetett. Ez fontos volt, mert tavasszal már az emberek a határban reggeliztek. Erre félórát kaptak; az ebédidő másfél órás volt, főleg azért, hogy addig a jószágok pihenjenek. Délután ötkor szintén volt egy félórás uzsonnaidő, csak éppen uzsonna nem volt. Este is el kellett a jószágokat látni. A kocsisok gondosan csutakolták a fáradt lovakat, ha úgy hozta a sorsa, egy kis abrakot is loptak a számukra, hogy minél szebbek és erősebbek legyenek. Persze minden az uraságé volt, ők is. Minden cselédnek negyedévenként természetbeni juttatás is járt: több kiló sózott szalonna, bab, borsó, lencse, fűtőanyag. A summások és a napszámosok a munkájuk végeztével a megegyezés szerint kapták ugyanezeket.

Egy egy cseléd tarthatott két anyakocát a szaporulatával. Hízót annyit hizlalt, amennyit tudott, baromfit is, amennyit tudott, és egy tehenet. Az állatok almozására a gazdaság adott szalmát, a tehenek is kaptak csutkát. Minden cseléd igyekezett még ezen kívül is a saját tehenének szerezni egy kis szálas takarmányt, hiszen sok gyerekszáj várta az esti fejést. Gyakran kedveskedtem én is a mi tehenünknek egy-egy nagy karéj sózott kenyérrel. Azt hiszem, hogy az a kevéske tej tette lehetővé, hogy – bár túltáplálnak egyáltalán nem lehetett bennünket mondani – éhen sem halt senki közülünk. Olyanok voltunk, mint a bocskorszíj: elnyűhetetlenek.

A cselédember étkezéséről: a reggeli egy kevés szalonna volt, még kevesebb tej. Ha a dél a majorban érte a cselédembert, akkor otthon egytálétel várta az éheseket: paprikás krumpli, pirított lebbencsleves, öreg lebbencs, tarhonya, betyáros, tarhonyaleves, bableves, tökfőzelék, krumplistészta, krumplifőzelék, túrós vagy mákos vagy lekváros tészta, lencsefőzelék, káposztás tészta. Este szintén; ez ismétlődött hétről hétre, hónapról hónapra. Kenyérsütéskor lángos volt a reggeli. Ősszel és télen pedig tepsiben süttött „kacsanyak”. Ha a földeken dolgoztak a cselédek, akkor a reggeli is, az ebéd is szalonna volt vereshagymával. Délben nyáron gyakran süttöttünk nyárson szalonnát, mert a napon megolvadt nyers szalonnához nem volt étvágyunk. A fertályidőt az édesanyák bizony nehezen várták, különösen akkor, amikor már a hízóféle is elfogyott. Hús nagyon ritkán került az asztalra – nyáron alig. Az a néhány kotlóalj csirke, amit az asszonyok neveltek, az Istennek se akart nőni. Mikor már vághatóak voltak, akkor is csak vasárnap vagy ünnepnap kerültek az asztalra. Legalább két csirke kellett ahhoz, hogy egy darab mindenkinek jusson. Az én édesanyám először az összes húst megfőzte levesben, majd a főtt húst tojásos-lisztes bundában bő zsírban megsütötte, azután ugyanebben a zsírban főtt krumplit tört össze, és úgy adta elénk. A mi családunk január közepén még két disznót vágott, mert akkorra már a karácsony előtti elfogyott. A spórolás, a beosztás a disznóvágás pillanatában megkezdődött, hogy húsvétra maradjon egy kis kocsonyának való. Akkor is fogyott a hús, ha csak néztük. Őszkor a töksütés, télen a kukoricafőzés volt hivatalos arra, hogy az állandóan enni tudó családot a rendes étkezések mellett még valamivel ellássa. Édesanyám a kukoricát hatalmas, 20 literes tótfazekakban főzte. Volt olyan is, hogy a gazdaság marhát hizlalt, és ehhez melaszt használt fel. Ez a sűrű, sötét színű folyadék nagy tartályokban érkezett és édes volt. Úgyhogy a cselédasszonyok édes pogácsát sütöttek vele. Kemény volt ez a pogácsa, mint a padkasarok, de azért mindig volt a zsebünkben és rágtuk, mikor eszünkbe jutott.

A veteményföldön nem sok minden termett: egy kis borsó, paradicsom, bab és krumpli, amit még beérés előtt felszedtünk. A télire való krumplit és káposztát az őszi gyomai vásárban vettük meg. Ezt a vásárt mindenki nehezen várta: ünnepnap volt, mindenki mehetett a fogatával a vásárba. Ekkorra a nagyobb summásgyerekek is megkapták a bérüket, az édesanyák is gyűjtöttek

egy kis pénzt. Megvettük a krumplit, káposztát, a nagyon fontos ruhafélét. Gyomának akkor óriási volt a vásártere: a vasúti átjárótól a vasútállomásig, az mind vásártér volt. Egy épület is volt rajta, itt írták át a passzusokat. Külön volt az állatvásár, a kirakodóvásár, külön helyen volt garmadában felhalmozva a káposzta, a krumpli: gülbaba, őszi rózsa, nyári rózsa. Egy kis vásárfia is került: bugylibicska, vagy halas bicska.

Az őszi nagy esőzések szinte elzárták a majort a külvilágtól. Az állatok és a járművek a felázott talajt úgy összevágták, hogy az egész majorudvar egy nagy mély sártenger volt. Az épületeket ilyenkor trágyacsapás kötötte össze: arra a híg sárra addig hordták a szálas trágyát, amíg az „út” ki nem emelkedett a sárból három méter szélesen legalább 80 cm-re, akkor ezt a csapást meghordták tiszta szalmával. Amikor a csapás süllyedni kezdett, ismét meghordták. Sokat szenvedtek ilyenkor az állatok, mert ezen a sártengeren keresztül is gondoskodni kellett a takarmányozásról. A takarmányt hordó szekeret kotárnak hívták [kotár = minden oldala magas, léckerítésszerű]. Ezt ilyenkor négy ökör vagy két bivaly vontatta hasig járva a sárban. Persze a béres is úgy taposta a sarat, mint az ökrei.

Október hónap utolsó napjait minden cseléd szorongva várta, ugyanis akkor volt a „szólitás”. Ezen a napon minden cseléd megtisztálkodva, a legjobb ruhájába öltözve gyülekezett az intézői iroda előtt. Az irodában egy hosszú asztal előtt, mint egy népbíróság, ott ült a gazdaság vezetője. Az uraság ezen soha nem vett részt személyesen. Akkor dőlt el, hogy ki maradhat a következő évre, és kinek mondanak fel. Rangsor szerint, egyenként szólitották a cselédet a bizottság elé, és ott közölték velük a döntést. Ha egy cseléd azt mondta, hogy maradni szeretne, és választ nem kapott, akkor nem mondtak fel neki. Ha a cseléd munkájával nem voltak teljes egészében megelégedve, akkor elsorolták a hiányosságokat, és közölték, hogy még egy évet kap a megjavulásra. Ha pedig valakinek szó nélkül a kezébe nyomták a cselédkönyvet, az el volt bocsájtva. Az elbocsájtott cseléd még azt az évet végigdolgozta, aztán elindult, leginkább gyalog helyet keresni egy másik majorban. Nagyon szomorú látvány volt, amikor egy elbocsájtott cseléd felpakolta szegényes holmijait egy lovaskocsira, és elindult.

A „szólitás” izgalmanak elmúltával, a tél beköszöntével nyugodtabb napok következtek. Nagy hóesésben, hóviharban az emberek nem tudtak dolgozni, ilyenkor jutott idő egy kis henyélésre is. Ha azonban változott az idő, úgy a kocsisok, mint a béresek hozzáfogtak az egész évben felhalmozódott trágya kihordásához. Minden istálló mellett volt egy hatalmas, téglalap alakú, sarkosra rakott trágyatömeg, szarvasnak hívtuk. Volt olyan szarvas, amelyiknek a fala 4 méter magas volt. Egy ilyen szarvasban több ezer mázsa trágya is volt. Télen a rengeteg fogat egy-egy százholdas tábla sarkára kihordta a trágyát, és ott újból összerakták szarvasba, majd ősszel a mélyszántás előtt terítették el a földön.

A másik téli munka a kastély jégvermének a feltöltése volt. Amikor a Körös holtágain vastagra hízott a jég, az emberek nagy lékeket vágtak rajta, és a vízből csákllyákkal emelték ki a nagy darabokat, lovaskocsira rakták, és beszállították a jégverembe. Ez a jégverem nem volt messze a kastély konyhájától. Félig be volt ásva a földbe, a tetején vastag, félméteres nádtető. A tető alatt alig volt egy méteres a fal, a többi már a földben volt. Ez a „frizsider” lehetett vagy 30 méter hosszú, és 15 méter széles, és nagyon sok lovaskocsi jég fért bele. A jég a legnagyobb hőségben is csak lassan kopott; általában még volt a régiből, amikor már vitték az újat.

A gazdaságban évente egyszer volt vadászat, a fagyos idők beálltával az uraság meghívta a barátait, ismerőseit, 35–40 embert. Volt olyan, aki magyarul se tudott. Nagy volt a készülődés: a kastély kiszolgáló személyzetét megduplázták, a vendégszobát, a kiskastélyt rendbehozták, fűtötték éjjel-nappal. Általában csak férfiak jöttek vadászni, de akadt azért minden évben töltenyt pocskoló amazon is. A vadászat alatt minden munka szünetelt, csak az állatokat kellett megetetni. Ilyenkor minden cselédember nyúlhajtó volt, a 9–10 éves gyerekek is mehettek hajtónak néhány fillérért, de mentünk volna ingyen is. A vadászatvezető minden puskához osztott be egy, már katonaviselt cselédembert puskatöltőgetőnek és cipelőnek. A hajtókkal már előző este közölték, hogy hol lesz a kezdés. A vadászat kürtszóra indult meg. A puskások leshelyen álltak, a hajtók zajt csaptak, szemben a vadászokkal felverték a nyulat, a fácánt, és terelték a puskások felé. A felriasztott állatok persze arrafelé igyekeztek, ahonnan nem hallottak zajt, vagyis a puskások felé. Szólt is a puska vég nélkül, még az volt a szerencse, hogy nem minden vadász tudott löni. Mi, gyerekek, általában a nyulaknak drukkoltunk, és ha lehetett, ki is engedték őket a körből. Ha valaki hallott már sebzett nyulat sírni, biztosan nekem ad igazat.

Tavasszal a kocsisok, béresek elvetették a különböző magokat. Az iskola több esetben kivonult, hogy az őszi vetésből a gyerekek kiszurkálják az aszatot. Ekkor a csutkatő – a cselédasszonyok nyári tüzelője – már ki volt szedve. Ugyanis a kaszaél aratáskor nem szerette a csutkatövet. Tavasszal már az őszi vetések úgy hullámoztak, mint a tenger. De nem maradt el szépségben ősszel a százholdas tengeritábla sem – még szélcsendben is halkán susogott az a millió és millió kukoricalevél. Egy ilyen tábla a végtelenségével egyszerre volt félelmetes, ugyanakkor felemelő.

A gazdaság a szokásos termékeken kívül még lent, szójababot, ricinust, bükkönyt termelt. Az értékes lucernát és a réti széna kaszálását leginkább lóvontatású fűnyírógéppel végezték, ha pedig a talaj egyenetlen volt, akkor napszamosokat alkalmaztak.

Az aratás nagyon szép, és nagyon nehéz munka volt. Az ispán már tavasszal szerződést kötött aratóbandákkal. Volt a nagy aratóbanda, ez 35–40 párból állt, és volt még kis aratóbanda, ebben 12–14 pár volt. A nagy aratóbanda a kalászosok learatása után elment, míg a másik csapat segített a behordásban és

a cséplésben is. Ez sokszor két-három hónapi munkát – természetesen keresetet is jelentett. Nagyon jól kellett dolgozni minden embernek, hogy jövőre is megmaradhasson a bandában.

Aratáskor rettenetes veszélyt jelentett a tűz. Emlékszem, egyszer augusztusban a szérűskertben ott volt már az asztagváros, s ott csépelte egy nem önjáró tüzes gőzgép. Úgy 11 óra körül a gépből kipattanó szikra meggyújtott egy asztagot. A tűz olyan gyorsan terjedt, hogy a gép, a cséplődob és két hatalmas asztag leégett. Az egyik traktor gyorsan körülszántotta a tüzet, hogy a többi asztagot mentse. Oltásról szó se lehetett, a tüzet meg se lehetett közelíteni, a hőmérséklet pedig 30 fok körül volt. Még most is látni vélem a 30–40 méteres lángokat, hallom a borzalmas ropogást: félelmetes volt: Az asztagok helyén még évek múlva is látható volt az elszenesedett búza másfél méteres dombja.

A kukoricatörést leginkább részesként vállalták az emberek: kilenced, vagy tizedrészt, aszerint, hogy milyen volt a termés.

Jött az ősz, jöttek a ködök. Olyan jó volt benne játszani, egymást ijesztgetni. Azóta is szeretem a ködöt, ha a határban vagyok. A ködben olyan nagy volt a csend, hogy szinte hallani lehetett.

Állatok a gazdaságban

A gazdaság állatállománya a parádés és a hátaslovakon kívül igáslovakból, ökrökből, kevés tehénből és nagyon sok anyakocából, malacokból állt. A növénytermesztésen kívül a disznóhizlalás volt a gazdaság másik fő profilja, és volt még 1600–1800 juh, ami szintén komoly bevételt jelentett. A számadó a családjával együtt dolgozta fel a birkatejet sajtnak, gomolyának, ez is bevételt jelentett a gazdaságnak a gyapjú mellett.

Külön kell szólnom gyermekkorom egyik legkedvesebb állatáról, a bivalyról. Nagyon szerettem őket szelídségükért, a kis bivalyborjakat esetlen játékoságukért. Még a vadnak tartott bivalybikát is bármikor megsimogathattuk. A teheneknek ráülhettünk a hátukra, a hasuk alatt mászkálhattunk, de még véletlenül se lépett volna ránk egyik sem. A bivalyoknak a gazdaságban nem sok becsületük volt. Ők voltak ugyan a legerősebb igavonók, de kicsit lassúak voltak, és szerették a vizet. Abban a hasig érő sárban, ha valami elakadt, akkor odavitték két bivalyt, és nem volt az a teher, amit ők el nem húztak volna. Ha lábon állva nem mozdult utánuk a szekér, mindkét jószág letérdelt abba a feneketlen sárba, és akkor térdenállva olyan roppant nagy erőt tudtak kifejteni, hogy vagy mozdult a szekér, vagy tört valami. A víz volt a gyengéjük. Nyáron, ha olyan helyen vitt az útjuk, ahol kubikgödör, vagy más pocsolya volt, szeke-restül-rakományostul szép csendesen beleballagtak, és onnan se jó szóval, se ütleggel nem lehetett őket kimozdítani. Késő délután mintegy vezényszóra felálltak, és beballagtak a majorba.

Gépek a gazdaságban

Voltak állatvontatású ekék, boronák, vetőgépek, rögtörők, magtakarók, fűkaszák, ekekapák, rendsodró szénagyűjtők, hengerek, szecs kavágók stb. Volt még 3 vizeslajt, 2 cséplődob, 1 nem önjáró tüzesgép, 1 önjáró gőzgép. Volt egy erős, amerikai gyártmányú traktor: TWIN CITY, és egy kisebb erőgép, ez szintén amerikai volt: FORDSON. Amikor Nagylaposra jöttek Tüköryék, hoztak magukkal egy gyönyörű, hófehér, lehajtható tetejű, hatüléses, olasz gyártmányú LANCIA típusú gépkocsit. Mi, gyerekek, csak bámultuk, mert akkor még egy hét is eltelt, hogy a kövesúton elment egy autó.

A gyerekek élete a gazdaságban

Az itt élő, mintegy 22 család idősebb gyermekeit, főleg a fiúkat egész éven át foglalkoztatták, míg a lányok leginkább hat hónapos summások voltak tavasztól őszig.

A kilenc-tízéves fiúkat már alkalmazták vízhordónak nagyobb summás- vagy napszámosbandáknál. Ha a gyerek elérte a 10–11 évet, és erővel bírta, akkor már rendes napszámos is lehetett, ami azt jelentette, hogy úgy kellett dolgoznia, mint a felnőtteknek, de a bére kevesebb volt. Kapáltunk, répát egyeltünk, szénát gyűjtöttünk, boglyát raktunk, voltunk gulyás- és juhászbojtárok. Summások csak 14 éves korunktól lehetünk. Attól kezdve vetettünk, boronáltunk, magtakaróztunk, rögtörőztünk, szénát hordtunk a szérűskertbe, 8–9 méter magas kazlakat raktunk. Ez úgy történt, hogy egy hosszú létrán annyian üldögéltünk egymás fölött, hogy a legfelső legényke a kazal tetejére tudta adni a szénát. Nem volt túl nehéz munka, a szórakozásról meg gondoskodtunk mi magunk. Fiatalok voltunk.

Birkanyírás után a rengeteg gyapjú szét volt terítve a magtárban. Ennek a szállításra előkészítése is a gyerekek feladata volt, persze napszámban. Hatalmas, erős szövésű zsákokat felerősítettünk a gerendákhoz úgy, hogy a zsák szája szabad legyen, de a feneké leérjen a betonig. Ezekbe a zsákokba kellett a gyapjút belegyömöszölni. A munkát három gyerek végezte: egy bemászott a zsákba, kettő pedig villával vagy kézzel adogatta a gyapjút. A zsákban lévő gyerekek az volt a feladata, hogy a gyapjút összetömörítse. Persze, a bedobált gyapjú csak ritkán kerülte el a fejünket, és a gyapjúban lévő kullancsok – birka híján – minket csíptek. Még levegőt is alig kapott az ember. Akkor volt már jobb a helyzet, amikor az embernek legalább a feje kilátszott a zsákból. Mikor megtelt a zsák, az asszonyok bevarrták a száját, és lehetett szállítani. Akkor gyorsan levetkőztünk, és igyekeztünk egymást megszabadítani a kullancsoktól.

Akkoriban a gyerekeket nemcsak a szüleik, hanem a többi felnőtt is nevelte. Ha valami rosszat csináltunk, könnyen kijárt egy-egy nyakleves bármelyik cselédembertől, és még örültünk is neki, ha ennyivel megúsztuk. Mert

ha édesapánk is tudomást szerzett a dologról, akkor még otthon is kaptunk egy sort.

Mienk volt a határ összes kukoricatáblája; rengeteg kukoricát megsütöt-tünk. Ha pirosra sült kukoricát akartunk enni, akkor paráznál sütöttük – az ilyen lakmározás után rettenetesen néztünk ki: a sok hamu a szánkron és az arcunkon volt. Ha főtt kukoricára voltunk éhesek, akkor egy száraz gyomnö-vénybogyót félig leszedtünk úgy, hogy az alját meghagytuk vagy 30 cm-es vas-tagságban. Erre raktuk a kukoricát héjastul. Aztán visszaraktuk a tetejét, meggyújtottuk, s mostmár csak azt kellett megvárni, hogy földig égjen a bog-lya. A kukorica susolinája [héja] ugyan elégett, de a cső a saját gőzében puhára főtt, szép tisztán maradt,

Az iskolai szünetben a banda – voltunk vagy harmincan – arra ment, amerre akart. Megkezdődtek a nagy barangolások, a nagy fürdéses, halásza-tok. Sütöttük nyárson a halat, ettük a szarkatojást, a vadkacsatojást, a bíbicto-jást, loptuk a dinnyét. Úgyhogy Máté bácsi, a dinnyecsősz – bölcs öregember – nyár elején oda is hívott bennünket magához: ha éhesek leszünk dinnyére, menjünk oda hozzá, ő annyi dinnyét ad, amennyit csak meg birunk enni, de a dinnyeföldre ne menjünk, mert csak kárt csinálunk. Ezzel Máté bácsi úgy megfogta azt a sok rossz kölköt, hogy később már mi vigyáztuk helyette a diny-nyét, és még véletlenül sem szegtük meg a megállapodásunkat.

A KÖR, a valamikor díszkert is jó játszóhelyünk volt. A sok fa, cserje között volt egy – szúrós, tüskés bokor –, ennek nagyon finom, kissé savanykás ízű volt a levele, ezt módszeresen „legeltük”. A virágja sárga színű volt, mint a szőlőfürt, csak sokkal kisebb. Persze, ezt is ettük, de ez már nem volt ilyen jó. Őszre ezek az apró fürtök pirosra értek, ilyenkor már jobb volt, de a legjobb ízű akkor volt, amikor a hó alól halásztuk elő.

A gyerekeknek ősszel feladatuk volt még, hogy tökmagot és sütni való tököt gyűjtsenek. Vittünk magunkkal egy vödröt, egy kisbaltát, melléültünk egy tökkazalnak. Akkor elkezdtük ütögetni a tököt a földhöz, hogy elváljon a magja, akkor a kisbaltával kettéhasítottuk a tököt, és kiráztuk a tökmagot. Ilyenkor aztán a nagykemence tele lett tökkel, tökmaggal, sütötték meg édes-anyámék. Az egész major tököt evett és tökmagot rágott. Mikor már nem volt tök, akkor apró cukorrépat sütöttünk a kemencében.

Télen, mikor a nagy, istálló mögötti kubikgödörben [kb. 50 × 200 m] befagyott a víz, reggeltől estig kanyarítottunk. Szánkója csak a bognár fiának volt. De mi sem estünk kétségbe, mert még korcsolyát is csináltunk: egy kb. 25–30 cm-es kemény fadarab kiképzett élére vastag drótot erősítettünk, rákötöttük a lábunkra, és hol korcsolyáztunk, hol pedig nagyokat estünk.

Az ünnepeket nagyon vártuk. Egyszer-kétszer olyan is volt, hogy Jessy kisasszony, felöltözött krampusznak és minden cselédlakást meglátogatott. Két szobalány jött vele, és egy nagy ruháskosárban hozták az apró ajándéko-kat: földi mogyorót, szentjánoskenyeret. A karácsonyt vártuk a legjobban.

Ünnep előtt mindig vágtunk egy 100–110 kilós disznót, állítottunk fenyőgalylat. A díszeket magunk csináltuk. Legtöbbet jelentett persze a karácsonyi szünet, a nagy hó, a jég, az egésznapos játék. Gőzeke drótból csináltunk nyilat, a nyílvevőnk pedig nádból volt. A szérűskertben ezerszámra voltak mindig a varjak, és ha felrebbentek, mi közéjük nyilaztunk. Szerencsére soha nem találtunk el egyet sem.

Mi, gyerekek, minden évszakot szerettünk – talán az esős ősz volt a kivétel. Mienk volt az egész uradalom: erdő, mező, víz, nádas, szántó, legelő, a zombék. Tavasszal a vetések hangosan voltak a pacstírtától, a foglyoktól, a harisoktól, a fürjektől, a fácánoktól. Fürjet és harist azóta se láttam, talán már ki is pusztultak. Az erdők és az árterek fáinak lakói személyes ismerőseink voltak. A vízparton az a sok kecskebéka – zöld, barna – ha kórusban „énekelt”, ez kilométerekre elhallatszott. A tenyérnyi víziteknősök, a sokfajta szitakötő, csíbor, nekünk mindegyik ismerős volt. Még vidrafészket is találtunk, de látni nem láttunk, mert nagyon félénk állat, nappal nem mutatkozik.

Minden állat a maga nyelvén dicsérte a napot, örült az életnek. Hangos volt az erdő, a mező, a nap melegen sütött, és ez felejthetetlenül szép volt. A végtelen nagy tér, a végtelen szabadság minden rosszért, minden nélkülözésért kárpótolt bennünket.

Kérem, visszaemlékező soraimat fogadják szeretettel egy olyan endrőditől, aki mindig nagy szeretettel gondol szülőföldjére. A fákra, a vízre, a szabadságra, a templomtoronyra, a régi cimborákra, a földszínű cseléd- és napszámosemberekre, akiknek jó része már emlék csupán. Mint ahogy mi is emlékké válunk egyszer.

(Kérjük, akinek kedve van, írja meg visszaemlékezéseit és küldje el egyesületünk címére. Így tudjuk majd összeállítani a falu történetét. Cím: Honismereti Egyesület Gyomandród, Pf. 20. 5501.)

VI. JEGYZETEK

Nézzük meg az endrődiek három lehetőségét a földhöz jutásra!

1. sz. jegyzet

I. HÁZHELYEK

Az 1920. XXXVI. tc-t 1920 augusztus 5-én fogadta el a nemzetgyűlés. A törvény a házhelyek és kishaszonbérletek juttatását tette lehetővé az „érdeemes” és „gondos” gazdák körében. A törvény nem írt elő kötelező földosztást, így országosan 948 000 holdat osztottak ki a nagybirtokosok felajánlásaiból és a háború alatt szerzett hadivagyonból. 411 000 ember jutott így földhöz, ebből 301 000 volt a szegényparaszt, akik 1–2 hold földet kaptak. A földbirtokosok kártalanítását az új tulajdonos fizette az 1914 előtti aranykorona szerinti áron. [Magyarország története 1918–1919 és 1919–1945. Akadémia, 1976. 427–428 l.]

Nézzük meg, hogyan sikerült Endrődön végrehajtani a törvényt! 1921 tavaszán kezdtek a törvény végrehajtásához. A képviselő-testület rendkívüli közgyűléseket tartott e tárgyban és a következőkre jutottak:

Házhelynek alkalmas föld a községben a gyomai műút két oldalán van. A kántori föld 26 hold 209 □-öl és a tanítói föld 27 hold 928 □-öl, mindkettő a római katolikus egyházközség tulajdona. A község csereföldeket ajánlott fel az egyháznak: a Nagyperesen 29 hold 1413 □-öl szántó a rajta lévő tanyával; Kisperesen 18 hold 83 □-öl legelő; a Hornok dőlőben 5 hold 414 □-öl szántó, és az egyház kérésére még a Sóshalmi dőlőben 4 hold 1135 □-öl szántót. A csere még 1921-ben létrejött, mostmár nem lehetett akadálya a házhelyek kiosztásának.

A házhelyekre hadirokkantak, hadiözvegyek és felnőtt hadiárvák voltak jogosultak. Már az első összeírásakor kiderült, hogy túl sok az igénylő, a kijelölt földdarab pedig nem lesz elég. Ezért a község megnövelte a kiosztható házhelyek számát a Járványkórház melletti 5 kisholddal [a föld a község tulajdona volt], a község melletti 3 hold 1520 □-öllel, ez a terület Bela József tulajdona volt, és Iványi István gyomai kövesút melletti 1800 □-ölnyi földjével.

A jelentkezők első csoportjába soroltak 93 embert, akik közül 55 hadirokkant és 38 hadiözvegy volt. Rajtuk kívül még 107 igénylő kért házhelyet. Összesen tehát 200 igénylő kérését tartotta a testület jogosnak.

Még 1921-ben elkezdték a házhelyek kiosztását a megállapított sorrendben – kivéve egy vásártér számára fenntartott területet. A Kántorföldön a porták 200 □-öl területűek.

1923-ban még mindig a földreform-rendelet volt napirenden. A testület kijelentette, hogy Endrőd speciális helyzetben van: nagyon sok a hadirokkant és a hadiözvegy és kevés a község területén a föld. Javasolták, hogy az Endrőd községgel közvetlenül határos községekre is terjesszék ki a földreform eljárást,

hogy földhöz jussanak az endródiek. Ha ez nem járható út, „kéri a község a kitelepítés útján való elhelyezést”.

1929-ben még mindig a házhelyek ügyével foglalkozott a testület. A tanítói földön ekkorra már 118 portahelyet, még más helyeken 18 portát osztottak ki, de az emberek nem építettek rajta és az árát sem egyenlítették ki. A Kántorföldön még csak ekkor osztottak ki 60 portát, erre 125 jelentkező volt, így sorshúzás útján döntöttek. Az ár kezdetben □-ölenként 5 kg búza, majd 1 pengő, és 2 éven belül kell kifizetni. Ha addig nem fizetik ki, akkor a házhelyet elveszik, másoknak adják ki.

1936-ra 43 hold 673 □-ölet osztott ki a község vagyonából házhelyek céljára a testület, de a vételárnak csak a 10%-a folyt be. A hátralék akkor 47 000 pengő volt. A képviselő-testület szerint a fizetésképtelenség oka a gazdasági válság, amely akkor már 6 éve tartott – a nagycsaládos szegény emberek ezért nem tudtak fizetni. Ekkor a föld □-ölenkénti vételárát a község 70 fillérre szállította le, így viszont a községi vagyon felőrlődött.

[Forrás: Községi közgyűlési jegyzőkönyvek. Békés Megyei Leéltár, Gyula 1921/156; 1921/166; 1921/169; 1921/170; 1921/196; 1921/201; 1921/209; 1923/131; 1929/104; 1936/87.

II. FÖLDBÉRLET

Az Endródi Földműves Szövetség 1921-ben kérte a községet, hogy a Gr. Ferry Lipótné tulajdonát képező földeket vegye ki a község haszonbérbe, és ossza ki azokat az arra rászorulóknak bérletbe. Az előjáróság tárgyalni kezdett az uradalom megbízottjával. Gr. Ferry Lipótné 280 holdat volt hajlandó átengedni. De ismét sok volt a jelentkező, úgyhogy ha csak 2 holdat kapott volna egy-egy ember, akkor sem jutott volna mindenkinek a felajánlott földbérletből: összesen 868-an voltak az igénylők.

1923-ban a képviselő-testület összeírta a szóba jöhető haszonbérbe adható földterületeket Endrődön: 2869 hold volt a nagybirtokosok által felajánlott földterület, és 694 hold volt a háborús szerzeményű föld. Ez a földterület semmiképp sem volt elég, ezért a testület a szomszédos községekre is szeretne volna kiterjeszteni a haszonbérlet megszerzésének lehetőségét a község lakói számára. Ugyanakkor a községnek is kevés volt a földje: 412 hold volt a közlegelő, ezen legelt 2000 db számos marha. Mivel ekkora területen nem volt fejleszthető az állatállomány, így a gyomai határban lévő Schwarz-féle ballai legelőből szeretett volna 1000 holdat megváltani a község.

1924-ben kérte a testület a földreform tárgyaló bizottságának elnökét, hogy a gyomai Árvaházak Endrődön lévő Fűzfás zugi ingatlanjait az endródi igények kielégítésére vegye igénybe. Ugyanis erre a földre szükség lenne:

- az endródi gazdasági szakiskolának
- az endródi szabadoktatásnak

- sportpályára
- az endródi közalkalmazottaknak
- házhelyeknek és veteményföldeknek.

Az Árvaház pedig kapjon Gyomán megfelelő területet a Fűzfás zugi helyett.

1931-ben a vagyonváltási földeket is kiosztották a földnélkülieknek és a törpe birtokosoknak haszonbérbe. Ilyen volt pl. a Hertelendy-föld.

A község a saját földjeiből is adott ki bérletbe a szegény sorsú lakosságnak: 1936-ban veteményföldeket osztott 100 □-öles darabokban. A veteményföldek kiosztása nyilvános árverésen történt. Kikiáltási ár 1–2,5 pengő volt – azonnali készpénzfizetéssel. Az árverést akkor lehetett volna elkerülni, ha az összeírt igénylők száma közelítette volna a kiosztható parcellák számát. Volt a községnek még 60 hold kaszálója Nagyfok zugban, ezt is haszonbérbe adta a fazekasi és a décspáskumi gazdáknak, mert azok a távoli legelőkre nem tudták kihajtani az állataikat.

1932-ben ismét bérbe adott a község 8600 □-öl földet, melyen 1928-tól kerétszékedett Pallus Pál.

1934-ben a kocisorhegyi lakosságnak adott bérbe a község 10 hold legelőt. [Forrás: Községi közgyűlési jegyzőkönyvek 1921/174; 1922 aug. 22; 1923/131; 1924/18; 1931/182; 1932/85; 1932/72; 1935/95; 1936/101.]

A póhalmi bérlet

1935-ben Báró Huszár Lászlóné bérbe akarta adni 1200 holdas birtokát, amely a gyomai határban volt. 15 endródi középbirtokos parasztember fogott össze a bérlet megszerzésére. A pénzügyi garanciát az Endródi Takarékpénztár vállalta. A 800 hold szikes szántó és a 400 hold szikes legelő évi bérleti díja 1200 mázsa búza volt. A bérleti szerződés 10 évre szólt.

A 15 bérlő [Vaszkó Pál, Uhrin Péter, Hunya Elek, Czmarkó István, Vaszkó Mihály, Tímár András, Hornok András, Bula Lajos, Hornok Józsefné, Klimó Elek, Rác Lajos, Kurilla Lajos, Szabó István, Hornok Imre, Farkas Lajos] és 96 családtagjuk elkezdte a gazdálkodást Póhalmon. A szántót felosztották egymás között, a legelő pedig közös használatban maradt az állatok számára. 15 hold szántóra esett egy igavonó állat.

1938-ban a bárónő felmondta a szerződést. Ekkor 63-an – az addigi bérlők – megvették az egész birtokot, és felparcellázták a földeket. Ettől kezdve mindenki egyénileg gazdálkodott, de a gépeket közösen vették, és közösen javították a szikes földeket. 800 □-öles házhelyeket mértek ki – ezzel a póhalmi lakosság lélekszáma növekedni kezdett, és tulajdonosként élhetett a volt nagybirtokon.

[Forrás: Róza Vendel: Adalékok Póhalom történetéhez. Kézirat. 1989. Gyomaendrőd, Városi Könyvtár.]

Jól tükrözi az akkori hangulatot Rác Mária 1938-as keltezésű levele, ame-

lyet a házhelyeket kialakító főmérnökhöz írt: „mennyi virágos kert, lugas, gyümölcsös kert, kis darab lucerna, konyhakerti vetemény, egyszerű kerítés, fehérre meszelt lakás tündér-álma rajzolódik az arcokon!!!”

1938-ban már készítették Póhalom csatornázásának tervét. Megalapították a Póhalmi Telepes Termelők Csoportját. Az alakuló gyűlésen 43 telepes jelent meg. Elnök: Uhrin Péter, alelnök: Hunya Elek, jegyző: Rácz Lajos, gazda: Kiss Imre, pénztárnok: Zs. Timár András, ellenőrök: Kondor Sándor és Nagy Lajos. A választmány 12 tagból áll.

[Forrás: Az idézett levelet a Kesztlői Falumúzeum vezetőjétől (Petrik József) kapta Vaszkó Irén, az endrődi Tájház vezetője. Lelőhely: Városi Könyvtár Gyomaendrőd].

III. VÁSÁRLÁS

A falu határa az 1879-es adatok szerint

	kh	□-öl
Szántó	16183	1041
Kert	29	226
Rét	1987	1169
Szőlő	357	376
Legelő	6187	1147
Adómentes terület	1463	1151
ÖSSZESEN	26 209	310

Forrás: Debreceni Kataszteri Igazgatóság
Szarvasi becselőjárás
ENDRŐD Kataszteri községvázlata
Községi elöljáróság 1878. V. 14.
(Országos Széchényi Könyvtár Térképtára)

Ebből a földből lehetett vásárolni, és ez a földmennyiség aprózódott fel a korszak végére. Figyeljük meg a folyamat egyes, kiragadott állomásait, a harmadik lehetőséget, a földvásárlást!

A tárgyalt korszakból 4 év adatait vizsgálva (1903, 1909, 1921, 1925) arra a következtetésre juthatunk, hogy a községben nagy volt a földforgalom.

1903-ban 351 darab földet adtak el

1909-ben 335-öt,

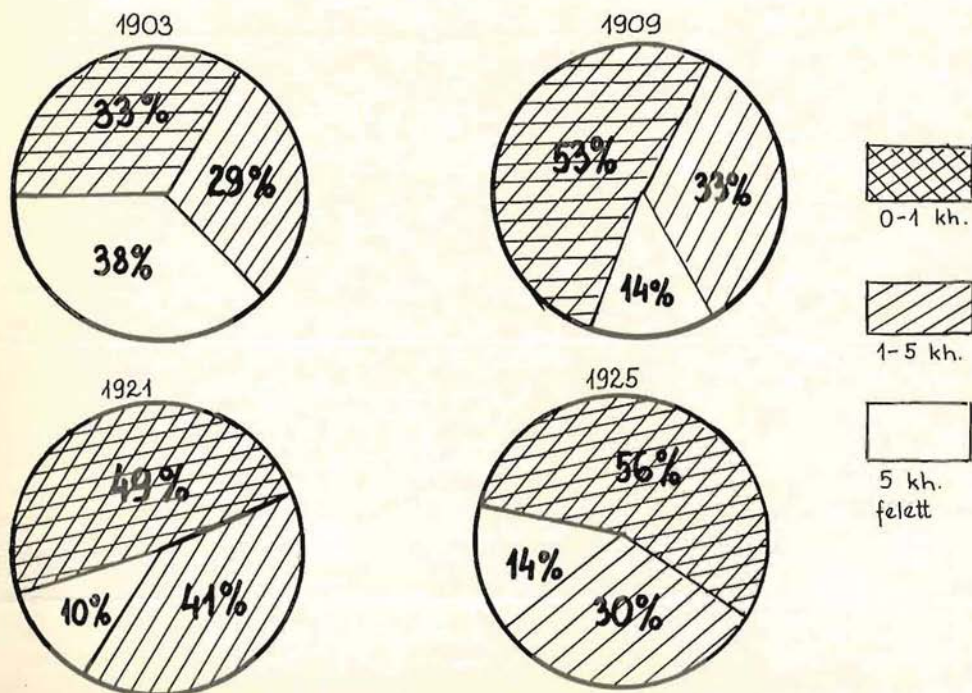
1921-ben 214-et,

1925-ben 146-ot, de fokozatosan csökkenő tendenciát mutat az eladott föl-

dek darabszáma. A másik feltűnő tény, hogy a megvásárolt földterületek nagy része igen kicsiny, 5 katasztrális hold alatti.

Nézzük meg diagramon a megvásárolt földterületek nagyságonkénti százalékarányát!

1903-ban két nagybirtokot is eladtak Endrőd határában. Az egyiket id. Báró Wodiáner Albert örökösei adták el Udvarnokon, Varjason és Görögálláson, összesen 1367 holdat, nagyrészt legelőket. A másikat Lovag Vachtler Lothár és Eleonóra Udvarnokon, 875 holdat. Ebből a község is vásárolt 538 holdat. Ennek a két eladásnak köszönhető, hogy 57 darab 7–8 hold közötti és 14 darab 14–15 hold közötti legelő kelt el.

1909-ben is sikerült a községnek 179 holdnyi birtokot venni Régner Péter-nétől. Ebben az évben ez a Nyárszeg zugi birtok volt a legnagyobb megvehető föld.

Ezekből az adatokból levonhatjuk azt a következtetést, hogy nagyobb földterület vásárlására ritkán adódott lehetőség. Ennek két oka is volt. Az egyik, hogy a falu határa kicsi, a másik, hogy kevés a pénz a földvásárlásra. Így csak a további birtokprózódás lehetősége maradt.

Forrás: az adatokat a Nyilvántartási jegyzék a birtokosok személyében beállott és bejelentett változásokról című telekkönyvi jegyzékekből gyűjtöttük ki.

Gyomaendrőd Városi Könyvtár

2. sz. jegyzet

A földrajzi nevekről

A földrajzi nevek eredetét kutatva megállapítottuk, hogy azok egy része olyan családneveket őriz, amely családok nagyon régen, feltehetően az újratelepülés (1717) körül éltek Endrődön, és valamilyen egyházi funkciót is elláttak.

Igy magyarázható a Polyákhalom, a Bónom zug, a Fazekas zug, a Kecskés zug, a Sztrenda földek (a mai Központi temetőtől délre) – elnevezések. Bizonyítékul idézünk az endrődi egyháztörténetből, a *Historia Homus*-ból: „1732-ben jurátusok: . . . Martinus Polyák, Stephanus Bonus . . . Georg Fazekas . . . Matheus Kecskés . . . A Strenda név 1747-ben fordul elő először Endrődön . . .”

Az említett családokat már nem találjuk meg a faluban, kettő kivételével a sorsukat nem ismerjük, csak az említett földrajzi nevek őrzik emléküket. A Bonus és a Polyák család pestis áldozata lett. „. . . 1739: pestis februártól novemberig, mely kiölte a Bonus . . . családot, úgyszintén Polyák Márton családját is . . . Akik pedig vesztegzárba voltak kiűzve tanyáikra, azokat ott temették el, például a Bonus család tagjait Szarvas felé eső Körös melléki tanyájukon (Bonus zug!).” (*Historia Domus* 6., 7. Plébánia Levéltár, Endrőd)

3. sz. jegyzet.

KONDOROSTANYA

A képviselő-testületi üléseken 1931-től feltűnően sokat foglalkoznak Kondorostanya gondjaival. Ettől kezdve érezhető, hogy a kitelepült lakosság önálló életet szeretne élni, mindent helyben akarnak intézni. A két fő ok, hogy messze laknak a falutól (18–20 kilométerre), és az ott lakók magas száma (1920-ban 1518 fő).

Nézzük a fokozatos elszakadás állomásait!

1. Templom

1895-ben határozza el a kondorostanyai lakosság, hogy templomot épít. A terveket Árvai Imre, helybéli kőművessel készítették el. Tervei szerint a templom 22 méter 22 centiméter hosszú és 11 méter 22 centiméter széles lesz.

1897-ben áldják meg az alapokat, népünnepély keretében. A templomot Szent László tiszteletére építik.

1899-ben a templomhoz 2–3 hetenként a község fogata kiviszi a lelkészt, hogy megtarthassa az istentiszteleteket.

1904-ben lelkészi állomást létesítenek Kondorostanyán. (Forrás: Historia Domus 130, 1.; 157. 1.; Endrőd község közgyűlési jegyzőkönyvei 1899/29)

2. Szolgáltatások

a) *Egészségügy*: 1900-ban kéri a kondorostanyai lakosok, hogy a község két, tanyán lakó szülésznot foglalkoztasson. Teljesíti a község, mert szétszórtak a tanyák és kell a nagy távolságok miatt a két szülésznot.

1900-ban kéri azt is, hogy a gyerekek himlő elleni oltása ne a faluban történjen, hanem jöjjön ki az orvos Kondorostanyára. Ezt a kérést majd csak 1919-ben teljesíti a testület. Most azzal indokolta a kérés túlzottságát, hogy az oltást nem dologidőben kapják a gyerekek, így van ideje a szülőknek behozni őket a faluba.

1934-ben szerződéses orvosi állást hirdet a község, de 1937-ben a kondorostanyai lakosság rendszeres orvosi ellátást kér.

Indokuk: – sokan élnek a településen

– ritkán jutnak orvoshoz, mert messze van.

A testület nem szavazza meg, arra hivatkozva, hogy a faluhoz tartozó egész tanyai lakosság ellátását meg kellene oldani, nem lehet Kondorostanyát kiemelni.

1939-ben mégis teljesül az óhajuk, itt hozza létre a község a harmadik községi orvosi állást. Lakást is biztosítanak: a jegyzői lakást kapja meg az orvos.

b) *Kutak*: 1931-ben négy Northon-kút fúrását tervezték a következő helyeken:

1. a központban
2. a Pogány-féle iskolánál
3. a Község soron lévő iskolánál
4. a Pintér soron

c) *Posta* 1900-ban kéri, hogy a községházánál legyen egy gyűjtőláda és innen a községi rendőr legalább egyszer egy héten vigye ki Kondorostanyára a küldeményeket. A testület teljesíti a kérést. A Postaigazgatóság 1938-ban közli, hogy a postaügynökség elérte a postahivatallá váláshoz szükséges forgalmat. A képviselő-testület vállalja, hogy öt éven át a község fizeti a postahivatal bérét.

d) *Telefon* 1932-ben kértek telefont, de a testület nem szavazta meg.

1935-ben felsőbb utasításra (a vármegye kisgyűlésének döntésére) kénytelen a testület a telefont felszereltetni Kondorostanyán. Telefon létesítési alapot hoznak létre, hogy év végére összegyűljön a szükséges 1000 pengő. A többi pénzt a telefonra vármegyei segélyből remélik beszerezni. Ekkor már szükséges lesz a telefon, mert 1936-ban kiépül a községháza kondorostanyai kirendeltsége.

e) *Napközi* 1939-ben ideiglenes óvodát, vagy napközit kérnek. Ezt elutasítja a testület azzal az indokkal, hogy előbb a Gyomavég és az Öregszőlő kapjon óvodát.

3. Gazdaság

a) *Hetivásár* 1922-ben kérvényezik, hogy hetente egyszer hetivásárt tartassanak. A testület engedélyezi, hogy állatfelhajtás nélküli hetivásárt tartsanak minden kedden. Gondot jelent, hogy nincs piactérre alkalmas terület, ezért a kondorostanyai lakosságot kérik, hogy ajánljon fel e célra megfelelő területet.

1935-ben újra kérvényezik, hogy hetente egyszer, pénteken piacot tarthassanak. A testület megkeresi a 30 kilométeres körzetben lévő községeket, hogy beleegyeznek-e a kondorostanyai piactartásba. Kondoros, Pusztaföldvár, Mezőberény és Gyoma igen, Békés nem, mert ott is pénteken tartották a hetivásárt. De Békés 22 kilométerre van és nem járnak a két községből egymáshoz piacra, ezért a testület nem látja akadályát az engedély kiadásának.

Indokaik a következők: – messze van a községtől Kondorostanya

– kb. 5000 katasztrális hold területe van

– kb. 2000 lakosa van

– jegyzői kirendeltsége van

– kifejlett tanyaközpont

– tehetős gazdák lakják, ők a község legjobb adófizető rétege.

b) *Fogyasztási Szövetkezet* 1903-ban a Kondorostanyai Kereskedelmi Fogyasztási Szövetkezet évi forgalma 7000 korona. Ugyanebben az évben mozgalom indult egy motoros múmalom építésére.

c) *Állattartás* 1900-ban két állami mént, két tenyész bikát és négy tenyész kánt kérnek, hogy ne kelljen a községbe behajtani az állatokat, ha fedeztetni akarják. A testület nem teljesíti a kérést. 1922-ben már támogatják a ménlovak tartására irányuló törekvésüket. 1922-ben a járlatkezelést is meg tudják oldani helyben. A község Véha Lajos, hunyatelepi lakost bízta meg a feladattal.

4. Közigazgatás

Egy 1919-es jegyzőkönyvben szerepel a Kondorostanyai Kör, melynek elnöke Hornok István. Ettől kezdve ez a kör fogalmazza meg a kondorostanyai lakosság kéréseit és képviseli az érdekeit.

1919-ben községháza és jegyzői lakás építését kérik. A képviselő-testület nem teljesíti.

1931-től a Belügyminisztérium döntését várják, hogy önállósodhat-e Kondorostanya? Amíg a döntés meg nem születik, az endródi képviselő-testület halogatja a választ a kondorostanyaiak kéréseire.

Például 1931-ben nem döntenek a Northon-kutak ügyében.

1932-ben Hornok István és társai megint kérik a telefont, de a testület nem

szavazza meg, mert 8–10 000 pengőbe kerülne. Helyette hasznosabbnak tartanák ha:

- Kondorostanyán is születési és halálozási anyakönyvezés lenne,
- az adót a helyszínen fizetnék egy kitűzött napon,
- a polgári- és a nem rendőri kihágási ügyeket is helyben intéznék.

A jegyzői kirendeltséget 1934-ben hozzák létre a belügyminiszter rendelkezésére, aki 1 segédjegyzői és 1 esküdti állást engedélyez.

A kisebb polgári peres ügyek és a mezőrendőri ügyek miatt továbbra is be kell jönni Endrődre.

1936-ban jegyzői lakás, levente-gyakorlótér, községháza és szolgakás céljára telkeket és épületeket vesz a község. Ugyanebben az évben a kirendeltség már intézi az adóügyeket, ezért a testület önálló adóügyi kerületté kívánja nyilváníttatni Kondorostanyát.

A pénzügyminisztertől kérnek engedélyt, arra hivatkozva, hogy az adóügyi tételszám 458.

1939-ben még mindig nincs jegyzői lakás. A testület újból eldönti, hogy vagy épít, vagy vesz.

1943-ban Kondorostanya, Endrődszentlászló néven külön községgé akar alakulni. Kérvényüket, melyet 435 családfő írta alá, a belügyminiszterhez küldték. A képviselő-testület a háború utánra halasztja a döntést.

Források: Endrőd Község Közgyűlési Jegyzőkönyvei (Békés Megyei Levéltár, Gyula) 1899/29; 1900/49; 1919/16; 1922/143; 1922/144; 1922/145; 1931/169; 1932/11; 1943. okt. 27-i; 1935/156; 1935/168; 1936/118; 1936/152; 1936/174; 1936/192; 1937/74; 1937/53; 1938/8; 1938/170; 1939/2; 1939/48; 1939/65; 1939/103; 1943/149.

Historia Domus 130. l., 157. l. (Plébániai Hivatal Levéltára, Endrőd) Magyar Statisztikai Közlemények Budapest 1923.

Új sorozat 69. kötet 114. l.

A kondorostanyai fejlődési folyamat jellemzi Endrőd tanyai lakosságának törekvését általában. A képviselő-testület sokszor azért nem teljesíti kéréseiket, mert akkor a többi tanyaközpont lakosságát is kellene teljesíteni.

Például egy 1900-ban tartott testületi gyűlésen ki is mondják, hogy a község határában szétszórtan 4–5000 lélek lakik kisebb-nagyobb számban csoportosulva, és ezek mind külön-külön központot jelölhetnének meg.

A község vezetőinek félelme érthető, hiszen 1920-ban a község lakossága 13 850 fő és ebből 7231 ember tanyán él. Ez a lakosság 52,2%-a. A legnagyobb tanyaközpontok egy-egy kisebb faluval felérnek.

Például:

Kondorostanya	1518 fő
Paskum	1130 fő
Öregszőlők	665 fő
Sztrenda	451 fő

Kocsorhegy	416 fő
Kuria szőlő	412 fő
Ugari tanya	386 fő
Nagylapos	343 fő
Peresi tanya	305 fő

Ez az arány tovább romlik a falu kárára. 1930-ban már 13 928 lakosa van Endrődnek és ebből 8415 lakik külterületen. Ez az összlakosság 60,4%-a.

Nézzük meg a lélekszám alakulását egy diagramon, amely 1785-től 1980-ig mutatja meg azt Endrődön!

A diagramból kitűnik, hogy 1930-ban volt a legmagasabb a lélekszám és ezután már látványos csökkenés mutatkozik.

A csökkenés okai:

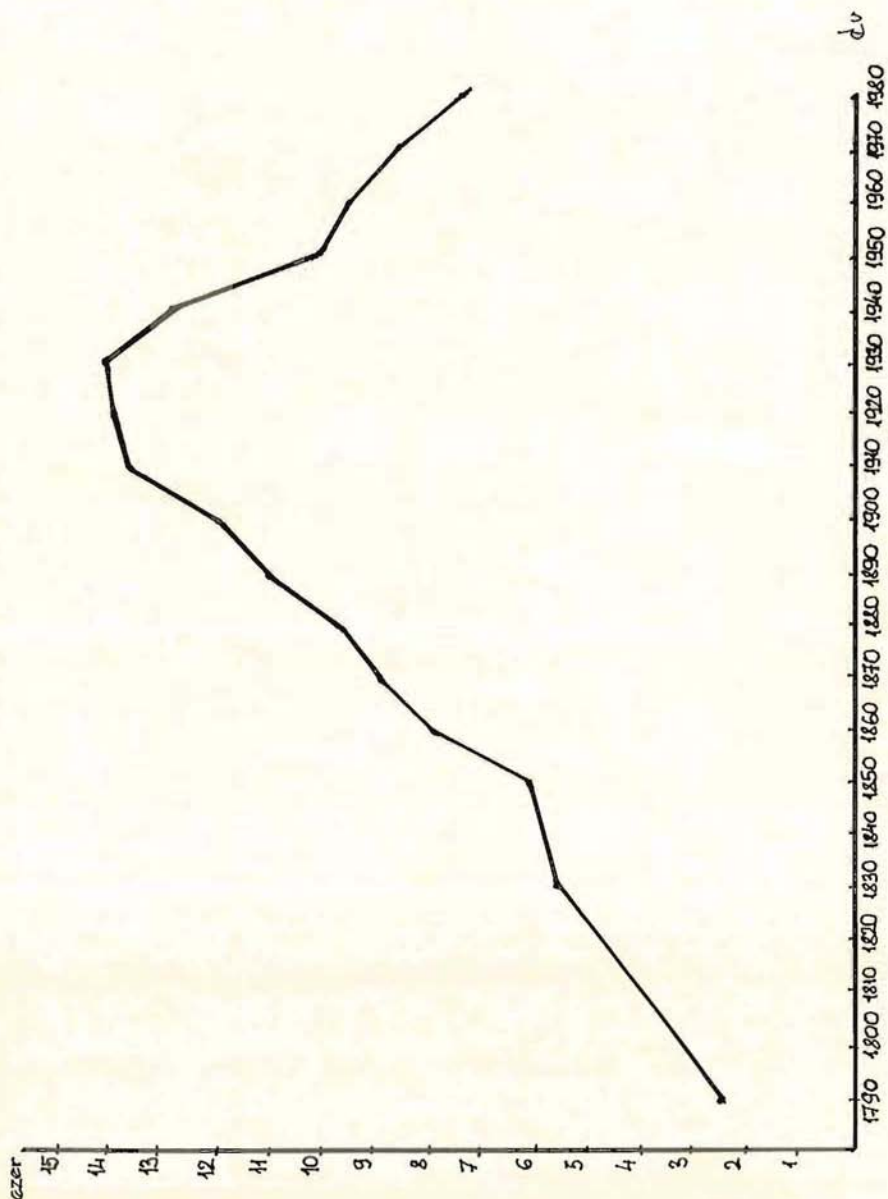
1. A falu határa kicsi: 1933-ban 26 242 katasztrális hold, melyből művelés alatt 22 879 kh állt, legelőnek használtak 3363 kh-t. Ez azt jelenti, hogy fejenként 1,88 kh föld jutott volna a határból, ha mindenkinek lett volna földje. A földön kívül más megélhetési forrást a község nem tudott biztosítani, így a lakosság egy része kénytelen volt elhagyni a falut, és egyre távolabbi tanyákra költözni. Például Kondorostanya 18–20 kilométerre, Csejt 16 kilométerre van a falutól. Ez a folyamat összefüggött az országos tendenciával, a tanyarendszer kiépülésével is.

Vagy a másik megoldás: minden alkalmat megragadtak a falu határával szomszédos területek megvételére, vagy bérlésére. Például, Póhalom területén béreltek földet.

A lakosság létszámának csökkenése 1945 után folytatódott, mert megindult a tanyarendszer felszámolása az egész országban, így Endrődön is. A tanyák eddigi lakói vagy beköltöztek a faluba, vagy elköltöztek az ország más területeire, ahol megélhetést találtak.

- Forrás: – Magyar Statisztikai Közlemények 1923. 114. l.
 – Békés Vármegye Szerk.: Márkus György
 Budapest 1936 277. l.
 – Magyarország Történeti Statisztikai Helységnévtára
 Akadémiai Kiadó, 1993. 3. kötet, Békés megye
 – Hunya Sándor: Endrőd története a Gyulai uradalomban
 Szeged, 1934. 66. l.

ENDRÖD NÉPESÉGÉNEK ALAKULÁSA 1785 - 1980-IG

Népességi diagram

UTAK

Az egész időszakban megfigyelhető, hogy a tanyai lakosságnak nagyon fontos volt az új utak nyitása, a régiiek karbantartása, hogy minél könnyebben meg tudják közelíteni a falut. Az egész kül- és belterület számára ugyanilyen jelentős a települést a szomszédos falvakkal összekötő utak karbantartása, építése és a városba (Békéscsaba) való eljutás lehetősége. A falu utcáinak rendbentartását is feladatának tartotta a képviselő-testület.

Nézzünk példákat a fentiekre!

I. Új utak nyitása

– 1933-ban a mezőtúri határban meglévő, a Holt-medernek futó úttól egyenes irányban nyisson a község egy utat a nagylaposi uradalom területén át, hogy az út a most kiépített kövesútba torkolljon és 3 öl széles legyen. Kérte a környéken élő emberek egy csoportja.

– A Bogárfő-zug körüli területeket is összekötik a községgel.

– A décspaskomi dőlőutat kössék össze a szarvasi kövesúttal és az új út 5 öl szélességű legyen, szól az újabb kérvény.

Az út fontosságától és forgalmától függött, és 2–3–4–5–6 öl szélesre építették-e.

II. Karbantartás.

1930-ban tervezte a község az Öregszőlőbe vezető dülőút kikövezését.

III. Országutak

1930-ban tervezte a község az Endrőd–Mezőtúri út kikövezését.

IV. Vasút

1918-ban született egy terv, mely szerint Endrődöt Békéscsabával vasútvonal kötötte volna össze. Az útvonal a következő: Gyoma–Endrőd–Kondoros–Sopronyi puszta–Nagymegyeri puszta–Kismegyeri puszta–Békéscsaba. Ezt a keskenyvágányú motorüzemű közforgalmú gazdasági vasútvonalat az Endrőd–Gyomai Takarékpénztár Részvénytársaság építette volna.

V. Gyalogutak

– 1898-ban az Öregszőlő déli és északi oldalát összekötő gyalogút megnyitását kérik, amely az ugari dülő utat a szarvasi törvényhatósági úttal köti össze.

– 1899-ben a kondorosi úton az anyaközség szélétől a kisperesi iskoláig pallót kérnek. A községnek erre nem volt pénze.

– 1899-ben járdát építettek a községházától a „Dombszög” kocsmá melletti síkatoron keresztül a templomig és még négy utcában a falu közepén. A járda 134 cm széles és téglából épült.

– 1919-ben a Napkeleti utcában lévő munkásházak elé kértek járdát. Ekkor a községnek nem volt pénze.

– 1935-ben Hirsch Mihály ajánlatot tett aszfaltjárda építésére. A testület nem fogadta el az ajánlatot.

Forrás: Közgyűlési jegyzőkönyvek, Endrőd 1898/4; 1899/43; 1899/78; 1918/54; 1919/58; 1930/103! 1933/89; 1933/90.

5. sz. jegyzet

A Pogány-iskola

Az iskolát Pogány Frigyes, kultuszminisztériumi államtitkárról nevezték el, aki 1924-ben Endrődre látogatott és 20 millió korona államsegélyt utaltatott ki az iskola építésére.

Az iskola 1925-ben felépült. Ugyanekkor az Öregkertben is felépült egy kéttantermes iskola.

Forrás: Historia Domus 236. 1.

6. sz. jegyzet.

A háborús hősök emlékének megörökítése

1924-ben határozott a képviselő-testület a háborúban elesett endrődi férfiak emlékének megörökítéséről.

A piactéren tervezte az emlékmű felállítását, melyet az országos mintatervből választott ki. Horváth Géza szobrászművész terve tetszett leginkább a testületnek. A szobor 75 mázsa búza árába került. A szállítás, forgalmi adó, a szobor felállítása, a rácsozat és a felirat elkészítése másik 75 mázsa búza árába került. Az árat az új termésből fedezték a következőképpen:

A jobb minőségű földek után holdanként 1 kilogramm búzát, a gyengébb minőségű földek után holdanként ½ kilogramm búzát kötelesek az endrődiek beszolgáltatni. A megfelelő jövedelemmel bíró földnélküliek (kereskedők, iparosok, takarékpénztárok, szövetkezetek, malmok és cséplőgép-tulajdonosok) jövedelmük arányában szintén búza árával voltak kötelesek hozzájárulni a költségekhez.

Forrás: Közgyűlési jegyzőkönyvek 1923/136; 1924/19

